

Anmeldelser

Adriansen, Inge og Peter Dragsbo: Lokal-, regional- og rigshistorie gennem 100 år. Historisk Samfund for Als og Sundeved & Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot 1908-2008

Fra Als og Sundeved nr. 87. Udgivet af Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot. Sønderborg, 2009, 192 s.

I 2008 fyldte to vigtige kulturhistoriske institutioner i den sønderjyske historieforskning og formidling 100 år. Interesserede i sønderjysk historie ved naturligvis, at det drejer sig om Historisk Samfund for Als og Sundeved og Museet på Sønderborg Slot. Jubilæet markeredes bl.a. med en bog om de to institutioners omskiftelige historie gennem disse 100 år, forfattet af to garvede museumsfolk, Inge Adriansen og Peter Dragsbo. Det er egentlig ikke nogen let opgave, de har sat sig for. Den slags jubilæumsværker har det med kun at være interessant for den nærmeste omgangskreds. Og med den ikke videre mundrette titel »Lokal-, regional- og rigshistorie gennem 100 år. Historisk Samfund for Als og Sundeved & Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot 1908-2008« kunne man frygte det værste.

Heldigvis yder denne titel ikke bogen retfærdighed. Trods den forholdsvis traditionelle opbygning er det en spændende historie, der fortælles her. Det er fortællingen om et museum og en museumsforening, der hele tiden er i direkte sammenspil med omverdenen. De »små« historier er ikke bare små historier, men også billeder på »den store historie«. Det gælder specielt de første 50 år, hvor store historiske begivenheder som krigen i 1864 og tabet af Slesvig-Holsten, 1. Verdenskrig og efterfølgende genforening, samt mellemkrigsårene og besættelsen sætter sine tydelige spor. Et af bogens mere spændende afsnit er eksempelvis det om dannelsen af museumsforeningen. En dannelse, der skete, mens Sønderjylland stadig var tysk, og som bar præg af nationale spændinger mellem de dansk- og tysksindede. En anden spændende side ved bogen er, at den ikke bare er en lang beretning om de store øjeblikke. Den vender også kikkerten indad og ser på de mere besværlige tider. Et eksempel er museets ansættelse og senere fyring af Thorkild Kjærgaard. En fyring der gav genlyd i den landsdækkende presse. I det hele taget kommer bogen vidt omkring. Den er bygget op om en kronologisk fremadskridende fortælling startende med stiftelsen af »Altertumsverein, Verein zur Pflege der Heimatkunde für Alsen und Sundewitt – Foreningen til Bevarelse af Oldsager og Oldtidsminder for Als og Sundeved«, som Historisk Samfund for Als og Sundeved hed til at begynde med. Herefter følger en grundig gennemgang af foreningens og museets udvikling med nedslag på bl.a. museets vigtigste udstillinger, særlige begivenheder og ikke mindst centrale personer igennem tiderne.

Indflettet i denne kronologiske fortælling er bogens billedside, som nok er bogens helt stærke side. Her lukkes de skæve historier ind, bl.a. fortalt gennem nogle af museets genstande. Et spændende eksempel er et hjerteformet

stykke husflid udført af en af de efter 2. Verdenskrig internerede på Sønderborg Slot. Hjertet har en låge, og bag den kunne familien anbringe et foto. Ville man ikke skilte med, at et familiemedlem sad interneret for landsskadelig virksomhed, kunne man lukke lågen.

Alt i alt er denne bog om en historisk forening og et museum en spændende bog, der hæver sig op over, hvad denne slags bøger normalt vil være. Den kan læses med interesse af andre end foreningens og museets nærmeste omgangskreds. Og skulle man høre til de interesserede i sønderjysk historie, giver den en rigtig god mulighed for et kig bag »kulissen« hos et par af de centrale historiske institutioner inden for feltet.

Jacob Knudsen

Andersen, Morten: Den følte grænse. Slesvigs deling og genopbygning 1918-1933

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 99. Aabenraa, 2008, 456 s.

Den tyske »Wiedervereinigung« har vel på flere måder skærpet blikket for de problemer, der opstår, når noget skal vokse sammen og ikke alt forløber, som udgangspunktets begejstring lagde op til. Både i nutidens Tyskland og i 1920'ernes Slesvig lader disse problemer sig identificere og analysere, men det historiske eksempel åbner muligheden for at undersøge konsekvenserne på langt sigt.

Morten Andersen fortsætter i sin grundige og omhyggelige undersøgelse af tidsrummet mellem 1918 og 1933 den nøgterne linje, som i senere år har domineret historikernes omgang med begivenhederne omkring og efter Slesvigs deling i 1920. Han anvender først og fremmest arkivmateriale til at undersøge den vanskelige proces, der fulgte delingen af et landskab, der i århundreder havde været en sammenhængende region. Det er der kommet en veldokumenteret bog ud af, som styrker forståelsen og overblikket over et tidsrum, der ofte har været lidt stedmoderligt behandlet. Det nationale mål var nået, den egentlige stats- og nationsdannelseproces virkede mindre interessant. Den økonomiske udvikling står centralt i undersøgelsen, men det lykkes forfatteren at bringe økonomi og politik sammen, så læseren får en overbevisende sammenhæng præsenteret.

Morten Andersen opstiller et regnskab for udviklingen, der ikke kun har en plusside, men som giver en vurdering af forløbet, der stærkere betoner den bagvedliggende politik og ideologi. I behandlingen af genopbygning og grænsepolitik fra 1. Verdenskrigs afslutning til nationalsocialisternes magtovertagelse i Tyskland fremhæves fire problemstillinger: de økonomisk-politiske strategier på begge sider af grænsen; grænsetrafikken og grænsehandelen; genopbygningen og grænsepolitikken i undersøgelsestidsrummet, samt de økonomiske konsekvenser for regionen Slesvig. Der anlægges konsekvent et regionalt perspektiv i hele bogen, der i den danske politik i Nord-slesvig identificerer et første eksempel på et regionalpolitisk indgreb, som på den ene side var nødvendiggjort af selve indlemmelsepolitikken og på den anden var

i modstrid med det fundamentale ønske om at gøre Sønderjylland hundrede procent dansk.

Det er altid taknemmeligt at påpege, hvad en forfatter også kunne have gjort – i dette tilfælde ville alle tilføjelser have truet med at sprænge rammerne – men man kunne for fremtiden ønske, at det store perspektiv, der er markeret i kortene på opslaget, også vil slå mere igennem i komparative betragtninger. På den anden side er der grund til at bemærke, at Morten Andersen med sin grundige undersøgelse har lagt en god bund for analyser af den slags. I det perspektiv kan den langsomme løsen sig fra en nationalhistorisk tradition føre til, at grænseregionen bliver en af mange, og at vi med tiden emanciperer os fra, at dens enestående karakter gør den usammenlignelig.

En kort anmeldelse kan ikke yde alle de aspekter og problemstillinger retfærdighed, som læseren får præsenteret. Et af de mest spændende forekommer at være den udvikling, som Morten Andersen i titlen heldigt har kaldt »den følte grænse«. Skabelsen af en sådan grænse havde allerede ligget i kortene hos nationalbevægelsen, der forlangte et skarpt skel og en klar afgrænsning til det tyske. Uanset hvor skellet var kommet til at gå mellem Kongeåen og Ejderen, ville det have brudt en lang historisk tradition, og det kom 1920-grænsen da også til at gøre. Grænsedragningen gav landet på begge sider en særlig karakter og betydning for nationsbygningen, men netop den »følte grænse«, som den danske side ønskede, bestemte forståelsen af en grænse og dens betydning for samfundet helt op i nutiden.

Grænsen blev for danskerne noget positivt, hvad den ikke kunne være for tyskerne. Danskerne vandt i 1920 et land, selv om et gammelt rigsområde var gået tabt, hvorimod man på tysk side kun havde oplevet et nederlag. Flensborg symboliserede den nye situation, fordi byen mistede rollen som Slesvigs økonomiske og politiske centrum, da det nordlige opland blev skåret bort. Derfor var tyskerne mere interesserede i at holde en forbindelse åben, hvorimod danskerne ville, at grænsen skulle føles i enhver henseende. Den danske linje var stærkest. Det gamle hertugdømme Slesvig blev et historisk landskab, men det blev også en grænseregion, hvor de to dele blev inddraget i de forskellige nationsbygningsprocesser, som bogen beskriver.

Det var langt vanskeligere at gennemføre den følte grænse, end politikere og andre aktører havde troet, men konstruktionen lykkedes. Selv om grænsen mellem Nord- og Sydslesvig i senere årtier føles mindre end tidligere, historiserede udviklingen den gamle slesvigske sammenhæng og skabte noget nyt på begge sider af den nye grænse, hvis virkninger stadig spores. Morten Andersens undersøgelse er et vigtigt bidrag til at forstå denne udvikling og nutidens regionale strukturer bedre.

Steen Bo Frandsen

Buk-Swienty, Tom: Dommedag Als – 29. juni 1864

Gyldendal, 2010, 474 s.

Hvis man gæster tyske byer, vil man konstatere, at gadenavnet »Alsenstrasse« er lige så populært som »Düppelstrasse«. Begge gadenavne refererer til de store, preussiske sejre i krigen mod Danmark i 1864 – den 18. april 1864 ved

Dybbøl og den 29. juni ved overgangen til Als. I tysk militærhistorie regnes overgangen til Als endog for at være en større militær bedrift end stormen på Dybbøl: Kontinentalmagten Preussen overrumplede på trods af alle odds et Danmark med totalt overherredømme på søen. I en dansk kontekst spiller Als derimod en underordnet rolle i forhold til Dybbøl. Det er vel næppe helt rimeligt ligefrem at betegne dette forhold som en kollektiv fortrængning. Men det er rigtigt, at de fleste historieinteresserede danskere kender betydeligt mere til stormen på Dybbøl end til slaget om Als. Selvom kampene på Als var lige så blodige; selvom det danske forsvar af øen var lige så tappert som Dybbøl – og selvom evakueringen af de danske tropper blev gennemført forbilledligt. Men to forhold skygger over begivenhederne: At det på trods af det danske panserskib Rolf Krake overhovedet lykkedes preusserne at krydse Alssund, og at kampene på øen blev det endegyldige militære nederlag før den ydmygende fredsslutning og det lammende tab af alle tre hertugdømmer. At nederlaget blev så totalt, måske først og fremmest under fredsforhandlingerne i London mellem de to slag, kunne Danmark takke sig selv for: Politisk overmod, stædighed, vægelsind og inkompetence snarere end militær uformåen var baggrunden for, at det gik så galt som det gjorde. Det har ikke været et minde, man i Danmark gerne tog frem i den kollektive erindring.

Historikeren, journalisten og forfatteren Tom Buk-Swientys bog »Dommedag Als« fortæller den anden halvdel af historien om krigen i 1864. Den fremragende første halvdel, »Slagtebænk Dybbøl«, der udkom i 2008, har i skrivende stund solgt 35.000 eksemplarer. Det er ikke så helt ringe, når det drejer sig om en historiebog! Spørgsmålet trænger sig på: Kan bind to leve op til de høje forventninger, som bind ét naturligt nok har efterladt? Lad det være sagt med det samme: »Dommedag Als« er mindst lige så velskrevet, spændende og godt skruet sammen som »Slagtebænk Dybbøl.« Skønt man jo udmærket ved, hvordan historien ender, så læser man alligevel de 474 sider i ét langt, hæsblæsende stræk. Bogen er konstrueret efter den samme læst som forgængeren: Forfatteren bygger op til det dramatiske højdepunkt, preussernes overgang over Alssund, ad flere omgange: I første del følges udviklingen på Als dag for dag, time for time og til sidst minut for minut op til angrebet den 29. juni. Undervejs præsenteres vi for en række af bogens hovedpersoner, både militære og civile. Og netop som det skal til at gå løs, rykker tidsperspektivet retur til umiddelbart efter stormen på Dybbøl den 18. april – og en ny spænding bygges op fra et nyt perspektiv – og afbrydes igen lige før klimaks. I tredje del følger vi fredsforhandlingerne i London – og krummer undervejs tæer over, hvor gennemført grundigt tingene forkludres fra dansk side. I fjerde del bryder slaget endelig løs, og vi følger de blodige kampe, der gør den ellers så idylliske Kær-halvø på Als til én af Danmarkshistoriens mest morderiske slagmarker. I femte og sidste del følger vi vejen mod den endelige fredsslutning i Wien i oktober 1864 – og til slut rundes af med en epilog, der samler trådene og trækker perspektiver op. Bogen har som helhed en velgennemtænkt og dramatisk fortællestruktur. Historien fortælles undervejs med stadige små, sceniske skift i perspektivet, snart fra den ene hovedpersons synsvinkel, snart fra den anden. I små, korte – og som dramaet nærmer sig stadigt

kortere afsnit – opbygges en spænding, der gør »Dommedag Als« til en regulær *page-turner*. Historien er rasende godt fortalt!

Heller ikke historiefagligt kan der sættes mange fingre på Tom Buk-Swientys præstation. Der er kun ganske få skønhedspletter. På side 85 omtales den berømte sønderjyske politiker Hans Peter Hanssen som »Henrik P. Hansen« og fremmedherredømmet omtales misvisende som en tysk »besættelse«, selv om der faktisk var tale om en inkorporation. Og så bliver hele spørgsmålet om forhandlingerne om hele den danske helstats indtræden i Det tyske Forbund oversøgt. Her er det vist journalisten, der løber af med historikeren! Det er naturligvis fortjenstfuldt at have fundet nye kilder og kastet nyt lys over en mindre udforsket sag. Men der *var* altså ikke tale om, at Danmark frivilligt skulle lade sig opsluge af Tyskland, og sagen er altså heller ikke blevet fortiet af den samlede danske historikerstand. Det tyske Forbund var en løs sammenslutning af stater, der vel bedst kan sammenlignes med vore dages FN, og som end ikke kom i nærheden af f.eks. EU i gensidig politisk forpligtelse. Ved et hastigt greb i sin egen bogreol fandt denne anmelder desuden sagen omtalt i adskillige populærhistoriske værker. Men det forandrer intet ved, at Tom Buk-Swienty med de to bind, »Slagtebænk Dybbøl« og »Dommedag Als«, har præsteret et helstøbt, fagligt velfunderet og frem for alt meget, meget velskrevet værk om krigen i 1864.

René Rasmussen

Christensen, Claus Bundgård: Danskere på Vestfronten 1914-1918
Gyldendal, 2009, 536 s.

Universitetslektor Claus Bundgård Christensen har tidligere skrevet en række bøger om forholdene i Danmark under Besættelsen. Her gennemgår han ganske detaljeret krigen på Vestfronten under 1. Verdenskrig med særligt henblik på de frontafsnit, hvor et stort antal sønderjyder deltog. Den tyske hær havde klogeligt fordelt soldaterne således, at folk fra samme område og med samme sprog eller dialekt i stor udstækning kom i samme regiment. Det styrkede sammenholdet, at bayrere omgikkes bayrere, og at folk fra Sønderjylland var sammen med sønderjyder. Derved undgik man drillerier og chikanerier på grund af sprog- og kulturforskelle. Derfor var der særligt mange sønderjyske soldater i bl.a. det 84. og 86. regiment, der kaldtes »danskerregimenterne«. De lå begge under hele krigen ved Vestfronten, hvor i øvrigt størstedelen af soldaterne fra Nord- og Mellemslesvig gjorde tjeneste. Der var dog sønderjyske soldater på alle frontafsnit, både på Østfronten og Balkanfronten samt i fjerne koloniområder som Tysk Østafrika, ligesom en del søfolk fra landsdelen var på mønstret krigsskibene.

Denne bog beskæftiger sig dog udelukkende med Vestfronten og især de frontafsnit, hvor de to »danskerregimenter« var indsat. Det gælder f.eks. indrykningen i Belgien og slagene ved Marne, Somme og Verdun samt kampene i Flandern. Bundgård Christensen giver en generel oversigt over kamphandlingerne, der ofte var ekstremt blodige, og krydrer skildringen med breve og erindringer fra dansksindede soldater. Flere af dem skildrer forholdene lige ud af posen, mens andre er mere tilbageholdende, velsagtens for at skåne

familien derhjemme for de mest uhyggelige og skræmmende detaljer om de grusomheder, de var tvunget til at deltage i.

Der er specielle afsnit om de dansksindede soldaters særlige vilkår som deltagere i en krig, »der ikke var deres«, som soldater, der var indkaldt til en hær, som mange af dem opfattede som fjenden. Men de allerfleste deltog loyalt sammen med deres tyske kammerater og var lige så respekterede som andre. Det skal dog siges, at der også var dansksindede, der meldte sig frivilligt, og enkelte avancerede til officer, mens andre benyttede sig af chancen til at flygte over den danske grænse, enten før de skulle møde, eller når de var hjemme på orlov. Det virker, som om det er lykkedes forfatteren at komme godt rundt om emnet.

Man får et godt billede af sammenholdet mellem frontsoldaterne og den foragt, de havde til overs for dem, der gjorde tjeneste bag linjerne. Heller ikke feltpræsterne synes frontknunderne at have haft stor respekt for, da de ofte ansås for nogle hyklere, der talte om at ofre sig, men selv krøb i skjul, når det gjaldt. Efter de aktive soldaters mening »loppede« de den. Det har dog næppe altid været tilfældet.

For at skabe dette intense billede af soldaternes hverdag og opfattelser har Bundgård Christensen haft fat i en lang række brevsamlinger, hvoraf flere ikke tidligere har været offentliggjort, men han anvender dog også en del, som er tilgængelige i bogform eller har været trykt i DSK (Danske Sønderjyske Krigsdeltageres) årbog. Dertil kommer en række frontsoldaters erindringer, der ligeledes har været publiceret før. Og endelig har han benyttet oversigtsværker og biografier, som også berører emnet. Det kan dog undre, at han ikke har benyttet de tre bøger med bl.a. frontsoldaters beretninger (»Før Genforeningen«, »Skyttegrav og hjemmefront« og »Mellem dansk og tysk«), som jeg udgav 1981, 1984 og 1987. Flere af beretningerne heri kunne på udmærket vis have suppleret de vidneudsagn, som gengives i denne bog.

Det skal dog siges, at det er lykkedes Bundgård Christensen gennem sine almene skildringer af krigens gang – og ikke mindst gennem soldaternes breve og erindringer – at give et meget stærkt og medrivende billede af krigens grusomhed, men også og ikke mindst af hverdagen, som den udfoldede sig både i skyttegravene og bag fronten i de mere rolige perioder, som trods alt var den længste del af tiden. Og hvor alt, hvor mærkeligt det end kan lyde, bliver rutine. Her er lus og rotter, snavs og mudder og sult, men også kammeratskab og sammenhold, muntre episoder og galgenhumor, som uden tvivl er en nødvendig overlevelsesmekanisme. Hos nogle giver den grusomme hverdag grobund for en forståelig kynisme, hos andre en stærk religiøsitet og inderlig fromhed. Og hos nogle vel en blanding. Begge dele kan være nødvendige og er med til at give den indre styrke, som gør det muligt at overleve krigens helvede. Både kynismen og fromheden bliver en del af det forsvar, som psyken opbygger for at klare en hverdag, hvor man ser sine nærmeste venner og kammerater blive dræbt eller lemlæstet og aldrig ved, hvornår det er ens egen tur.

Det er en grundigt researchet bog, som giver et stærkt og – så vidt jeg kan se – realistisk billede af krigens hverdag. Den er rigt illustreret med kort over de enkelte frontafsnit, hvilket gør det muligt at følge kamphandlingerne så

at sige time for time, og stærke sort-hvide fotografier fra skyttegravene og slagmarken.

H.E. Sørensen

Christiansen, Arthur: Die Reproduktion der dänischen Minderheit im 21. Jahrhundert zwischen Kultur, Tradition und Gemeinschaftsglauben
Studien zur Pluralität in Bildung und Erziehung, bd. 5. Der Andere Verlag, 2008, 288 s. plus tillæg.

Kun to år efter publiceringen af sit speciale om det danske mindretals politiske ligestilling har Arthur Christiansen, borgmester i Hanved Kommune, udgivet sin dissertation i faget uddannelses- og politikvidenskab, skrevet ved og godkendt af Fernuniversität Hagen/Westfalen. I afhandlingen undersøger han problemstillingen om det danske mindretals fortsatte eksistens og »reproduktion« (i stedet for assimilering) i en globaliseret verden og i et grænse-landssamfund, hvor de dansk-tyske modsætninger for længst er blevet erstattet af partnerskab og harmoni. Christiansens hypotese er, at mindretallets opretholdelse – og det vil i høj grad også sige identitet – bygger på, at troen på at være et specielt fællesskab bevidst eller ubevidst bliver lanceret af de centrale aktører i mindretallets organisationer og derfra – solidarisk og/eller oppor-
tunt – overtaget af mindretallets almindelige medlemmer (s. 231). Christiansen bygger denne tankegang på den konstruktivistiske teori om nationernes opståen som resultat af en intellektuel elites konstruktion af en nation som kulturelt og sprogligt folkefællesskab, der først bagefter bliver overtaget af hele befolkningen (s. 79 f.). Denne model passer ifølge Christiansen på mindretallet, navnlig i årene efter 1945, da et stigende antal rigsdanske lærere, præster og andre funktionærer overtog vigtige funktioner i det voksende mindretals institutioner (s. 87).

Sindelaget, hvilket jo er det afgørende kriterium ifølge København-Bonnerklæringerne, er derimod ifølge Christiansen kun en individuel tilstandsbeskrivelse, muligvis også knyttet til et begrænset tidsrum, og derfor ikke egnet som videnskabelig kategori i en undersøgelse af en speciel folkegruppes identitet (s. 62). Christiansens teori om mindretallets reproduktion som en følge af solidarisering med mindretallets eliter er altså et brud med alle hidtidige forklarings- og identitetsmønstre for det danske mindretal i Sydslesvig – og ikke kun dette.

Også andre kategorier som kultur, folk, skik o.a. betragter han som størrelser, som ikke er målbare og derfor ikke kan bruges som grundlag til nærværende undersøgelse (s. 24 ff.). Mindretallets »centrale aktører«, som Christiansen har interviewet i anledning af studiet, har ifølge ham ligeledes fastslået, at mindretallet på de nævnte områder ikke adskiller sig fra flertalskulturen (bl.a. s. 38). Ganske vist er det rigtigt, at de nævnte kategorier kan defineres på mange forskellige måder og derfor er svære at måle. Men på den anden side er denne udelukkelse af formentlig »bløde« faktorer yderst problematisk, især fordi Christiansens fagområde ikke hører til blandt de naturvidenskabelige discipliner, hvor man kan måle med eksakte størrelser for at opnå eksakte

resultater. I humanistiske og samfundsfaglige studier er man nødt til også at regne med menneskets irrationalitet.

Ud over de nævnte interviews danner en spørgeskemaundersøgelse grundlaget for Christiansens bevisførelse. Dens tyngdepunkter ligger på spørgsmål om sprogbrug, brug af danske institutioner og deltagelse i danske arrangementer samt om ens foretrukne malere, musik, litteratur og fritidsinteresser. På dette grundlag er det nemt at finde byggemateriale til Christiansens teser, idet det ikke viser forskelle mellem mindretal og flertal: I vores globaliserede mediesamfund har man mange muligheder for at finde sin yndlingsmusik og andet. Deltagelsen i identitetsgruppens tilbud afhænger mest af ens tidsplan. Og iagttagelsen af, at intensiteten af den danske sprogbrug ikke nødvendigvis er afgørende for den kulturelle identitet, er heller ikke ny. Christiansen konstaterer resultaterne af Karen Margrethe Pedersens disputats (2000), men mens hun anser tosprogethed som en væsentlig faktor for mindretalsfolkens etniske identitet, betragter han kendsgerningen, at langt de fleste taler tysk på gaden, mens næsten halvdelen taler mest dansk i private sammenhænge, og mens langt de fleste taler dansk under mindretallets arrangementer, som bevis på sin tese: »Oven i købet henviser dette til de centrale aktørers målsætning, at troen på fællesskab skal stabiliseres og at den forlangende solidaritet (han bruger begrebet »Solidaritätszumutung«) kræves opretholdt, idet man udelukkende bruger det danske sprog. Med andre ord: Mindretallets »nationalstats-konstrukt« bliver konstateret som konstrukt« (s. 214; anmelderens oversættelse). Men Arthur Christiansen kommer ikke ind på, at denne iagttagelse også kan betragtes fra en anden side: Man kan ligeså hævde, at mindretalsfolk er tvunget til at bruge flertalssproget, fordi man ikke kan klare sig på dansk i en omverden, hvor de fleste kun taler tysk, og i private sammenhænge er de ligeledes nødt til at tage hensyn til de venner, slægtninge og bekendte, der ikke taler dansk. Kort sagt: Konstruktionen af et etsproget samfund gør det umuligt for mindretallet at bruge deres sprog uden for det »interne« og tvinger dem til at tale tysk, såfremt de ikke vil isolere sig. En påtvunget solidaritet findes således snarere over for flertallet og de offentlige institutioner. Langt de fleste dansk-tyske tosprogede syd for grænsen tilhører på den ene eller anden måde mindretallet, og derfor kan tosprogetheden uden videre anses som identitetstegn på de danske sydslesvigere.

Forfatterens egen sparsommelige brug af dansksproget litteratur tyder ligeledes på, at segregationen i høj grad udgår fra flertalsbefolkningen. Manglen på dansksproget litteratur er dog kun en blandt mange grundlæggende svagheder i denne undersøgelse. Kun SSW var som den eneste af mindretallets foreninger villig til at deltage i Christiansens spørgeskema-undersøgelse, og det kan diskuteres, om partiet med dets specielle aldersstruktur og opgaver virkelig er repræsentativt for hele mindretallet med hensyn til Christiansens problemstilling. Værre er det, at Christiansen påstår, at mindretalsfolkens svar på hans spørgsmål om bl.a. yndlingsmaleren ikke adskiller sig væsentligt fra flertalsbefolkningen – uden at inddrage en flertalstysk kontrolgruppe i bevisførelsen.

Afhandlingen har også en del formelle fejl: Ved langt de fleste litteraturhenvisninger i fodnoterne, især efter s. 110, mangler sidehenvisninger, også når

Christiansens citerer omfangsrige værker og gengiver originale tekstpassager. Dette gør efterprøvningen nærmest umulig og kan simpelthen ikke accepteres. Oven i købet bringer han f.eks. på s. 143 i omtalen af 1800-tallets politiske udvikling citater fra »Wikipedia 2005«, der kan være skrevet af hvem som helst. Den frie internet-encyklopædi er udmærket til hurtige opslag om begreber og navne, men den kan ikke bruges som grundlag for historisk-politiske analyser, fordi de anonyme forfattere alt for ofte indbringer deres politiske holdninger eller benytter sig af helt forældede værker. Sidstnævnte sker også tit for Christiansen i hans gennemgang af grænselandets historie i kapitel 5. Kun ét eksempel: På s. 120 gentager han den gamle myte, at østtyske flygtninge spillede en væsentlig rolle i mindretallet efter 1945. Ganske vist er forfatteren ikke historiker, men det frigør ham ikke for at omgås korrekt med historien.

I sit resumé konkluderer Christiansen, at mindretallet burde opgive at definere sig selv gennem fremhævelsen af etniske og kulturelle forskelle (s. 239). Hans efterfølgende forklaring på, hvordan de forskellige befolkningsgrupper kan komme fra »ved siden af hinanden« og »med hinanden« til en »win-win-situation«, hvor begge er der »for hinanden«, er desværre meget forvirrende. Dette gælder i endnu højere grad hans afsluttende udblik (s. 240-245), hvor han på den ene side forsøger at fremhæve den særlige betydning af mindretallets-«konstruktet» i en sammenligning med de østtyske flygtninges politiske og sociale integration i 1950'erne (i øvrigt pyntet med unødvendigt lange gengivelser fra Wikipedia i fodnoterne), men på den anden side (s. 240) sætter han mindretallets politiske særstilling i et modsætningsforhold til virkelig integration samt i et efter min opfattelse helt upassende forhold til »andre migrantgrupper« (sic!).

Ganske vist har Christiansen frembragt nogle tanker, der eventuelt kan give det danske mindretal et par impulser i den vedvarende identitetsdebat, men ærlig talt er der mangt og meget, som jeg simpelthen ikke kan følge. Hans egne videnskabelige analyser bygger på et tyndt grundlag, og her burde forfatteren have taget sig mere tid til at finde brugbare informationer. Fortolkningen er ret ensidig, og man har i for høj grad indtrykket af, at resultaterne lå fast i forvejen. Selvom Christiansen gang på gang fremhæver grænselandets store potentialer og mindretallets eksistensberettigelse, falder hans teser godt sammen med en mere og mere kritisk holdning over for mindretallene i of-fentligheden.

Dertil kommer, at nærværende bog er et typisk eksempel på en akademisk publikation, der næppe vil finde nogen større læserkreds. Bogen er meget teksttung, den har bortset fra enkelte tabeller og et klappkort ingen illustrationer, tillægsdelen er meget uoverskuelig (bl.a. mangler sidetal), bogen er kun indbundet som blød paperback – og koster 65 euro! Denne forlagspolitik, der åbenbart satser på at få omkostningerne dækket gennem salget til bibliotekerne, er hverken fair over for forfatterne eller potentielle købere, og her adskiller Der Andere Verlag sig desværre ikke fra andre forlag i Tyskland, der udgiver videnskabelig litteratur. Den foreliggende afhandling er imidlertid virkelig kun egnet til læsning af et kritisk fagpublikum.

Gerret Liebong Schlaber

Hahnmann, Steffen: Middelalderens selvejere i det danske Østersøområde. På sporet af lægsopbygningen bag skibsledingen
Udgivet af Landbohistorisk Selskab, 2009, 192 s.

Steffen Hahnmann har i denne bog sat sig for at kortlægge udbredelsen af selvejerbønder i middelalderen og derigennem nå frem til en bedre forståelse af organiseringen af den danske ledingsflåde. Det er et ambitiøst mål, og han træder dermed ind i den lange række af forskere, som har beskæftiget sig med middelalderens ejendomsforhold. For at nå sit mål anvender Steffen Hahnmann først og fremmest skriftlige kilder nedfældet i 1500-tallet og hans hensigt er at trænge dybere ned i dette materiale i »et forsøg på at aftvinge det flere oplysninger, end hvad hidtil er opnået«. Igenem ni kapitler demonstrerer han da også et overlegent kendskab til de skriftlige historiske kilder og bevæger sig med stor indsigt ubesværet rundt i det komplekse og fragmenterede kildemateriale. Ved tilbageslutninger trækker han tråde til middelalderen for at kaste nyt lys over højmiddelalderens bondeleding. Hvorvidt dette lykkes overbevisende, er nok mere tvivlsomt. Forfatteren påpeger selv med rette, at en sådan metode ikke er uproblematisk, men ikke desto mindre er det prisværdigt, at forsøget nu er gjort. Bogen har derfor afgjort sin tyngde i kortlægningen af 1500-tallets selvejerbønder, hvilket jo i sig selv er en bedrift.

En af bogens styrker er også de mange begreber, som forfatteren diskuterer og definerer. Hvad forstår man ved begreber som: skipen, havner, havnebonde, og hvad betyder egentlig leding og landeværn, og hvad er »stud« og »inne« for blot at nævne nogle få eksempler på de mange begreber, som forfatteren grundigt behandler. Det er et værdifuldt bidrag i forskningen af middelalderen, som ikke må undervurderes. Det er med til at skabe klarhed og overblik, og det er ganske befriende og tiltrængt at få ryddet lidt op i det morads af begreber, der florerede tilbage i middelalderen, men sandelig også blandt vore dages historikere.

Specifikt interessant for sønderjyderne er naturligvis de tre kapitler, som analyserer forholdene i Sønderborg, Nordborg, Aabenraa og Haderslev Amter samt Lundtoft Herred.

I bogen analyseres udelukkende det skriftlige kildemateriale, men vil man virkelig afdække, hvordan middelalderens samfund var skruet sammen, slipper man ikke for at inddrage mere fysiske kilder og resultaterne fra de efterhånden mange arkæologiske udgravninger og fund, der er gjort gennem tiden. Som et lille eksempel kan nævnes, at forfatteren på side 120 og igen på side 126 skriver om Ketting sogn: »I Ketting sogn lå fra gammel tid (første omtale 1436) det biskoppelige fogedi og birk Stavnsbøl med byen Stavnsbøl og en del af byen Sebbelev. Det er ikke usandsynligt, at det oprindeligt har været et kongeligt birk organiseret omkring en kongsgård«. Forfatteren kunne her have hentet støtte til sin hypotese i det arkæologiske materiale, idet der i Ketting er påvist og udgravet en gravplads med meget rige vikingetidsgrave, som netop vidner om en rig og magtfuld slægt; også Ketting kirkes store vesttårn peger i den retning. Dette blot være skrevet som inspiration for andre forskere, der måtte have mod på selv at give sig i kast med bogens emne.

Det er en gennemført grundig bog, og kildematerialet fremlægges med

masser af henvisninger og en omfattende litteraturliste. Bogen er velskrevet og henvender sig primært til historieforskere. Det kræver en del baggrundsviden og kendskab til middelalderens samfund og historie for at få det fulde udbytte af bogen. For dem, som ud over at fordybe sig i teksten også holder af at hvile øjnene på en enkelt illustration eller to, er der imidlertid ikke megen hjælp at hente. Det havde ikke gjort bogen ringere, hvis der var blevet anvendt lidt flere ressourcer på bogens layout, tabeller og kort.

Steffen Hahnemann har med denne bog givet et vægtigt og vigtigt bidrag til forståelsen af reformationstidens og middelalderens bondesamfund og militære system, og bogen vil uden tvivl fremover figurere blandt det pensum, middelalderhistorikere bare *må* læse.

Tenna R. Kristensen

Hansen, Lorens: Grøngård. Jagtslot, kancelligods, udstykning. Beskrivelse af landbrugsudviklingen og oplysninger om befolkningen år 1700-1950
Privat udgivelse, 2009, 192 s.

Omkring 1570 fik Hans den Ældre anlagt jagtslottet Grøngård og en tilhørende fyrstelig avlsgård ved Lydersholm. Slottet fik en kort levetid, men avlsgården levede videre til slutningen af 1700-tallet som hertugelig og siden kongelig domæne, der var bortforpagtet, fra 1598 uden hoveri. 1775-93 blev hovedgårdens jorder udstykket, så der nu var 5 gårde på stedet, og siden kom flere huse til.

Lorens Hansens bog er et grundigt stykke lokalhistorie om det område, der engang udgjorde den fyrstelige avlsgård Grøngård. Vi får en del af vide om forpagtergårdens tid, men især følger vi selve udstykningen, de gårde og huse, der blev anlagt på Grøngårds grund, og de familier, der har boet i dem, samt om Lydersholm skole.

Bogen giver god mulighed for at følge udviklingen i det, der fra begyndelsen var én af de mest øde egne i Sønderjylland – hvordan udstykning og opdyrkning gradvis gav plads til flere mennesker, hvordan landbrugene blev drevet, og hvordan og for hvem nye hjem er opstået. Hovedvægten i fremstillingen ligger dog på det konkrete, og den grundige udredning af de enkelte ejendomme og familier gør, at bogen mest henvender sig til læsere med personlig interesse for stedet og dets mennesker.

Carsten Porskrog Rasmussen

Haase, Ingolf: Rigets feltherre Hans Schack, 1609-1676
Forlaget Neffen, 2009, 92 s.

Hans Schack er en markant person i Danmarks og Sønderjyllands historie, og ikke mindst har hans navn stadig en markant klang på Tønderegnet. Det er derfor med god grund, at Ingolf Haase nu har skrevet den første selvstændige bog om ham – med forord af Prins Joachim.

Det er på mange måder en tiltalende lille bog. Den er rigt illustreret og smukt sat op, og den fører os rundt i feltherrens liv med absolut hovedvægt

på hans militære karriere. Vi følger ham i dansk, svensk og fransk krigstjeneste, og vi får især en grundig skildring af højdepunktet i hans liv 1658-60, hvor han både blev leder af det succesfulde forsvar af København og sejrherre i slaget ved Nyborg. Senere hører vi om hans rolle som én af de mægtigste mænd i enevældens første år og om magtkampe og intriger i magtens cirkler. Vi kommer godt rundt i dette stof, og der er i beskrivelsen af den tidlige karriere detaljer, som var nye for mig. Det er fantastisk at følge Schack Europa rundt i fransk tjeneste, hvor han nåede at føre krig i både Italien og Spanien. Og det er en utroligt god historie, at han giftede sig med en pige, hvis far var dræbt i en duel med Schacks bror, som også døde af det. Haase har sikkert ret i, at det var en slags forsoningsprojekt mellem slægterne, og at det forklarer, at Schack hævede en anden forlovelse.

Derimod kunne bogen gøre mere ud af Schacks virke som godsejer, hvor vi ved ganske meget om både hans energiske, men meget forskelligartede forsøg på at gøre både Schackenborg, Gram og Gisselfeld mere profitabelt – og om hans ofte problematiske forhold til både sønderjyske og sjællandske bønder. Det kan dog læses andre steder, og det er selvfølgelig forfatterens gode ret at vælge at nedtone det, men måske har det også lidt at gøre med, at historien om Schack som hård herre for bønderne ikke passer ind i Haases billede af Schack.

Det er nemlig meget positivt. Schack får i bogen stort set hele æren for Københavns forsvar, og i den forbindelse bliver skildringen af hans gode egenskaber overstrømmende, skønt i hvert fald noget må være gætteri. Slaget ved Nyborg tolkes sådan, at den anden danske leder, Eberstein, var dumdrig og Schack den, der reddede situationen. Det syn er Haase ikke ene om, men i »Danmark i Krig« er tolkningen, at Eberstein tog initiativet og hovedbyrden, mens Schack var nølende, men så kunne kaste sine friske tropper ind på det afgørende tidspunkt og tage æren. Jeg kan ikke afgøre det, men det burde i det mindste have været diskuteret.

Haase siger, at Schack var én af de »virkelige helte« i Danmarkshistorien på linje med Tordenskjold, at han trofast »tjente sit land«, skønt han ikke kunne dansk, og at han spillede en hovedrolle for, at Danmark overlevede. Sådan har jeg svært ved at fortolke det. For mig at se var Schack en dygtig professionel soldat med en international karriere, som nærmest tilfældigt endte i Danmark – og først da regeringen bøjedede sig for hans eksorbitante lønkrav. I Danmark spillede han en meget vigtig rolle i en vigtig stund, og det tog han sig overordentlig godt betalt for. Om det gør en helt afhænger vel af, hvilke heltebilleder man har.

Carsten Porskrog Rasmussen

Jespersen, Knud J.V., Carsten Porskrog Rasmussen, Hanne Raabymagle og Poul Holstein: Moltke. Rigets mægtigste mand
Gads Forlag, 2010, 431 s.

Adam Gottlob Moltke (1710-92) er en af de helt centrale skikkelser i 1700-årenes Danmarkshistorie. Om denne »rigets mægtigste mand« foreligger nu

et pragtværk. Bogen er klassisk historiefremstilling af bedste art, en læse- og øjenlyst fra ende til anden.

Fra en ikke synderlig godsrig adelsfamilie i Mecklenburg kom A.G. Moltke kun 11 år gammel til København som page for kronprinsen, den senere Christian VI. Han vandt straks den høje arbejdsgivers respekt, og ved tronskiftet 1730 blev han forfremmet til kammerpage, snart efter kammerjunker for tronfølgeren, den syvårige kronprins Frederik (V) Herfra gik karrierevejen lodret opad. Da kronprinsen fik egen husstand, blev Moltke hans kammerherre og hofmarskal, og ved næste tronskifte blev han den nye konges overhofmarskal og dermed hoffets ledende skikkelse. Et venskabeligt-fortroligt, næsten fadersøn forhold mellem tjener og herre bragte i iltempo den ene begunstigelse efter den anden til Moltkes hus.

Halvanden måned efter tronskiftet fik den godsløse overhofmarskal overladt det store gods Bregentved kvit og frit, og han blev ophøjet i grevestanden. Et par årtier senere ejede han et af Danmarks allerstørste private gods-komplekser, herunder godser i Slesvig og Holsten. Han bar sin konges portræt på brystet indfattet i brillanter og Elefantordenens blå bånd. Moltke kom i spidsen for det blomstrende Asiatisk Kompagni og bærer en stor del af æren for, at Amalienborg Slotsplads den dag i dag prydes af den fornemme Frederik V-rytterstatue, betalt af kompagniet. Til sig selv byggede han for en formidabel sum det fornemste palæ på pladsen. Han var direktør for kongens private Partikulærkasse og rådede her over en af datidens største pengekasser. Moltke fik gode muligheder for at udfolde en levende interesse for kunst og kultur. Pengetanken blev brugt til et fremstød for udviklingen af landets kultur- og erhvervsliv, og han udfoldede sig som præses for Kunstakademiet. En formel post i regeringsapparatet sagde Moltke nej til, men sørgede for en langt vigtigere uformel magtudøvelse takket være et indflydelsesrigt netværk af topmænd i politik og embedsværk. Moltke var ikke udenrigsminister, men alle ind- og udgående depecher i udenrigspolitikken skulle passere hans bord. Omhyggeligt sørgede han for at lade den formelt altregerende konge fremstå i det allermest strålende lys, mens han selv trak i de mange tråde takket være grundlæggende harmoni i regeringens inderkreds.

En så usædvanlig karriere måtte selvfølgelig fremkalde kritik, og modstanden kom, da beskytteren Frederik V var borte, og den uberegnelige Christian VII kom på tronen. Der blev rejst indvendinger mod hans bestyrelse af den kongelige pengetank Partikulærkammeret og andre store projekter, men Moltke formåede at svare for sig. Alligevel kom afskeden et halvt år efter tronskiftet. I 1767 vendte Moltke for en tid tilbage til magtens centrum. Der var behov for hans bistand til at sikre afslutningen af mageskifteforhandlingerne vedrørende Holsten, så det gottorpske problem kunne løses endeligt. Moltke fik et par års travl virksomhed, indtil Struensees entré i 1770 bragte den endelige afsked. Frem til sin død i 1792 tilbragte rigets før mægtigste mand på Bregentved, aktivt beskæftiget med driften af sit enorme gods-kompleks.

Denne spændende historie er fortalt letløbende og velunderbygget af virkelige eksperter, og den er ledsaget af et billedudstyr, som lever op til Moltkes eksklusivitet. Knud J.V. Jespersen portrætterer »Mennesket og statsmanden«. Afsnittet bygger på det spredte, tidligere kendte stof om manden og tiden.

Der berettes med indføling og på Moltkes præmisser og med god plads til den store mands egne erindringer, som har karakter af et forsvarsskrift. Forfatteren afviser ikke, at Moltkes karriere røber et magtmenneske, som mestrede magtspillet brutale kunst og med eminent dygtighed evnede at indgå de rigtige alliancer, og at han kombinerede notorisk bjergsomhed og glæde ved titler og belønninger. Men der gøres ikke mange forsøg på at trænge ned under den ofte fremstillede overflade. Moltke får lov at fremtræde, som han selv gerne ville det – den kloge og lidet selvhævdende fyrstetjener med pinlig orden i sine initiativer til kongens og landets vel. Uden tvivl mestrede Moltke den »rettidige omhu« til gavn og sig selv, kongen og regimet. Netop derfor kan man håbe, at bogens fremragende præsentation af Moltke trods sit omfang kan inspirere til fortsat arbejde med Moltkes historie. Mon ikke der kan bores dybere i stoffet? Netop det vedtagne billedes loyalitet rejser spørgsmål. Christian VII's vel nok ondsksfulde og ironiske, men også skarptseende og spiddende karakteristik af Moltke i 1770: »Stork for nedens og ræv for oven« udfordrer dertil. Moltke var meget dygtig til at lægge sine sager sådan til rette, at han kunne dokumentere over for kritikere og misundere, at intet var trukket ind under gulvtæppet. Der må kunne kigges mere ind under det gulvtæppe, også efter Knud Jespersens så betænksomme fremstilling af manden og hans tid.

Moltke som »godsejer og reformator« er behandlet af Carsten Porskrog Rasmussen, og her er en nutidig spørgelyst større til den biograferede excellence. Grundlaget er primære studier i et stort utrykt kildemateriale, bl.a. i Moltkearkiverne på Bregentved og Glorup. Vi får ny viden om Moltkes økonomi og om det imponerende gods kompleks i Vendsyssel, på Fyn, Sjælland, Lolland og i Slesvig og Holsten, et kongerige for sig med en godsbefolkning på op mod 10.000 mennesker i alt. Særlig interessant set fra Sønderjylland er den fine beskrivelse af forskelle mellem godserne i kongeriget og i Slesvig, hvor herregårdsmarkerne var så dominerende og bønderne belastet med ekstremt hoveri. Der går tæt på den omhyggelige og nøjeregnende godsejer, som krævede troskab og lydighed og stod fast på livegenskabets og stavnsbåndets realitet, men også viste social forståelse, i bondens og egen interesse. Uden at bryde den gammelkendte sociale orden tog han initiativ til omfattende driftsændringer på sine godser i kongeriget, og forbilledet fandt han i hertugdømmerne. Fra sine godser her kopierede han kobbelbruget til ejendommene nordpå, både herregårdsmarker og landsbymarker.

Kunstmennesket og bygherren Moltke behandles suverænt af Hanne Raabyemagle i bogens største afsnit »Den danske Maecenas«. Baggrunden for Moltkes imponerende virksomhed var et langt stykke kongens ubegrænsede gavmildhed. Den muliggjorde, at han kunne indrette sit Amalienborgpalæ med uhørt kostbarhed, og på alle sine godser både i kongeriget og i Slesvig satte han betydelige om- og nybygninger i gang og skabte fornemme haveanlæg. Han var en hovedkraft bag Kunstakademiet og spillede en afgørende rolle i tilblivelsen af residensstadens nye Amalienborg-bydel. Fremstillingen sammenfatter forfatterens årelange studier og stiller de mest fremtrædende kunstprojekter i Frederik V's dage til skue, alt sammen fornemt illustreret. Også i dette afsnit er loyaliteten mod den mægtige kongeyndling påfaldende.

Samtidens billede af den »kære Moltke« fastslås. Han ville ikke kunne ønske sig en bedre medarbejder i sin egen imagepleje, end når der her fortælles om hans uovertrufne flid og usvigeligt sikre kvalitetssans og om den uretfærdighed, der overgik ham fra den magtbegærlige Christian VII's side.

Allersidst i bogen følger Poul Holsteins overblik over »slægten Moltke«, bygget på forfatterens storfremstilling i Danmarks Adels Aarbog.

Bogen giver kort sagt et monumentalt indblik i den verden, som var Moltke i Frederik V's danske monarki. Værket vil blive en klassiker, men det gør ikke fortsatte og kritiske undersøgelser af delemner overflødige.

Lars N. Henningsen

Jespersen, Mikkel Leth: Fyrste og folk. Hertug Hans den Ældres fyrstestat i 1500-tallets Slesvig-Holsten

Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg, 2010, 264 s.

Når man taler om Nordens store renæssancefyrster er det som regel de danske konger Frederik II (reg. 1559-1588) og Christian IV (reg. 1596-1648), der bringes i spil. Begge kongers pragtslotte og deres interesse for kunst og videnskab, arkitektur og musik placerer dem med rette som repræsentanter for renæssancens fyrstestater. Til gengæld er det en mindre kendt sag, at de danske kongers riger og lande i den sidste halvdel af 1500-tallet dannede rammen om endnu en sådan fyrstestat. Denne mangel har Mikkel Leth Jespersens bog »Fyrste og folk. Hertug Hans den Ældres fyrstestat i 1500-tallets Slesvig-Holsten«, der er en omarbejdet version af forfatterens ph.d.-afhandling fra 2009, nu heldigvis rådet bod på. Bogens udgangspunkt er 1544, hvor Danmarks konge, Christian III, og hans to brødre, hertug Hans den ældre og hertug Adolf, opdelte hertugdømmerne Slesvig og Holsten i et større politisk og administrativt kludetæppe. Adolf fik den gottorpske del med Slesvig by og Gottorp som hovedsæde, Christian III fik Sønderborg, og Hans den ældre blev tildelt Haderslev. Sidstnævnte hertugs regeringstid 1544-1580 er særdeles velbelyst via det bevarede Hansborgarkiv, og det er netop dette arkivs indhold, som Mikkel Leth Jespersen benytter til sin undersøgelse af hertug Hans den ældres fyrstestat.

En sådan undersøgelse er ikke mindst interessant, fordi det på en lang række områder var hertug Hans den ældre, der trak Slesvig-Holsten ud af Middelalderen og ind i moderne tid. Alene Hansborgarkivets indhold af sirligt førte kopibøger over udgående skrivelser, ordrer og forespørgsler fortæller om en professionel og driftssikker arbejdsgang, og der var i sandhed nok at tage fat på. Med henblik på sikring mod de tilbagevendende og ødelæggende stormfloder iværksatte hertugen store digebyggerier i Tønder Amt, hvilket gør ham til initiativtageren til et af Danmarkshistoriens første kystsikringsprojekter. Han reformerede uddannelsesinstitutionerne og hospitalsvæsnet, holdt et vågent øje med sognepræsternes og almuens moralske og åndelige tilstand og ansatte professionelle jurister i sin centraladministration. Ved siden af disse mange aktiviteter var der også tid til at bygge renæssanceslottet Hansborg i

Haderslev og føre korrespondance med billedhuggere og kunstmalere som Hermann von Butzbach og Melchior Lorck.

Alt i alt tegner Mikkel Leth Jespersen et portræt af hertug Hans som et mangefacetteret og internationalt orienteret renæssancemenneske, der i modsætning til sine brødre var andet og mere end blot landsknægte for Vor Herre. Men hvordan forvaltede hertug Hans så sin fyrstemagt? De bedste eksempler får vi med herredsfogeden Iver Karlsen og Haderslev-kapellanen Johannes Oldendorph. Førstnævnte herredsfoged var i 1551 troppet op i Flensborg med 100 følgesvende for at aflevere et bønsskrift til hertugen, der skulle forhindre Iver Karlsens afsættelse som herredsfoged i Kjær herred. I 1500-tallets lutherske fyrsteideologi så man ikke med milde øjne på den slags initiativer, så nu kunne man måske forledes til at tro, at herredsfogedens liv hang i en tynd tråd. Det viste sig ikke at være tilfældet. Hertug Hans den ældre var ikke i besiddelse af det monopol på voldsudøvelse, der kendetegner vore tiders moderne velfærdsstater, men måtte i stedet for sætte sin lid til en broget skare af adelige rådgivere, amtmænd, herredsfogeder og bønder, der alle havde deres egne interesser at varetage i sagen mod Iver Karlsen. På den konto slap herredsfogeden med et ophold i fangekælderens på Haderslev slot og en bøde på 1.000 mark, mens hans følgesvende klarede frisag. 11 år senere, i 1562, forsøgte Johannes Oldendorph at opnå et præstekald i omegnen af Haderslev. Vejen hertil gik via hertugens øre, men i sit forsøg på at opnå hertugens opmærksomhed, stak kapellanen hånden i en sand hvepserede af intriger, uhellige alliancer og bagvaskelser, hvor det ikke mindst var hertugens hofprædikant, der spændte ben for Oldendorphs ambitioner. Oldendorph fik aldrig sit præstekald, men hans triste historie tjener til at underbygge Mikkel Leth Jespersens antagelse om, at det var forhandling og kompromis, personlige relationer og sociale netværk frem for enevældig og diktatorisk magtudfoldelse, der kendetegnede hertug Hans' regeringsperiode.

Hovedindtrykket af »Fyrste og folk« er meget positivt og viser til fulde, hvad kombinationen af en omfattende viden om hertugdømmernes omtumlede historie og evnen til at udnytte et stort og utrykt kildemateriale kan afstedkomme. Det er fornemt gjort. Nogle af bogens afsnit er dog lidt tungere at komme igennem end andre og kunne måske med fordel være blevet placeret i bilagen. Her tænker jeg i særlig grad på opremsningen af hertugens adelige rådgivere side 103-119. I sin indledning citerer Mikkel Leth Jespersen Machiavellis udsagn om, at kloge fyrsters vigtigste opgave er at holde folket ved godt lune. Med dette velvalgte citat i baghovedet kunne det have været interessant, om forfatteren havde draget et par sammenligninger mellem hertugens fyrstestat og lignende fyrstestater andre steder i Europa, måske i Frankrig eller Det tysk-romerske Kejserrige?

Bogen er pragtfuldt illustreret, og ikke mindst er det en fornøjelse at se, hvordan forfatteren og medredaktør Martin Bo Nørregård har benyttet sig af udsnit fra Frantz Hogenbergs store værk om Frederik II til at illustrere et hertugliv i hverdag og fest, ved hoffet og på slagmarken (se bl.a. side 32, 82-83 og 186), ligesom affotograferingerne af flere af de til undersøgelsen benyttede dokumenter fremstår knivskarpt.

Jakob Ørnbjerg

Just, Flemming og Poul-Erik Thomsen: Den tavse tragedie. Katastrofen 8. juli 1959 på Haderslev Dam

Udgivet af Historisk Arkiv for Haderslev Kommune og JyskeVestkysten, 2009, 139 s.

Det skete midt i en dansk sommeridyl, og lige siden har katastrofen været en væsentlig del af den kollektive hukommelse i Haderslev: Den 8. juli 1959 omkom 57 mennesker på Haderslev Dam. De druknede eller brændte ihjel, da der gik ild i en udflugtsbåd midt på det stille vand.

På de runde datoer er katastrofen siden blevet mindet i de lokale aviser, men alligevel har det i mange familier i og uden for Haderslev været en hændelse, der helst ikke blev talt om. Dengang fandtes der ingen krisepsykologer, som man jo plejer at sige.

I 50-året for katastrofen udsendte de to journalister Flemming Just og Poul-Erik Thomsen bogen »Den tavse tragedie« om katastrofen. Bogen er en minuttøs skildring af katastrofen skrevet i en journalistisk form. Katastrofer og journalistik går godt i spænd.

Bogen bygger på interviews med overlevende og vidner fra dengang, redningsfolk, pårørende og et par af de 22 almindelige mennesker, der senere fik medaljer for deres redningsindsats. Den bygger også på skriftligt arkivmateriale, frem for alt forhørsprotokoller og avisartikler, og en række private breve.

Den journalistiske form som sådan passer godt til stoffet. Dog savner man nogle gange kildeangivelser med en historikers akkuratesse. Det behøver slet ikke at være kedeligt med et tal i en parentes, og det vil blot give læserne mulighed for at se, hvad forfatterne bygger konklusionerne på. En af bogens styrker er portrætterne af de involverede. Her er journalistikkens force: En 50 år gammel begivenhed gøres nærværende og vedkommende. Det er ikke blot en rørende historie at læse om den dengang to-årige Lita, der som 51-årig møder sin redningsmand, den dengang 16-årige Knud Sand Madsen, der nu sidder i kørestol på et plejehjem – det viser også, at historie er noget, vi bærer i os.

Til gengæld er Kim Larsens rolle noget malplaceret i bogen – ja, det er Kim Larsen fra Gasolin, der her kommer ind i billedet.

Kim Larsen besøgte i sommerdagene 1959 familie ved Haderslev og stod den 8. juni 1959 mellem valget at blive hjemme ved hestene på gården eller at tage med udflugtsbåden på Haderslev Dam. Han valgte det første, og det bruger forfatterne til at spinde en ende over, hvor tilfældigt livet er: Hvis nu Kim Larsen var taget med båden, så.... ja, hvis og hvis. Det er formiddagsblads-journalistik og ikke historieskrivning. Som læser bliver man blot bragt på afveje, og man tænker: Hvad i alverden laver Kim Larsen med billede og hele pivtøjet i den bog? Hvis forfatterne så endda havde talt med Kim Larsen.

Her er vi inde på et andet problem i forbindelse med fremstillingens form. Forfatterne har i begrænset omfang valgt at lade de interviewede komme til orde med direkte citater. I stedet for bruger de to forfattere deres egen fortællerstemme. Fordelen er, at det giver et godt overblik i stedet for, at de enkelte »point of views« går ind og tager for meget af opmærksomheden.

Ulempen er, at det nogle steder skaber en unødvendig distance til begivenhederne og menneskene.

Det er et valg, og det ene er ikke nødvendigvis mere rigtigt end det andet, men det havde været på sin plads at redegøre for valget af fremstillingsform i bogens forord.

Generelt bryder jeg mig ikke om bogens form. De to forfattere smører alt for tykt på. Forfatterne er anmassende, og når vi lige har fået det ene drama penslet ud, så skal vi have det næste – og det næste igen. Hvorfor egentlig? De frygtelige begivenheder taler jo for sig selv. Der overlades ikke særligt meget til læserne, selv om noget af det første, journaliststuderende lærer, er: »Don't tell it – Show it«.

Flere steder kammer fremstillingen over i det sentimentale. Det bliver bare for meget, og det er ikke specielt elegant. Et kig på kapitlernes overskrifter er nok: »Helvede bryder løs«, »Hjerteskerende scener«, »Kaos på dammens bred«, »Tragedie i tragedien«, »De så ikke solen gå ned« – og mere i samme dur.

Men interessen for katastrofen er fortsat så stor, at der nok skal være salg i denne bog.

Med Flemming Justs og Poul-Erik Thomsens bog er tragedien ikke så tavs mere. Bogen er trods dens mangler et væsentligt bidrag til et stykke lokalhistorie, der også har interesse uden for Haderslev Kommune. Det er tankevækkende, at en sådan bog først kommer 50 år efter.

Hans Christian Davidsen

Kaptajn Hans Bruhns erindringer

Tekst og indhold bearbejdet af Karen Harder Lildholdt og Claus Lildholdt. Udgivet af Løjt lokalhistoriske Forening, 2008, 172 s.

Bruhn-slægten er fra 1700-tallet og frem uløseligt forbundet med Aabenraas ry som søfartsby. Slægtens overhoveder var driftige skibsredere, kaptajner og skibsbyggere foruden jordbesiddere og mølleejere. Især Jørgen Bruhn (1781-1858) fik stor betydning for sin fødeby, hvor han ud over sit virke som skibsreder og kongelig agent tog aktivt del i bystyret som deputeret borger og senere rådmand.

Hans søn og efterfølger, Hans Bruhn (1813-1893), begyndte i 1860 at nedskrive sine erindringer. Disse blev gjort tilgængelige for interesserede uden for familiens kreds, da Historisk Samfund for Sønderjylland i 1957 udgav dem under redaktion af Erland Møller og Johan Hvidtfeldt, en udgivelse, der har været udsolgt i mange år. Med den her foreliggende nye, smukt udstyrede udgave af erindringerne har Løjt lokalhistoriske Forening ønsket at markere sit 30 års jubilæum.

Kernen i bogen udgøres af Hans Bruhns beretninger om livet til søs på de store sejlskibes tid. Som 14-årig forlod han med øjeblikkeligt varsel skolen, da en onkel opfordrede ham til at tage med på en skibsrejse til Skt. Petersborg. Det blev ikke helt den lystrejse, drengen havde forestillet sig, for onklen stillede strenge krav til sin nevø, og søsygen var ikke til at spøge med, men ikke desto mindre blev turen indledningen til et mangeårigt liv på de store have.

Skibsdrengen avancerede til kaptajn og kom til at besejle Europa, Asien, Australien, Afrika, Nordamerika og ikke mindst Sydamerika. Det er interessant at læse om forbindelserne fra Aabenraa ud i den store verden, om vareudvekslingen mellem kontinenterne af alt fra salt og sukker til emigranter og hvervede tyske soldater. Selv slavehandelen bliver berørt. Livet om bord på de store sejlskibe fremstilles ikke i et rosenrødt skær. Officererne udøvede hård justits over mandskabet, der på sin side ikke gik af vejen for grove løjer og opsætsige handlinger. Drukneulykker var uundgåelige, især fordi ikke alle søfolk kunne svømme. Der bliver imidlertid også plads til herlige skipper-skroner (eller er det mon den skinbarlige sandhed?) som f.eks. beretningen om, hvorledes Hans Bruhn engang red på en delfin.

I et særskilt afsnit gennemgår forfatteren alle de skibe, der gennem årene var i familiens eje. Mange af dem er i bogen gengivet i farver for fulde sejl over skummende bølger, således som de i sin tid blev afbildet på malerier. På Calløe (Kalvø) lod Jørgen Bruhn opføre et skibsværft, hvorfra en stor del af familiens handelsflåde naturligt nok udgik. Nogle indledende kapitler fortæller om Jørgen Bruhns liv og virke, ligesom der bliver gjort udførligt rede for hver enkelt ejendom i slægtens besiddelse. For en læser uden særligt lokal-kendskab kan denne gennemgang forekomme noget trættende. Det samme kan siges om et par kapitler med minutiøse skildringer af familierelationer, som næppe kan have den store interesse uden for en snæver kreds af slægtsforskere.

Når dette er sagt, står tilbage at lykønske Løjt lokalhistoriske Forening med en flot jubilæumsbog. Ud over de allerede nævnte malerier af sejlskibene er der mange andre illustrationer, alle i smuk gengivelse. I et lille afsnit til slut gennemgås maritime udtryk for master, sejl og rig i et sejlskib. Desuden er der korte resuméer på såvel engelsk som tysk samt en litteraturliste, hvor udgivelsesår uheldigvis er udeladt.

Britta Bargfeldt

Konger, Flensborg og Sydslesvigs danske mindretal: kronikker af Lars N. Henningsen i Flensborg Avis – en hilsen på 60 års dagen 2010

Forfatter: Lars N. Henningsen; festskriftsmodtager: Lars N. Henningsen; redaktør: Hans Schultz Hansen.

Udgivet af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig. Flensborg, 2010, 256 s.

Lars N. Henningsen er en respekteret forsker og en vellidt personlighed i Sydslesvig. Han er myreflittig som forsker, arkivar og leder af Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg. Samtidig optræder han stille og beskeden. Mange yngre forskere har nydt godt af hans vejledning under udarbejdelse af deres afhandlinger, og de danske i Sydslesvig og i Danmark har fået meget ud af at høre hans foredrag og læse hans formidlingsartikler. I årene 1987-2002 var han redaktør af Sønderjyske Årbøger.

I stedet for at udgive et festskrift med artikler af andre forskere, har Studiefdelingen ved Dansk Centralbibliotek på Henningsens 60 års dag valgt at samle udvalgte kronikker af ham fra Flensborg Avis fra årene 1996 til 2008.

Som læser af avisen forbløffes man over, hvor mange tekster, det er blevet til, og hvor mange emner, der berøres. Derfor er det hensigtsmæssigt, at man har valgt at gengive kronikkerne efter temaer og ikke kronologisk.

Overskrifterne på bogens tre dele lyder: »Konger, dronninger – og Sydslesvig«, »Flensborg – og det øvrige Sydslesvig« og »Det danske mindretal – og dets venner«. Derudover indeholder bogen et forord forfattet af Alice Feddersen og Hans Schultz-Hansen; en Tabula Gratulatoria, der viser sønderjyden Henningsens kontakter til danske, sydslesvigske og tyske fagfæller og interesserede læsere; og en imponerende bibliografi over Henningsens udgivelser, som Harald Wolbersen har sammensat.

Man bør vide, at kronikken i Flensborg Avis ikke kun er et debatorgan, men at redaktionen optager mange slags artikler fra læserne af det lille mindretalsdagblad som boganmeldelser, rejseberetninger og netop historiske tilbageblik på især Sydslesvig. Henningsen har skrevet sine kronikker for at sætte aktuelle begivenheder i perspektiv, berette om nye fund på arkivet og for at formidle Sydslesvigs danske historie før og efter Genforeningen. Især første del af bogen om de danske konger og dronninger har bred interesse blandt danskere, mens de næste to dele har mere interesse for folk med kendskab til Sydslesvig, idet specialemner som blandt andet Skt. Knudsgildet i Flensborg, landsbyerne Skovlund og Humtrup ses i historikerens tilbageblik.

Pudsigt nok finder jeg, at kronikkerne er mere læseværdige i bogform end som kronikker i avisen. For man giver sig mere tid, når man (gen)læser dem i bogform. Nogle blev bragt over to eller tre dage og er ret lange. Værket er eksemplarisk redigeret, kun nogle gentagelser i samme tekst kunne være undgået. Billedmaterialet er fint gengivet og er tildels i farver, indbindingen er fast, som det hører sig til ved et fornemt festskrift.

Man lærer en masse af denne bog, om Sydslesvig, om den danske helstat og om de helt anderledes vilkår, folk levede under især i det 19. og i første halvdel af det 20. århundrede. Nogle gange vælger Henningsen at lade kilderne selv komme til orde. Det gør han bl.a. i flere kronikker, hvor han bringer uddrag fra optegnelser af direktør V. Foss-Pedersen fra Aalborg, der hjalp til i Flensborg med at organisere den danske sides agitationsarbejde ved folkeafstemningen i 1920. Formålet med at lade kilden selv tale er at give et andet og mere realistisk billede af tiden omkring afstemningen end det ofte rosenrøde, man hører. Det er en smule foruroligende at læse om plakater, der bliver ødelagt, fysiske overgreb og vinduer, der kastes ind på kampagneledelsens kontor, mens politiet lader disse ting ske. Som læser savner jeg dog her en kommentar fra Henningsen, om der også fra dansk side skete lignende overgreb.

Mange steder i kronikkerne synes jeg, at lidt variation kunne have gavnet. Henningsen nøjes ofte med at springe fra den ene begivenhed til den næste, informationerne passerer forbi som træer, når man sidder i toget og kigger ud ad vinduet. Især forklaringer undervejs savner man. Når det på s. 92 hedder, at en præst i sin prædiken kom med »nogle sidehug til kometen« og et andet sted, at nogen »har gjort en buk«, så mangler jeg en oplysning om, hvad disse udtryk dog betyder. Mens dette kun er et mindre ønske til forfatteren, så har jeg et langt større ønske på vegne af den moderne læser. I den første af bogens tre dele har man behov for at kende baggrunden for, hvorfor folk i

historien handlede, som de gjorde. Et eksempel er tidligere tiders hyldest til den kongelige familie, som Henningsen blot sidestiller med ugebladenes nysgerrige rapporteren i vore dage. Men hvilke motiver lå egentlig bag, når man dengang hyldede kongen i pressen, bad for kongehuset i kirken, og når foreninger afholder fødselsdagsbanketter, uden at monarken selv var til stede? Læseren har sikkert nogle gæt, men Henningsens er sikkert mere kvalificeret, og dem ville jeg have undet læserne at høre.

I kronikken »Sydslesvig på Sjælland« får vi et eksempel på et stykke mikrohistorie: Ud fra flere breve fra 1920'erne til begyndelsen af 1950'erne tegnes en spændende, lille økonomisk historie af en familie fra Sydslesvig, der begynder med hyperinflation og ender med Wirtschaftswunder. Kronikken om Flensborghus, det danske mindretals center i Flensborg, er fremragende med de mange vinkler, der lægges på husets historie og arkitektur. Henningsens begejstring for arkitektur er tydelig. Ellers er forfatteren altid den nøgterne historieskriver med undtagelse af den sidste kronik, »Sprog og kultur – en evig spænding« fra 2008, hvor han også kommer med sin egen mening. Han tager afstand fra nye tendenser til at »tildigte mindretallet nye opgaver endsi-ge en ny eksistensberettigelse på grund af det flerkulturelle«. Imidlertid påpeger han, at diskussioner om, hvor meget dansk og tysk, der bør tales, altid har været der og vil blive ved med at opstå, fordi det er et grundvilkår i mindretallet.

Henningsen skriver gennemgående et smukt dansk, kun hans korte sætninger, der muligvis skyldes målgruppen, den travle avislæser, giver ikke altid så behagelig læsning i bogform. Et bidrag med både historisk og litterær værdi er københavneren Julius Tholles breve hjem fra 1850'ernes Flensborg. De klæder dette festskrift »magnifique«, for at bruge et af Tholles egne ord, med deres skildring af politisk uro mellem danskere og slesvig-holstenere, dagligdagslivet, småforelskelser og beretninger fra udflugter til flere steder i 1850'ernes Sydslesvig.

Jens Christian Krause

Kraack, Detlev og Klaus-Joachim Lorenzen-Schmidt (udg.): Essen und Trinken. Zur Ernährungsgeschichte Schleswig-Holsteins

Studien zur Wirtschaft- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins Band 16. Wachholtz Verlag, Neumünster, 2010, 303 s.

Indledningsvis giver bogens to udgivere en bred, kyndig indføring i temaet mad og drikke i Slesvig-Holsten set ud fra erhvervsmæssige, sociale og kulturhistoriske aspekter. Derpå følger 11 artikler om vidt forskellige temaer og af meget varieret omfang lige fra udbredelsen af tysk øl i det danske kulturrum i den hanseatiske periode til brødsuppe og kartofler i Kiels folkekøkkener i årtierne omkring år 1900.

Bogen er et af mange vægtige resultater fra den energiske *Arbeitskreis zur Wirtschaft- und Sozialgeschichte* i Slesvig-Holsten. Men lad det også være sagt straks: Det er en videnskabelig publikation, skrevet af historikere for fagfæller, og ikke en bredere introduktion til det ellers særdeles fængende emne, der nyder stor interesse blandt folk i almindelighed.

Udgivernes introduktion giver en indsigtfuld oversigt over »Stand der Forschung«, og i noterne er henvisninger til den nyeste tyske litteratur inden for temaet. Det er dog slående, at der mangler henvisninger både her og i de allerfleste artikler til dansk kostforskning. Da fem af bidragene berører det 19. århundrede, havde det været oplagt at trække på resultaterne fra et forskningsprojekt ved Københavns Universitet, ledet af Ole Hyldtoft: *Mad, drikke og tobak i det 19. århundrede. Forbrugsmønstre, kultur og diskurser*.

Først skildrer Stefan Pajung humleøl i det senmiddelalderlige Danmark, hvor han påpeger den store betydning for ernæringen, som øl har spillet frem til nyere tid, samt den importmæssige tyngde, som øl og humle udgjorde i middelalderen. Af andre vægtige bidrag kan fremhæves Gerhard Kay Birkners skildring af den hertugelige mundkok på slottet i Pløn, Hans Suppe, der udgav en opskriftsamling »*Traiteur á la Mode*«, der afspejlede kostvaner ved fyrstelige hoffer som dem i Pløn eller Wolfenbüttel. Bogen udkom i fire oplag, og det ville have været spændende at få gengivet nogle af opskrifterne, selv om mange af dem var kortfattede og manglede som de fleste ældre kokebøger mængdeangivelser. Fra en hel anden social klasse og en meget længere tidsperiode er Otto N. Knottnerus' skildring af ernæringen hos tjenestefolk og daglejere i marskområderne ved Elben og Nordsøen i perioden 1750-1900. Det er bogens mest omfangsrige og grundige afhandling, der redegør for kostmæssige forskelle og aflønninger nord og syd for Elben og indflydelsen fra bykulturen i Hamborg.

Bogens få illustrationer indskrænker sig til tabeller og gengivelse af et par huse, hvor der har været gæstgiverier. Forsiden prydes af et prægtigt maleri af Niclaes Peters fra o. 1800, der viser et rigt dækket bord med kage, vin og tre tallerkener med mad, der dog ikke beskrives nærmere. Det er ærgerligt, da det er et fremragende billede. Der findes i øvrigt en del andre malerier med mad eller måltidsskildringer, udført af slesvig-holstenske malere. Det ville have været oplagt at anvende nogle af dem som illustrationer, men eksempler på malerier af denne art er kun nævnt i en note under betegnelsen »*ins Bild gebrachten Inszenierungen Tischgemeinschaften*« (s. 27). Denne omstændige omskrivning er ikke tilfældig, men typisk. På flere måder er *Essen und Trinken* karakteristisk for tysk historieforskning: Det er en indholdsrig, grundig publikation baseret på skriftlige kilder og fremlagt i et sprog med mange abstraktioner. Normalt får denne anmelder hurtigt mundvand, når hun læser om mad og måltider, også når det gælder forskningsbaserede artikler. Det er ikke sket her.

Inge Adriansen

Köster, Birthe: Der Minderheitenschutz nach der schleswig-holsteinischen Landesverfassung

Studien und Materialien Nr. 34. Udgivet af Nordfriisk Institut. Bredstedt, 2009, 204 s.

Denne bog falder lidt uden for rammerne af de her præsenterede anmeldelser, idet det drejer sig om en juridisk dissertation, som i 2009 blev offentliggjort ved Nordfriisk Instituut i Bredstedt i rækken »Studien und Materialien«. I denne

række præsenteres dokumenter og videnskabelige afhandlinger omkring Nordfrisland. Forfatter til den her præsenterede afhandling er Birthe Köster, som er dommer ved den slesvig-holstenske forvaltningsret i Slesvig. I 2008 blev afhandlingen accepteret som retsvidenskabelig doktorafhandling ved Christian-Albrechts-Universität i Kiel.

Afhandlingen handler om artikel 5 i den slesvig-holstenske forfatning (Landesverfassung, forkortet LV). Afsnit 1 lyder oversat som følgende: »Det er frit at bekende sig til et nationalt mindretal; det fritager ikke for de almindelige (generelle) pligter som statsborger.« Afsnit 2 lyder: »Den kulturelle selvstændighed og den politiske medvirken fra nationale mindretal og folkeslag er beskyttet af stat, kommuner og kommunale organisationer. Det nationale danske mindretal og den frisiske folkegruppe har krav på beskyttelse og fremme«.

Indledningsvist beskriver forfatteren den slesvig-holstenske mindretalsbeskyttelses historie, som ligger til grund for artikel 5. Også selvom afhandlingens tyngdepunkt ikke ligger i den historiske fremstilling, så får læseren et informativt overblik over opståelsen af mindretallene i forbindelse med krige i 1800-tallet samt folkeafstemningen i 1920. Allerede i Weimarrepublikkens forfatning fra 1919 er mindretalsbeskyttelsen forankret. Ifølge dens artikel 113 måtte de »fremdsprachigen Teile des Reichs[...] nicht in ihrer freien, volkstümlichen Entwicklung, besonders nicht im Gebrauch ihrer Muttersprache im Unterricht[...] beeinträchtigt werden«. Dog blev tilhørsforholdet til et mindretal endnu ikke afgjort via sindelagsprincippet, men »objektivt« ved beherskelsen af mindretalssproget. Eksempelvis skulle man bestå en sprogp prøve, hvis man ville besøge en privat dansk skole i Sydslesvig. Først en prøjsisk skoleforordning i 1928 førte til en lempelse af disse regler og satte forældrenes ønsker i højsæde. Efter repressionerne under Det tredje Rige skabte Kiel-erklæringen fra 1949 et grundlag for, at det danske og frisiske mindretal kunne udfolde deres aktiviteter mere frit. I det samme år fandt denne grundtanke også ind i Landessatzung (artikel 5), som sikrede retten til frit at bekende sig til et mindretal. En anden milesten var Bonn-København-erklæringerne fra 1955.

På denne historiske baggrund fremstiller forfatteren artikel 5's opbygning og indhold på videnskabelig måde. Artikel 5, afsnit 1, i LV er en såkaldt afværgelsesret imod statslig forhindring i medlemskabet til en bestemt folkegruppe. Forfatteren tydeliggør, at det drejer sig om en delstatslig grundlæggende konstitutionel rettighed (Landesgrundrecht), som dog – i modsætning til de grundlæggende rettigheder, som er forankret i Grundgesetz – ikke kan ankes. Artikel 2, afsnit 1, indeholder – i form af en statslig målsætning – en garanti for, at minoriteter bliver beskyttet og fremmet. Dog skal denne garanti konkretiseres ved at blive transformeret til love. Artikel 5, afsnit 2, sætning 2, i LV fortolker forfatteren som en direkte afledet ret mod staten.

Den lovmæssigt garanterede kulturelle selvstændighed omfatter som element af central betydning sproget og dermed publikation af egne aviser og oprettelse af biblioteker, børnehaver og skoler. I denne sammenhæng ville det have været interessant at fokusere på den aktuelle »100%-diskussion«, men afhandlingen blev skrevet, før diskussionen opstod. Dog anticiperer forfatteren problematikken, idet hun påpeger, at fremme af mindretal også er af-

hængig af statens ressourcer, men at en nedskæring af offentlige midler ikke må krænke det forfatningsmæssige lighedsprincip.

Tænker man mindretal i Slesvig-Holsten, tænker man automatisk på det danske og det frisiske mindretal, der udtrykkeligt nævnes i forfatningen. Men hvordan ser det ud med sinti og romaerne? Er migranter som for eksempel tyrkerne også et mindretal, som har krav på særlig mindretalsbeskyttelse i forfatningen? Forfatteren konkluderer, at artikel 5 i LV er åben over for nye mindretal. I den forbindelse undersøger hun, hvad et mindretal overhovedet er for en størrelse. Et mindretal kendetegnes således ved at være talmæssigt underlegen over for flertallet, det har ingen fremtrædende rolle i samfundet samt kendetegnes af særlige etniske, religiøse og/eller sproglige karakteristika. Friserne anses som etnisk mindretal, mens det danske mindretal udgør et nationalt mindretal. Forskellen er her, om mindretallet er knyttet til en statsnation, altså har en »kin-state«. Ved siden af at have været bosiddende i området i længere tid og en vis form for gruppentilføjelse er det ligeledes en forudsætning, at mindretals-medlemmer har bopælslandets statsborgerskab. Dog er forfatteren for modsat opfattelse, idet hun af hensyn til historiske forhold ikke anser bopælslandets statsborgerskab som et nødvendigt kriterium. Hun tænker i denne sammenhæng på danske statsborgere, der er ansat til at repræsentere mindretallet udadtil, og på efterkommerne af de slesvig-holstenere, som efter den 2. slesvigske Krig i 1864 henholdsvis efter 1. Verdenskrig valgte at optere for dansk statsborgerskab.

Forfatteren viser, at opståelsen af et mindretal afhænger af forskellige faktorer. Således er der ikke opstået et polsk mindretal ud af de mange tusinde tilflyttere til 1800-tallets Ruhrområde. I dagens hurtige samfund er det generelt sværere for mindretal at skabe deres egen identitet og selvforståelse. Et mindretal må talmæssigt være flertallet underlegen, dog skal et mindretal mindst omfatte 100 personer. Desuden skal mindretallet have en repræsentation. I denne forbindelse undersøger forfatteren, om det tyrkiske mindretal udgør et nationalt mindretal. Problematisk er her, at denne gruppe er meget heterogen, at man ikke har nogen fælles interesseorganisation og stadig har en stærk tilknytning til hjemlandet, der gør en integration vanskeligere.

Anderledes forholder det sig med folkegruppen sinti og roma. Deres sprog, romanes, er i sprogcartaen blevet kategoriseret som beskyttet sprog. Sinti'erne nævnes for første gang i Lübeck i 1417. Herved er der sikret historisk kontinuitet og tilknytning til Slesvig-Holsten, hvilket taler for optagelsen af dette mindretal i artikel 5, afsnit 2, s. 2, i LV's privilegering (»beskyttelse og fremme«).

I modsætning til de nyligt opståede tilflyttede mindretal står den mangeårige nære forbindelse af hertugdømmerne Slesvig og Holsten med det danske rige og befolkningens rodfæste før grænseflytningen. Man ønskede ikke at skrive en særlig »danskerlov«, men det danske og det frisiske mindretals traditionelle særstilling skulle fremhæves ved at blive specielt nævnt i lovgivningen.

Sammenfattende kan man sige, at arbejdet ikke er skrevet i tørt kancellisprog, men i et tilgængeligt sprog. Dette – men også på grund af de samtidshistoriske og aktuelle politiske henvisninger – gør, at bogen ikke udelukkende

er af interesse for juridiske læsere. Afhandlingen, der har en lang litteraturliste og et omfattende noteapparat, er desuden interessant, fordi den allerede ofte tematiserede mindretalsproblematik denne gang bliver betragtet decideret juridisk.

Thomas Haber

»Le'e do ælle grære do?« Familieminder og fortællinger fra Aabenraa tilbage til sejlskibenes tid

Samlet og gengivet på sønderjysk og rigsdansk af Hanne Løfqvist. Udgivet i samarbejde med Museum Sønderjylland – Kulturhistorie Aabenraa, 2008, 94 s. + CD.

Familien Callesen, som Hanne Løfqvist tilhører, er en del af den vidt forgrenede Bruhn-slægt fra Aabenraa, som læseren bliver gjort bekendt med i *Kaptajn Hans Bruhns erindringer* (se ovenfor).

I lighed med mange andre familier råder Callesen-familien over en fond af fælles erindringer, pudsig børnehistorier og talemåder samlet gennem flere generationer. Ret beset kan den slags siges at have begrænset interesse uden for den snævre familiekræds. Når de nu alligevel foreligger i bogform, hænger det sammen med et prisværdigt ønske hos udgiveren om at holde liv i det sønderjyske sprog. Bogen er tænkt som en håndsrækning til forældre, bedsteforældre og andre, der i samværet med børn og børnebørn ønsker at benytte sig af den sønderjyske dialekt. Ind imellem de personlige beretninger flettes børnerim og talemåder samt sange, rim og remser indtalt af Hanne Løfqvists bedstemor, Cathrine Jacobsen, og moster, Gedske Jacobsen. Sidstnævnte stammer fra en radiooptagelse, der blev foretaget af Karl Clausen omkring 1961, og som opbevares på Institut for Sønderjysk Lokalhistorie.

Bogen er disponeret således, at man først får historier og sange på sønderjysk, anført i lydskrift, og derefter på rigsdansk. På en medfølgende CD har Hanne Løfqvist indtalt teksterne på sønderjysk, ligesom der er mulighed for at høre den gamle radiooptagelse med Cathrine og Gedske Jacobsen. For en læser, der ikke er fortrolig med den (øst)sønderjyske dialekt, kan det for at bruge en af bogens egne talemåder »ve'e svát å fåstoe«, hvis man udelukkende er henvist til lydskriften. Derfor er det en rigtig god idé at lytte til CD'en. Ud over familiefotos indeholder bogen tillige andre velvalgte illustrationer.

Den sidste del af værket er udelukkende på rigsdansk og har en helt anden karakter. Her er ordet lagt i munden på »tante Lene«, Helene Bruhn, der levede 1859-1937. Hun var datter af den kendte sønderjyde J.P. Junggreen og gift med skibskaptajn Jacob Bruhn, som hun i en årrække fulgte på hans rejser på de store have langt fra Aabenraa. I dagbogen »6 Aar paa Langfart. En dansk Dames Oplevelser. 1889-1895« fortæller Helene Bruhn om tilværelsen, som den formede sig om bord på et mindre sejlskib og i fremmede havne på Sydhavsøerne og i Sydamerika. Det er en interessant og rørende beretning, der med fordel kan læses som supplement til Hans Bruhns erindringer. På én gang søfartshistorie og kvindehistorie.

Britta Bargfeldt

Schultz Hansen, Hans m.fl. (red.): »Et centralsted for udforskning af Sønderjyllands historie«. Landsarkivet for Sønderjylland gennem 75 år 1933-2008

Udgivet af Landsarkivet for Sønderjylland. Aabenraa, 2008, 188 s.

Da Landsarkivet i Aabenraa i 2008 kunne markere, at det var 75 år siden åbningen, benyttede man lejligheden til at samle arkivets historie i en jubilæumsbog. Tidligere arkivar Hans Kargaard Thomsen, der var ansat her i tre år i slutningen af 1960'erne, havde for mange år siden skrevet om arkivets oprettelse og har nu stillet sit manuskript til rådighed, men ellers er der tale om ny forskning.

Hovedmanden bag bogen er arkivar og forskningsleder Hans Schultz Hansen, der selv har skrevet næsten halvdelen, men også andre ansatte, incl. den nuværende chef, har været med i arbejdet med jubilæumsbogen. På udvalgte steder i bogen er der på hele opslag lavet 12 små afsluttede og illustrerede historier om kilder fra Landsarkivets samlinger, helt fra det ældste dokument – Aabenraa bys skrå fra 1335 – og frem til spændende nyere sager om f.eks. spadestregningen i Haderslev i december 1940 og stormfloden i januar 1976. Historierne skal vise en del af den skatkiste, som Landsarkivet rummer, og det fungerer fint.

Der har været trukket flittigt på de årsberetninger, de skiftende ledere af arkivet har lavet gennem årene, og det kan derfor ikke undre, at fremstillingen på enkelte steder har karakter af en pligtmæssig opremsning, men det er bestemt ikke dominerende i bogen. Den rummer bl.a. et afsnit om, hvorfor man i det hele taget skulle have et landsarkiv i de sønderjyske landsdele, og et andet om Landsarkivets forgængere. I disse indledende afsnit får man blandt andet et indblik i nogle af de administrative særheder, der har gjort sig gældende i Sønderjylland helt op til i dag – hvor f.eks. fødsler og dødsfald stadig skal anmeldes til personregisterføreren og ikke til kirkekontoret, 90 år efter Genforeningen. Dybbøl Mølle maler somme tider utroligt langsomt!

De indledende afsnit giver også indblik i arkivdannelsen i det sønderjyske område før oprettelsen af Landsarkivet, herunder også i den preussiske tid, hvor man en overgang tog den såkaldte »Se og Hør«-bevaring i anvendelse – man bevarede med andre ord først og fremmest ejendomsarkivalier samt akter og dokumenter af raritetspræget karakter, f.eks. om dueller, røveri, sørøveri, slavehandel, mord, sodomi og bigami, og endelig også arkivalier om højtstående personer i tidligere tiders samfund (deraf betegnelsen efter et kendt ugeblad).

Som man kunne vente det, var der strid om, hvor i Nordslesvig det nye landsarkiv skulle ligge, men da det kom til stykket, var det reelt H.P. Hanssen-Nørremølle, der kom til at bestemme placeringen. De arkiver, han fra 1910 havde fået samlet på Folkehjem, og H.P. Hanssens eget omfattende privatar-kiv var så store trumfer på Aabenraas hånd, at ingen kunne stikke dem.

Et midlertidigt arkivdepot i Aabenraa fra 1923 led under ret rystende opbevaringsforhold, men efterhånden fandt man tålelige løsninger, og for den unge arkivmand Frode Gribsvad, der var udstationeret fra Landsarkivet i København, blev den sønderjyske arkiv-sag en livssag, og trods gentagne udsky-

dels af et egentligt arkivbyggeri holdt han fast. Han blev derfor også det nye landsarkivs første leder og styrede arkivet helt til 1960. Nogen humørbombe var han næppe, men der kom orden på de sønderjyske arkiver.

I de følgende afsnit vurderes arkivets udviklingshistorie under nye chefer – Peter Kr. Iversen, Hans H. Worsøe og Hans Schultz Hansen – indtil arkivet ledelsesmæssigt i 2002 som led i en sparerunde blev slået sammen med to andre af Statens Arkivers institutioner, og den nuværende chef – Steen Ousaager – har skrevet om de sidste år.

Vi hører om den særlige indsats, der blev gjort i Iversens tid for at placere Landsarkivet som en kulturarvsinstitution med mange kontakter til de lokalhistorisk interesserede, hvad der blandt andet gav sig udslag i oprettelsen af Institut for Sønderjysk Lokalhistorie med lokaler på Landsarkivet, snart tituleret den lukkede afdeling, fordi man skulle ringe på for at komme i kontakt med instituttets personale.

Vi følger op- og nedture for Landsarkivet, både for besøgstal og bemanding, ligesom der gøres meget ud af den forskning og formidling, der har været udfoldet af skiftende ansatte. En rekord blev nået med mere end 6.000 besøgende i 2001, og her som andre steder synes den at skulle blive stående, da publikum i stigende grad finder deres svar i digitaliserede kilder på internettet.

Selv om her er tale om en jubilæumsbog, bliver der ikke lagt skjul på triste-re sider af arkivets historie, og selv om der pudsigt nok ikke bringes et billede af personalet ved 75 års jubilæet, er der alligevel tale om en publikation, der gør Landsarkivet megen ære og læsere og brugere klogere.

Jørgen Thomsen

Schultz Hansen, Hans, Lars N. Henningsen og Carsten Porskrog Rasmussen (red.): Sønderjyllands Historie, bind 2: Efter 1815

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa, 2009, 519 s.

I anmeldelsen af dette værks første bind i *Sønderjyske Årbøger 2009* sluttede jeg af med en bemærkning om, at såfremt andet bind formår at leve op til første binds høje faglige og formmæssige standard, vil det samlede resultat blive et helstøbt standardværk, som ikke blot gør landsdelens historie levende for en nutidig læser, men også på mange måder sætter danmarkshistorien som helhed i et nyt lys.

Lad det straks være fastslået, at andet bind fuldt ud indfrier de således udtrykte forventninger. Det er forfattet af de to absolut førende kapaciteter på landsdelens nyere og nyeste historie, nemlig den myreflittige forskningsleder ved Landsarkivet for Sønderjylland Hans Schultz Hansen og generalkonsul i Flensborg Henrik Becker-Christensen, der har en fortid som leder af Institut for Grænseregionsforskning i Aabenraa. Tilsammen dækker de tiden fra Wienerkongressen 1815 til nutiden og efterlader med deres skildring læseren meget klogere på både det historiske og moderne Sønderjylland samt på de kræfter, der har formet udviklingen frem til i dag, hvor det gamle grænse-land er blevet en integreret del af Region Syddanmark og lever i fredelig samforståelse med naboen mod syd.

Samlet set er det en særdeles dramatisk historie, der oprulles, om en landsdel præget af nationalitetskampe og borgerkrig, skiftende statstilhørsforhold, deling i 1920, forbitret kulturkamp og sluttelig fredelig sameksistens nord og syd for den landegrænse, som i dag er så usynlig, at man som vejfarende faktisk skal være ganske vågen for at bemærke den ved passage. I denne forstand er der også tale om en ganske opbyggelig historie med en lykkelig udgang for alle implicerede, tyske som danske. De to forfattere har fordelt opgaven imellem sig, således at Schultz Hansen tager sig af tiden fra 1815 og frem til våbenstilstandsaftalen i 1918, der afsluttede 1. Verdenskrig (s. 11-240), mens Becker-Christensen behandler tiden derefter frem til i dag (s. 241-472). Fremstillingen er holdt i en letlæst, saglig sprogton, stedvis grænsende til det rapporterende, og er disponeret kronologisk, hvilket giver læseren et sikkert overblik over forløbet. Dette lettes yderligere af, at hvert kapitel indledes med et kort resumé af de forhold, der beskrives mere indgående i det efterfølgende. Velgennetænkt og læservenligt.

I lighed med første bind er også dette rigt illustreret med billeder og diagrammer, og også her har billedredaktørerne gjort et fornemt stykke arbejde for at levendegøre teksten. Der kan dog være grund til at bemærke, at de i for mange tilfælde er sluppet lovlig let om ved billedteksterne, som ofte blot er direkte citater fra brødteksten – nogle eksempler: S. 295, hvor et foto af en tysk privatskole (hvilken?) ledsages af en ordret gentagelse af brødteksten på samme side; s. 342-43, hvor det samme er tilfældet; portrættet s. 421 af teatermanden Arne Aabenhush, hvor det oplyses, at hans friluftsstykke »Til arbejde – liv eller død« i 1982 vakte særlig opmærksomhed. Præcis samme oplysning får vi i brødteksten s. 416; men til gengæld oplyses det ingen af stederne, hvorfor stykket vakte særlig opmærksomhed! Ganske vist hører udarbejdelse af billedtekster typisk til i de sidste hektiske faser af en bogs tilblivelsesproces, men det føles alligevel en anelse fattigt, at man i et værk som dette har måttet ty til en sådan discountløsning. Værket afrundes med et udmærket dokumentationsafsnit, der gør det muligt for læseren at kigge forfatterne lidt over skulderen, og et vel gennemarbejdet integreret person-, sted- og sagregister gør det let at benytte bogen som opslagsværk.

Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918

Schultz Hansen har givet sit bidrag overskriften »Nationalitetskamp og modernisering 1815-1918«. Det er træffende, idet netop den skærpede kamp om nationalt tilhørsforhold i kølvandet på det store folkelige røre ved revolutionerne i 1830 og 1848 er det ene gennemgående tema i afsnittet. I første omgang den overvejende tyskorienterede slesvig-holstenske bevægelse, hvis endemål var et selvstændigt, samlet Slesvig-Holsten, og siden den direkte konfrontation mellem dansk og tysk i Slesvig – fra 1850 til 1864 med dansk fortegn og efter indlemmelsen i Preussen med tysk. Det andet hovedtema er den moderniseringsproces, som hertugdømmet i lighed med andre regioner gennemløb fra udpræget landbrugssamfund til en overvejende industrielt baseret økonomi – en udvikling, som især blev mærkbar under det preussiske herredømme efter 1864.

Nationalisme-delen er som helhed et modelstudie i, hvorledes de nye natio-

nalbevægelser i løbet af 1800-tallet splintrede den ældre fællesskabsfølelse i hertugdømmet og – som det træffende formuleres s. 97 – forvandlede dets befolkning til »bindestregs-slesvigere«, enten dansk-slesvigere eller slesvigholstenere, alt efter om sympatien gik mod nord eller syd. Den sindelagsgrænse, der endte med definitivt at dele Slesvig på tværs efter afstemningerne i 1920, var faktisk nogenlunde tydelig allerede i nationalitetskampens tidlige faser. Denne del byder ligeledes på en velgørende konkret skildring af, hvorledes de dansksindede nordslesvigere som reaktion på Köller-periodens hårde fortyksningspolitik gradvis skiftede identitet fra slesvigere til sønderjyder. Samlet set leverer Schultz Hansen med denne del et glimrende konkret empirisk grundlag for mere generelle studier i grænselandsproblematik og nationalismens væsen. Slesvig var i denne henseende et arbejdende laboratorium.

Med sin sobre skildring af den administrative og materielle udvikling leverer Schultz Hansen et lavmælt, men til gengæld umisforståeligt korrektiv til en lidt selvgod dansk tendens til at opfatte dansk styre som progressivt og liberalt og tysk som reaktionært og konservativt. Ifølge ham forholdt det sig nærmest omvendt. Tiden 1850-64 fremtræder i hans udlægning snarest som en stilstandsperiode, hvorimod det preussiske styre efter 1864 i langt højere grad drev på med reformer, der befordrede moderniseringsprocessen. Selv om den tyske administrations ofte hårdhændede metoder ikke skjules, er fremstillingen alligevel en nyttig påmindelse om, at det samlede billede ikke er helt så sort-hvidt, som det undertiden fremtræder i ældre værker.

Undervejs benytter han lejligheden til at udrydde to ofte gentagne misforståelser. For det første, at den danske Novemberforfatning 1863 indebar en indlemmelse af Slesvig i Danmark. Det var ikke tilfældet, siges det s. 123. Novemberforfatningen lod faktisk Slesvig beholde sin egen forfatning fra 1854, men knyttede ikke desto mindre Slesvig tættere til Kongeriget end Holsten, og det var under alle omstændigheder et brud på London-aftalerne 1851-52. For det andet, at formanden for det revolutionære soldaterråd i Sønderborg, Bruno Topff, i 1918 skulle have proklameret Als som selvstændig republik med sig selv som præsident. Det har intet på sig, siges det s. 237 – Bruno Topff udråbte i marinelazettets gård republikken og markerede dermed, at soldaterrådet i Sønderborg gjorde fælles sag med de revolutionære kræfter i det øvrige Tyskland. Så blev man så meget klogere – men til gengæld et par myter fattigere.

Schultz Hansens bidrag slutter i krig og kaos; men til gengæld bærer det som helhed præg af en forfatter med eksemplarisk orden i papirerne og med en lykkelig evne til at fremstille de komplicerede forløb og sammenhænge på en måde, der yder alle parter retfærdighed. Det er professionelt gennemført.

Fra »mod hinanden« til »med hinanden« 1918-2008

Becker-Christensen fortsætter, hvor Schultz Hansen slap, med en klart struktureret redegørelse for de begivenheder, lokalt som internationalt, der førte frem til afstemningerne i 1920 og flytningen af den dansk-tyske grænse fra Kongeåen til dens nuværende forløb. Naturligt nok får Flensborgs vanskelige stilling i dette spil særlig opmærksomhed; men set med kongerigske briller kan det måske godt undre en smule, at det nærmest kun strejfes, at netop

dette spørgsmål faktisk var medvirkende til at udløse den største konstitutionelle krise i det 20. århundredes Danmark, nemlig Påskekrisen i 1920. Denne krise kunne ellers tjene som en glimrende illustration af de historisk set tætte sammenhænge mellem begivenheder i Hertugdømmet og dansk politik. Dette skal dog ikke lægges forfatteren til last. Han har i forvejen påtaget sig den særdeles vanskelige opgave at skabe linje og sammenhæng i et forløb, hvor der hele tiden var mindst fire spillere på banen, nemlig Danmark og Tyskland samt de nationale mindretal nord og syd for grænsen. Disse fire aktører med deres oftest uforenelige dagsordener skal hver især tilmåles deres vægt og ydes retfærdighed i fremstillingen. Det har givetvis ikke været nogen nem opgave; men resultatet er ikke desto mindre blevet en både meningsfuld og sammenhængende fremstilling, først og fremmest takket være forfatterens store overblik og en formidabel detailviden.

Det vellykkede slutresultat hænger også sammen med, at fremstillingen følger en klar disposition med København-Bonn-erklæringerne 1955 som omdrejningspunkt. Med fuld ret skildres tiden 1918-55 som en vanskelig og konfliktyldt periode præget af bitter konfrontation mellem dansk og tysk og mellem demokrati og diktatur, hvilket ofte gav sig dramatiske udslag i grænselandet. Omvendt fremtræder tiden derefter som en periode karakteriseret ved voksende forståelse og harmoni, ikke blot i det dansk-tyske forhold, men også i de respektive mindretals forhold til flertalsbefolkningerne, mundende ud i en genvakt regional fællesskabsfølelse i Den Europæiske Unions tidsalder. Hele denne proces sammenfattes i den træffende, men ikke ganske mundrette titel på Becker-Christensens samlede bidrag: »Fra »mod hinanden« til »med hinanden« 1918-2008«.

Helt så harmonisk som ovenfor beskrevet formede udviklingen sig ikke på det materielle område. De to verdenskrige ramte på alle måder Slesvig ganske hårdt og trak lange spor i form af materiel nød og enorme flygtningestrømme fra øst. Den tyske del af det tidligere hertugdømme sank efterhånden ned til at blive et noget tilbagestående udkantsområde med en svag økonomisk udvikling langt op i det 20. århundrede. Efter en tilsvarende svag start udviklede Sønderjylland sig modsat i samme tidsrum til en dynamisk dansk industriregion, båret frem af en udmærket infrastruktur og hurtigt ekspanderende virksomheder som Danfoss og Ecco-sko. Materielt set blev landegrænsen således mere og mere tydelig op gennem det 20. århundrede i samme takt, som den fik mindre og mindre betydning i national henseende. Først med hele områdets integration i EU's samlede økonomi finder der nu også på det materielle område en udjævning sted mellem nord og syd, understøttet af de senere årtiers store administrative reformer både nord og syd for grænsen, som gradvis udvisker det samlede områdes karakter af grænseland og peger frem mod en regional samling både materielt og mentalt.

Disse komplicerede og indbyrdes krydsende udviklingslinjer træder med velgørende klarhed frem i skildringen, som da også slutter i en optimistisk tone. Forsigtigt, men umiskendeligt positivt konkluderer Becker-Christensen således s. 451: »Den dansk-tyske model er således et positivt eksempel på, hvordan det lykkedes at finde en holdbar løsning på et betændt mindretalsproblem. Det kan tjene til inspiration andre steder. Man kan også formulere

det sådan, at der ikke er tale om en »eksportvare«, men et moralsk eksempel på, at man kan nå til holdbare løsninger, når den gode vilje er til stede – fra alle sider«. – Det kan man vist kun give historikeren – og diplomaten – Henrik Becker-Christensen ret i.

Også hans bidrag er formet i et smukt og afdæmpet sprog; men man skulle dog være en sølle anmelder, hvis man ikke selv her kunne finde enkelte sproglige besynderligheder eller uklarheder. Her skal for god ordens skyld anføres nogle få stykker: S. 286 nævnes det store tyske hjemmemarked, »der fra 1925 blev omgæret af nye todsatser« – der hviler lidt bryghusstemning over udtrykket, og det hedder vel rettelig *omgærdet*? S. 293 anføres det, at »bortset fra Højer fungerede de nationalt blandede skolekommissioner udmærket« – hvad var der egentlig med Højer? Det ville man som læser godt vide en smule om. S. 301 nævnes »den blå sangbog« – en uvidende kongerigsk læser spørger nysgerrigt, hvad det var for én? S. 303 staves koncentrationslejr med z – og det er næsten for meget! Endelig s. 409 omtales fænomenet »nationalt kappestræb« – er det mon et særligt sønderjysk ord for *kappestrid*?

Sådanne små skønhedspletter er naturligvis nærmest uundgåelige i så stor en tekstmasse og ændrer intet ved det gunstige samlede indtryk af værket. De to forfattere har på glimrende og kompetent vis løst en særdeles vanskelig opgave, nemlig at levere en sagligt velfunderet fremstilling af en periode i landsdelens historie, hvor mange følelser var i kog og mange stærke holdninger på spil. Bindet yder efter min bedste opfattelse alle involverede parter fuld retfærdighed og lever på denne måde smukt op til Tacitus' ideal for god historieskrivning, nemlig at den skal udøves *sine ira et studio*, dvs. upartisk og uhildet. Værket bør derfor være til glæde og oplysning både nord og syd for landegrænsen.

Med fremkomsten af dette afsluttende bind er den nye store sønderjyllandslandshistorie fuldført på samme høje faglige niveau som første bind. Forfatterne kan med god ret læne sig tilbage efter veludført gerning, og vi andre kan glæde os over en fremstilling, som i lang tid fremover vil blive stående som det moderne standardværk om Sønderjyllands dramatiske og ofte bevægende historie.

Knud J.V. Jespersen

Stolz, Gerd: Das deutsch-dänische Schicksalsjahr 1864. Ereignisse und Entwicklungen

Med bidrag af Inge Adriansen og Günther Weitling. Husum Druck- und Verlagsgesellschaft, 2010, 219 s.

Gerd Stolz' nyeste bog om Krigen i 1864 er en kortfattet fremstilling. Her er ingen detaljerede udredninger af begivenhedsforløb, lange kildeanalyser eller diskussioner af forskningsresultater. Til gengæld får læseren et hurtigt overblik over krigen baggrund, forløb og eftertid på et letlæst tysk.

Først opridser Gerd Stolz krigen baggrund med den traditionelle vinkel, at krigen i 1864 var et resultat af nationale modsætninger i Hertugdømmerne, spændinger internt i Det tyske Forbund og Preussens og Østrigs rivalisering samt en dansk fejlurdering af situationen. Herefter redegør forfatteren for

Det tyske Forbunds besættelse af Holsten i december 1863 med vægt på kansler Bismarcks udnyttelse af situationen til Preussens fordel. Over de næste ca. 70 sider gennemgår Gerd Stolz selve krigens forløb fra starten den 1. februar til fredsslutningen i Wien den 30. oktober 1864. Læseren behøver ikke kendskab til militærtekniske detaljer eller topografiske forhold på krigsskuepladserne for at bevare overblikket. Enkelte steder er der dog for få detaljer, som på s. 97ff., hvor forfatteren giver indtryk af, at den preussiske overgang til Als var en ligetil sejr. Hvis ikke det danske panserbatteri Rolf Krake på grund af en fejltolkning af kampene på Als tidligt havde trukket sig ud af kampen, var overgangen ikke nødvendigvis endt med preussisk sejr, men det får læseren ikke at vide. Faktuelle fejl er der kun få af. Dog blev i alt 3.151 danske soldater dræbt i Krigen 1864 og ikke »kun« 1.423, som Gerd Stolz angiver. Gerd Stolz gennemgår til slut forskellige organisationers indsats for sårede soldater, augustembergeren Friedrich VIII's forsøg på comeback som hertug samt udviklingen i Slesvig frem til København-Bonn-Erklæringerne i 1955.

Efterfølgende giver Inge Adriansen og Günther Weitling et overblik over, hvordan Krigen 1864 er blevet brugt i henholdsvis dansk og tysk erindring frem til i dag. Det sker i en mere analyserende form, og begge afsnit perspektiverer fint det begivenhedsforløb, som Gerd Stolz giver et overblik over. Inge Adriansen lægger vægt på, at måden, hvorpå en fortid erindres, er mere afhængig af den eftertid, som erindrer den, end af selve fortiden, mens Günther Weitling ser udviklingen som en afmytologiseringsproces, som skal lede frem til en mere sandfærdig erindring om Krigen 1864. En kortfattet fremstilling som Gerd Stolz' bog levner ikke plads til at diskutere tolkninger og erindringer, men må i stedet følge en bestemt vinkel for at bevare overblikket. Derfor har hver eftertid brug for sine egne korte fremstillinger af fortiden, og her har Gerd Stolz sammen med Inge Adriansen og Günther Weitling leveret en tidssvarende fremstilling af Krigen 1864.

Lars H. Bak

Svensson, Bjørn: Bataljer med Bid og Baggrund

Sønderjyske Levnedsløb nr. 33. Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Aabenraa, 2009, 308 s.

Det er ikke så lidt af en præstation, nestoren blandt vore samtidskritikere, journalisten og forfatteren Bjørn Svensson leverede med sin selvbiografi på tærsklen til sit livs ethundrede år, der også blev hans sidste. Et værk han egentlig havde forsværet at ville begå. Men tilbageblikket blev alligevel til noget, fordi han – mens kræfterne endnu slog til – ville imødegå de senere års forsøg på »lemlestelser af mit eftermæle«. Bogens mere end 100 afsnit udgør en forrrygende og kalejdoskopisk tour de force gennem de seneste 75 års debatverden, hvor Svensson har sat sine aftryk med bid og baggrund i beskrivelsen af sit livs bataljer.

Allerede tidligt i livet bed han sig som barsk libero fast i benene på dem, han mener er galt afmarcheret i tolkningen af samtidshistorien. Han begyndte således kampen mod nazismen i Danmark med en pjece allerede 1934, men den blev af en gammelkommunist i 2005 tolket til, at Svensson selv var nazist.

Sikkert hævn for bogen *Sådan er kommunisterne* fra 1949, som er så skelsættende, at den i dag er fast udstillet i Nationalmuseet.

Ud over Bjørn Svenssons mange fejder i aviserne med debatindlæg og kronikker om nazisme, kommunisme, islamisme, besættelsestid og dansk-tyske relationer, tog han også som mediemand sine interne kampe. Som redaktør af Dannevirke i Haderslev dokumenterede han visse forsikringssselskabers prisplyndring. Det kostede en retssag, og bladets bestyrelse fyrede ham ved et kup. Vi får et uskønt kig i kulisserne.

Som radiopioner blev han skaber og leder af den første regionalstation Radio Syd, men sikken fight han havde med ledere på alle niveauer, når de reagerede med følelser og han med dokumentation. Den åbner han for i bogen – uha for et indeklima helt op i generaldirektørkontoret. Undervejs har der også været klø til de tre store morgenaviser, selv om det også er dem, erkendes det taknemmeligt, der som regel gæstfrit har båret hans argumentation frem. Men ingen har kunnet vide sig sikre. Nogle af Svenssons bataljer er nok lidt for specifikke, men spring bare dem over, der er nok andet at blive oplyst om – og det i et letflydende og kernet dansk sprog, som kendetegner en sønderjyde, der måtte tilbringe sine første år i tysk skole.

Værkets fordel er, at Bjørn Svensson også har givet et meget følt indblik i familielivet både under 1. og 2. Verdenskrig. Således et rørende avisbillede af far og søn, hvor den uniformerede hjemme på orlov fra fronten maskinklipper sin lille Bjørns lange lokker af. Den Bjørn, der ved afstemningen kom med familien hjem til Danmark, hvor faren A. Svensson, blev konservativt folketingsmedlem og politisk redaktør på Jydske Tidende – nu fusioneret med Vestkysten – mens sønnen som cand. polit. havde travlt i Valutacentralen. Et journalistliv i den genvundne landsdel trak, og med base i Haderslev lagde han sin manddomsgerning her. Med opture og nedture og indimellem smalhals for familien med fem børn.

Som ventet af Bjørn Svensson blev nogle heldigvis tirret med bogen og har ytret sig på dansk eller tysk om det forgangne på begge sider grænsen, men fået rappe svar igen. Bjørnen bed stadig fra sig med en intakt åndsfriskhed, lige til en uge før han døde den 23. juni 2010. Sikkert i bevidstheden om, at eftermælet er intakt.

Erik Randel

Sølbeck, Thomas: Artillerist på Vestfronten. Thomas Sølbecks erindringer fra Første Verdenskrig
Gyldendal, 2010, 176 s.

Thomas Sølbeck – født 1898 i Vodderbro ved Ø. Åbølling, Roager Sogn – var en af de omkring 26.000 danske nordslesvigere, der var tvunget til at deltage i 1. Verdenskrig som tyske soldater.

Hans erindringer starter med sessionen i Haderslev og slutter med, at han og går over grænsen til Danmark i 1919.

Han blev efter krigen ansat som lærer i Højer, hvor han arbejdede frem til sin død i 1947.

Thomas Sølbeck blev indkaldt som feltartillerist i oktober 1917 og kom som

sådan til at gøre tjeneste ved 4. Garde Divisions 6. Feltartilleriregiment på vestfronten i det sidste krigså. Han blev uddannet til kanonér i Itzehoe i Holsten og kom derefter til Frankrig, hvor han kom til at kæmpe mod både franske, engelske og amerikanske styrker.

Der er gennem årene skrevet og udgivet mange erindringer om nordslesvignernes deltagelse i 1. Verdenskrig – som oftest er det beretninger om strabadserne i skyttegravene på vestfronten, som infanteristen oplevede dem. Her adskiller Thomas Sølbecks erindringer sig ved, at det er artilleristens hverdag under krigen, der bliver beskrevet, en hverdag som på mange områder var en del anderledes end infanteristens.

Netop feltartilleriet var en våbenart, som i modsætning til det svære artilleri ofte befandt sig tæt på frontlinien – ikke mindst når feltkanoner indgik i nærkampsbatterier til bekæmpelse af bl.a. tanks. Dette er i bogen grundigt beskrevet af Thomas Sølbeck sammen med lazaretophold, luftkampe og gasangreb, som også var noget af det, hverdagen som feltartillerist under 1. Verdenskrig kunne byde på.

Skildringerne fra både garnisonen, livet ved fronten, oplevelsen af våbenstilstanden og tilbagetoget til Tyskland virker nøgterne og sandfærdige, og de er skrevet i et let forståeligt og klart sprog, frit for følelsesmæssige indtryk, hvor man bemærker Thomas Sølbecks gode iagttagelsesevner og sans for detaljer.

Selv om bogens handling udspillede sig for mere end 90 år siden, giver beskrivelsen af krigen stadig stof til eftertanke, hvilket absolut gør den værd at læse. Erindringerne fra krigen, der ikke er skrevet med en eventuel udgivelse for øje, skrev Thomas Sølbeck i slutningen af 1920'erne på baggrund af sine dagbøger og breve.

Mange år senere – i 2009 – er de blevet renskrevet til udgivelse i bogform med et informativt forord af lektor Claus Bundgård Christensen, der for nylig har skrevet en meget anmelderrost bog om danskere på Vestfronten i 1. Verdenskrig.

Dan Obling

Thaler, Peter: Of Mind and Matter. The Duality of National Identity in the German-Danish Borderlands

Purdue University Press, 2009, 206 s.

Der eksisterer alt for få engelsksprogede undersøgelser om det dansk-tyske grænsespørgsmål og sprogstriden siden 1830'erne. Engelsksprogede studier omkring de politiske begivenheder i årene 1864, 1920 eller 1848 findes der en del af, men vil man vide noget om de længerevarige udviklinger, så må man enten ty til korte sammenfatninger eller lære sig dansk og tysk på et højt niveau. Enhver historiker med stor interesse i emnet vil selvfølgelig netop sætte en ære i sprogtilegnelsen. Men hvis der skal drages paralleller og sammenlignes med andre grænseregioner, så bør det dansk-tyske grænselands historie være lettere tilgængeligt.

Denne situation gør Peter Thalers engelsksprogede bog op med. På godt 200 sider fremstiller han identitetsdannelsen i den »multikulturelle grænsere-

gion Schleswig« (bagsidetekst). Han analyserer det nationale i dens foranderlighed og mangfoldighed og anlægger hermed en vinkel, som er orienteret henimod den internationale nationalisme- og grænseregionsforskning. Han henvender sig da også udtrykkeligt til et internationalt publikum med interesse i skandinavisk historie samt i nationalisme- og grænseregionsstudier. De såkaldte grænsestudier har udviklet en anden tilgang end den nationalt opdeltede med fokus på den politiske historie, som længe har været fremherskende i den dansk-tyske debat, og det centrale spørgsmål er ofte, hvorledes en national identitet blev socialt og politisk konstrueret. På denne måde er Thalers undersøgelse også et debatindlæg i den hjemlige forskningstradition.

Thaler beskriver og sætter i perspektiv. Siden midten af 1800-tallet er der udkommet utallige studier af de nationale og sproglige forhold i det dansk-tyske grænseland. Undersøgelsen fremdrager ikke hidtil ukendte arkivalier, men sammenfatter eksisterende viden og sætter den ind i en sammenlignende kontekst.

Bogen er opdelt i syv kapitler. Forfatteren har valgt ikke at begrænse sig til tiden indtil 1920, men trækker linjerne helt op til i dag. Således behandler han en række biografier i kapitel 5, som havde en særlig national og sproglig vinkel, blandt andet dansksindede Christian Paulsen (1798-1854) og »Der Nordschleswigers« mangeårige chefredaktør Siegfried Matlok (født 1945). Som generel introduktion i den kulturelle mangfoldighed, grænselandet har budt og stadig byder på, er dette sikkert en gangbar vej. I kapitel 6 sammenlignes der kort med andre grænseregioner, som forfatteren tidligere har beskæftiget sig med. Bogen afsluttes med en omfattende bibliografi, og der er aftrykt en række velkendte oversigtskort samt tilføjet en tidslinie over de vigtigste begivenheder i grænselandets historie. Bogen kan helt bestemt anbefales – den er en tilgængelig, velstruktureret og vedkommende introduktion til emnet.

Andrea Graw-Teebken

**Thomsen, Birgitte Herreborg og Henrik Skov Kristensen (red.):
Sønderjylland i 1933**

Skrifter udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 104. Aabenraa, 2010, 153 s.

Med udgangspunkt i en foredragsrække, der blev afholdt i anledning af 75-års jubilæet for Landsarkivet for Sønderjylland i 2008, har Historisk Samfund for Sønderjylland udgivet bogen *Sønderjylland i 1933*. Bogen, der er redigeret af Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen, indeholder otte kapitler, der belyser forskellige aspekter af den nationalpolitiske udvikling i grænseområdet i det år, hvor den nationalsocialistiske magtovertagelse i Tyskland gav det dansk-tyske grænseproblem en ny aktualitet samtidig med, at den internationale økonomiske krise nåede sit højdepunkt. Peter Hopp behandler i sit bidrag den grænseflytningsoffensiv, som slesvig-holstenske nazister iværksatte i kølvandet på den nazistiske magtovertagelse. Henrik Becker-Christensen beskriver nazificeringen af det tyske mindretal i Nordslesvig, som den fandt sted efter regimeskiftet i Berlin. Morten Andersen behandler den

økonomiske krise, krisebevægelsen Landbrugernes Sammenslutning og denne organisations forbindelser til det tyske mindretal og de danske nazister. Hans Schultz Hansen og Axel Johnsen undersøger den lokale danske modreaktion på den slesvig-holstenske grænseoffensiv i form af oprettelsen af Grænsesognenes Danske Samfund og Det Unge Grænseværn. Endelig bidrager René Rasmussen med hele tre kapitler til bogen: en undersøgelse af ensretningen af det danske mindretal i Sydslesvig og to kapitler om hhv. det danske nationalsocialistiske parti, DNSAP, i Sønderjylland og om nazi-fascination og antinazisme i landsdelens dansksindede befolkning.

Overordnet betragtet er bogen et fornemt eksempel på den folkelige formidling, som Historisk Samfund for Sønderjylland har leveret i mange år. Bogen giver læseren en række appetitvækkende smagsprøver på den store, nye forskning, som er udført i mellemkrigstidens sønderjyske historie de sidste 10-20 år. Og resultatet af denne forskning er tydeligt. Således tegner bogen ikke bare et billede af grænseområdet som en national kampzone mellem dansk og tysk, men giver os et billede af et kompliceret, bevægeligt og mangfoldigt politisk landskab, hvor økonomiske konflikter, ideologiske skillelinjer og nationale skel spillede sammen i en række dynamikker, der var særegne for Sønderjylland, men som samtidig indlejrede sig i bredere (rigs)danske og tyske udviklinger.

Imidlertid kunne denne anmelder godt have ønsket sig, at der var blevet arbejdet lidt mere med at omforme foredragene til bogform. Mens alle bidragene hver især giver et velformidlet indblik i et væsentligt aspekt af den nationalpolitiske udvikling i landsdelen, fremstår bogen ikke som et afsluttet hele. I sin nuværende form er den en kalejdoskopisk læseoplevelse, hvor '1933' indgår i alle bidragene, men gennemlyses på forskellige måder og fra forskellige udgangspunkter. Det er for så vidt naturligt, som bidragene i deres form varierer fra undersøgelser af konkrete organisatoriske initiativer til afdekninger af langvarige, strukturelle økonomiske udviklinger og nationale ensretningsprocesser. Men det ville have styrket bogens sammenhængskraft, hvis redaktørerne havde introduceret og sammenknyttet de forskellige bidrag i en indledning eller fået forfatterne til indledende at forholde sig til, hvilken status de tillægger året '1933' (eller måske mere præcist den nazistiske magtovertagelse i Tyskland og det nye tyske pres på grænsen, som reelt er kernen i bidragene). Samtidig er der en del overlap og gentagelser imellem de forskellige bidrag (f.eks. gentagne introduktioner til Påskeblæsten), som med fordel kunne være blevet luget ud. Og måske mest væsentligt, så ville bogen have vundet ved, at den havde fået en konklusion, der reflekterede over, hvordan året 1933 – eller den nazistiske magtovertagelse og den slesvig-holstenske grænseoffensiv – forandrede det nationalpolitiske landskab i Sønderjylland. Igennem bidragene fornemmer man i den henseende to overordnede – og ikke helt forenelige – tolkninger, som det kunne have været interessant at få bragt frem i en samlet konklusion. Flere bidrag (især Morten Andersens kapitel og René Rasmussens to nazisme-bidrag) peger i retning af en 'normaliseringstolkning', der ser 1933 som et vendepunkt, hvor Sønderjyllands økonomiske særstilling i Danmark ophørte, og hvor de nationale skillelinjer endegyldigt blev afklaret – det igangsatte så at sige en runde to i genforeningsar-

bejdet. Hans Schultz Hansen og Axel Johnsen derimod fremhæver, hvordan det tværpolitiske dansknationale arbejde, der havde kendetegnet Sønderjylland før Genforeningen, blev genoplivet – en udvikling der fjernede landsdelen fra det øvrige Danmark, hvor det politiske landskab entydigt var struktureret efter partipolitiske skillelinjer. Det kunne have været interessant at se disse og andre overordnede tolkninger behandlet i en samlet konklusion.

Sprogligt betragtet er bogen en fornøjelse at læse. Forfatterne skriver gennemgående med lune, vid og stor fortælleglæde. Dog kunne man have ønsket sig, at nogen havde hjulpet den tyske historiker Peter Hopp med en sproglig finpudsning af hans bidrag, så det fremstod på det samme mundrette dansk som bogens øvrige kapitler. Desuden kunne det have været en stor hjælp for læseren, hvis redaktørerne havde inkluderet et kort, som man kunne navigere efter, når forfatterne hjemmevant opremser små og store sønderjyske lokaliteter. Disse indvendinger ændrer imidlertid ikke på, at redaktører og forfattere har præsteret et stykke flot formidlingsarbejde om et væsentligt emne, som fortjener at finde en stor læserskare.

Karen Gram-Skjoldager

Vestergaard, Gunvor (red.): Grænseland – krig og kulturmøde
Forlaget Columbus, 2009, 171 s.

Bogen er skrevet med gymnasieelever som målgruppe, men kan også læses af andre med interesse i grænselandet. På mange gymnasier beskæftiger man sig med det tyske og det danske mindretal nord og syd for grænsen under Almen Studieforbereelse (AT), som er tværfaglige projekter, som eleverne har tre til fire af om året. Kapitlerne er delt op efter fag: historie (Hans Jørgen Lych Larsen), samfundsfag (Gunvor Vestergaard), dansk (Finn Jensen) og tysk (Mette Hermann og Merete Vonsbæk). Hvem der har skrevet de enkelte kapitler, fremgår desværre ikke af selve bogen; også et par ord om forfatterne kunne man ønske sig.

Bogens fortjeneste er at give en kort og dog informationsmættet historisk introduktion til grænselandet med særligt fokus på mindretallene, at sammenfatte aktuelle debatter, der føres om mindretalssager, og at samle debatbidrag samt skønlitterære tekster, der relaterer til både grænselandets omskiftelige historie og mindretalsemner. Hans Jørgen Lych Larsen har samlet en række interessante kilder, hvoraf jeg vil betegne nogle som et fund, bl.a. »Protest fra Uge Sogns bønder mod indførelse af dansk retssprog 1840«, og som kan bruges til, at eleverne lærer at anvende den historiske metode. Kilderne om den dansk-tyske kulturkamp er dog ret tung læsning, og jeg kan ikke forestille mig, at eleverne vil kunne få så meget ud af dem; tilmed er baggrundsoplysningerne i fodnoterne sparsomme. Faktabokse, fotos og karikaturer er derimod gode til at sætte mindretallene i perspektiv.

Selvfølgelig er udgivelsen præget af, at det er en dansk udgivelse. Således hedder det, at landet Slesvig-Holsten i 1954 »chikanerede« det danske mindretal ved at hæve spærregrænsen til 5%. En tysk lærebog havde nok brugt et andet ord. Endvidere mærker man, at det er Grænseforeningen, der står bag udgivelsen. Det er konsulent i Grænseforeningen, Gunvor Vestergaard, der

har været redaktør på bogen, og med en baggrund som gymnasielærer har hun skrevet samfunds fakapitlet.

Foreningen går med sit nye slogan ind »for en åben danskhed«. Det har ført til beskyldninger om, at Grænseforeningen er blevet politisk og venstreorienteret. I nogle år har foreningen bekostet kurser for danske sydslesvigere (de såkaldte Duborg-ambassadører, dvs. elever fra Duborg-Skolen i Flensborg) og senest nydanskere (som kaldes kulturambassadører), der holder oplæg om deres »bindestregsidetit«. Ud over at oplyse om det danske mindretals eksistens, som er al ære værd, har disse oplæg også et opdragende sigte: De, der konfronteres med ambassadørerne, skal lære ikke at dømme andre ud fra deres udseende, for de kan have meget tilfælles med én selv, selvom de kan se anderledes ud. Jeg har selv oplevet et meget vellykket oplæg af nogle Duborg-ambassadører. Alligevel er den bagvedliggende tanke om, at danskerne er småracistiske, krænkende.

Duborg-ambassadørerne kalder sig nogle gange selv en »ressource«. Tilsvarende skriver Gunvor Vestergaard om mindretallets merværdi i økonomisk, men også i symbolsk forstand. Det er i bidrag som dette, at Grænseforeningens holdning afspejles klart. I stedet for som tidligere blot at oplyse om, hvad mindretallet er for en størrelse, skal vi nu lære at sætte pris på dem.

Integrationskonsulenten Manu Sareen skrev en unuanceret kronik i Politiken, der aftrykkes i bogen, rettet til den pæredanske mand, som ifølge Sareen bør skue til grænselandet for at forstå at omgås folk med andre kulturelle baggrunde. »De [to mindretal] formår at pendle mellem det danske og tyske uden problemer. Ja – det praktiseres faktisk hver eneste dag, alt imens vi andre stadig diskuterer halalkød, tørklæder, modersmålsundervisning, tegninger og ghettos«. Her sammenlignes mindretalsmedlemmer med nydanskere, mens der faktisk er en verden til forskel.

Til forsvar for Sareens bidrag skal dog siges, at det er en af de få tekster, der egner sig til debat. Der er også godt debatstof i Mikka-Lene Pers tekst. Hun er student fra Duborg-Skolen og har bevidst valgt at vende det danske mindretal ryggen, for den ældre generations forventninger til hendes generations måde at være på betyder for hende, at hun skal undertrykke noget af sig selv. En lignende erfaring gjorde Inge-Lise Kragh, som det først sent gik op for, hvor meget det betød for den ældre generation, at man kaldte sig hjemmetysker. Hun havde vundet en tysk oplæsningskonkurrence og blev i et tysk talkshow præsenteret som dansker, der læser bedre end tyskerne. At hun ikke rettede på talkshowværten og udnyttede mediernes bevågenhed for at gøre opmærksom på det tyske mindretal i Sønderjylland, forargede nogle hjemmetyskere, som Inge-Lise Kragh skriver i en interessant artikel, der ligeledes vil appellere til de fleste unge. Til begge disse tysksprogede tekster følger en gloseliste og varierede arbejdsspørgsmål. Dvs. tysklæreren modtager færdigt undervisningsmateriale, mens der ikke følger nogle arbejdsspørgsmål med teksterne til danskfaget. Som arbejdsbog for elever gør bogen derfor et lidt ufærdigt indtryk.

Selve artiklerne er meget godt redigerede, men der er nogle fejl i kortene og i informationerne i marginen. På kortet over Europas mindretal benævnes

»danske nordslesvigere«, hvor det skulle hedde tyske. Kortet over afstemningsresultatet i 1920 er til dels forkert farvelagt, hvorfor det ser ud, som om det kun var befolkningen ved vestkysten, som ønskede at høre til Tyskland. Forfatteren Karin Johannsen-Bojsen bliver måske en smule smigret over, at hun gøres 20 år yngre, men at hendes efternavn konsekvent staves forkert, vil næppe glæde hende. Endelig bemærkede tysklæreren, at i et af de mest interessante litterære bidrag, Annegret Friedrichsens digt »Wanderer in zwei Sprachen«, bøjes »zu wünschen« forkert, der i 2. person ental skal tilføjes et s: wünschst.

En liste over brugbare links savnes på elevernes vegne samt et indeks, så især læreren hurtigere kan finde specielle emner. Til sidst en ren praktisk kommentar: Bogen må gerne indbindes mere stabilt, hvis bøgerne skal holde i mere end to-tre år – på anmeldereksemplaret er omslaget allerede løst.

Jens Christian Krause

Forfatterliste

Inge Adriansen, museumsinspektør, ph.d., Gustav Johannsens Vej 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: inge.adriansen@mail.dk

Jakob Andersen, journalist, forfatter, redaktør af »The Adventurer« – medlemsblad for The Adventurers' Club of Denmark (Eventyrenes Klub), H.C. Ørsteds vej 32, 3.th., 1879 Frederiksberg C, tlf. 33 79 39 35, e-mail: Jakob.Andersen@TheAdventurer.dk

Morten Andersen, adjunkt, cand.mag., Dalbyvej 101, 6000 Kolding, tlf. 75 52 51 93, e-mail: mars@kabelmail.dk

Lars Holmgaard Bak, arkivar, cand.mag., Landsarkivet for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 58, e-mail: lhb@laa.sa.dk

Britta Bargfeldt, cand.phil., Østergade 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 11, e-mail: bargfeldt@mail.dk

Jürgen Beyer, ph.d., seniorforsker, Tartu Universitetsbibliotek, W. Struve 1, EE-50091 Tartu, Estland, e-mail: jurgen.beyer@ut.ee, hjemmeside: <http://www.ut.ee/~jbeyer>

Hans Christian Davidsen, kultureddaktør på Flensburg Avis, Kleiner-Fuchs-Hof 5, 24941 Flensburg, e-mail: hader@versanet.de

Steen Bo Frandsen, professor, forskningsleder, dr.phil., Institut for Grænseregionsforskning, Syddansk Universitet, Alision 2, 6400 Sønderborg, tlf. 65 50 17 53, e-mail: sbfrandsen@web.de

Andrea Graw-Teebken, ph.d., historiker og journalist, Speicherlinie 28, D-24937 Flensburg, e-mail: a_teebken@yahoo.com

Thomas Haber, Ass. iur., advokat og juridisk medarbejder i Region Sønderjylland-Schleswigs Interreg4a-projekt »Pontifex-Brobygger«, Esmarchstraße 29, D-24105 Kiel, tlf. 0049 173 8576500, e-mail: thomas_haber@yahoo.de

Lars N. Henningsen, arkiv- og forskningschef, dr.phil., Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528, 6330 Padborg, tlf. 0049 461 86 97 190, e-mail: lh@dcbib.dk

Knud J.V. Jespersen, professor, dr.phil., Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M, tlf. 65 50 21 06, e-mail: kjvj@hist.sdu.dk

Jacob Knudsen, museumsinspektør, Vejle Museum, Spinderigade 11E, 1. sal, 7100 Vejle, tlf. 76 81 31 00, e-mail: jackn@vejle.dk

Jens Christian Krause, gymnasielærer, cand.mag., Falkenberg 29a, D-24939 Flensburg, tlf. 0049 461 4088557, e-mail: jenskrause@hotmail.com

Tenna R. Kristensen, museumsinspektør/arkæolog, cand.mag., Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev, Dalgade 7, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 75 66, e-mail: tekr@museum-sonderjylland.dk

Flemming Nielsen, tidligere journalist ved Danmarks Radio i Aabenraa, Degnegården 5, 6310 Broager, tlf. 28 11 75 95 eller 26 16 75 95, e-mail: flemming42@hotmail.com

- Dan Obling, faglærer, Vestergade 56, 6520 Toftlund, tlf. 73 83 24 25, e-mail: wolter@privat.dk
- Erik Randel, redaktør, Guldager 14, 6091 Bjert, tlf. 21 41 21 54, e-mail: er@berlingske.dk
- Carsten Porskrog Rasmussen, universitetslektor, dr.phil., Rodekær 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 66 05, e-mail: marionogcarsten@webspeed.dk(privat), hiscpr@hum.au.dk(arbejde).
- René Rasmussen, museumsinspektør, cand.mag., Nygade 36, 6270 Tønder, tlf. 73 72 00 06, e-mail: renerasmussen@bbsyd.dk
- Gerret Liebing Schlaber, adjunkt, ph.d., VUC Sønderjylland, Christiansfeldvej 31 D, 6100 Haderslev, e-mail: gls@vucsyd.dk
- Karen Gram Skjoldager, postdoc-stipendiat, ph.d., Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet, tlf. 89 42 69 57, e-mail: hiskgs@hum.au.dk
- Frode Sørensen, fhv. minister, formand for Dansk Kultursamfund af 1910 og Sprogforeningen, Vesterled 19, 6400 Sønderborg, tlf. 74 48 64 28. e-mail: frode@danportal.dk
- H.E. Sørensen, forfatter, Melbyvej 27, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 17 04, e-mail: melbyhus@mail.tele.dk
- Jørgen Thomsen, arkivchef, Odense Stadsarkiv, Klosterbakken 2, 5000 Odense C, tlf. 65 51 10 31, e-mail: jth@odense.dk
- Jakob Ørnbjerg, ph.d.-stipendiat, Rum 68, Fibigerstræde 5, Historiestudiet Aalborg Universitet, 9220 Aalborg Øst, tlf. 96 35 84 16, e-mail: Jakoboe@ihis.aau.dk

Arkiver, museer og forskningsinstitutioner 2009

Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe

Til de vigtigste arbejdsresultater i 2009 regner jeg det faktum, at der er kommet historiske skilte op på Knivsbjerg, og at der er blevet opstillet tosprogede tavler, som fortæller om bjerget, dets bygninger – dem, som stadig eksisterer, og dem, som ikke længere gør – og dets betydning for det tyske mindretal. Der er også blevet produceret foldere på tysk og på dansk, som går mere i dybden end tavlerne på Knivsbjerg. I september 2009 blev tavlerne præsenteret af den slesvig-holstenske mindretalskommitterede og Christian Jepsen, der er formand for Knivsberggesellschaft, under tilstedeværelse af Aabenraa Kommunes borgmester, Tove Larsen.

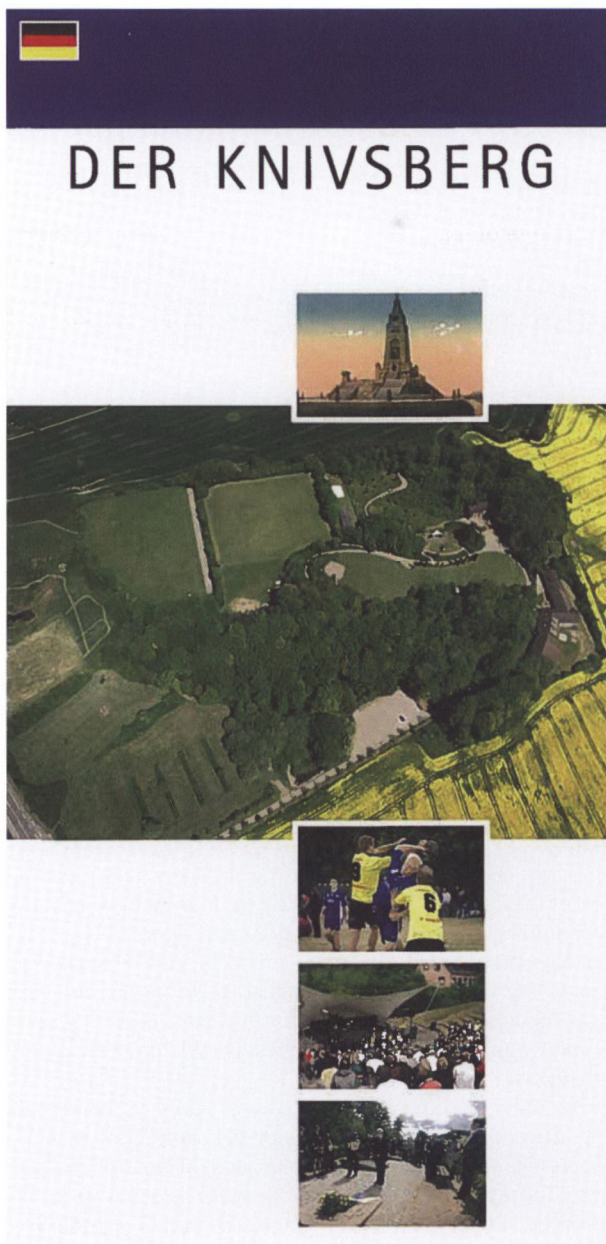
Et andet stort projekt er Interreg-projektet »Mindretalsliv/Minderheitenleben«, som efter årelang planlægning nu iværksættes. Den officielle præsentation fandt sted den 17. september 2009, men allerede før blev der afholdt et utal af planlægningsmøder. Tidsmæssigt har projektet kostet mig næsten 200 arbejdstimer i 2009. Disse timer består af såvel planlægnings- og mødeaftaler samt forberedelse og køretid, og de indgår som eget arbejdsbidrag, som der skal føres nøje protokol over i projektet.

I arkivet er det for det meste de små, men så meget desto mere interessante, nye arkivalier, der er kommet til. Det er tit mindre samlinger med f.eks. brevvekslinger og protokoller fra privatfolk, som omhandler Nordslesvigs skolehistorie. Det er dog åbenlyst, at mange af de ældre kilder stadig ligger ude på skolerne, og tit er der ingen, som rigtig ved, hvad man skal stille op med materialet. Her skal vigtigheden af disse kilder for det tyske mindretals historie påpeges.

Som eksempel på en sådan mappe vil jeg nævne protokollen for »Politisches Jugendforum Nordschleswig« for tiden mellem 1981 og 1984. Her kan man ikke alene se, hvilke emner der blev diskuteret blandt mindretallets unge i første halvdel af 1980'erne, men man kan også se, at de diskuterede emner virker ret tamme, set med nutidens øjne.

Med gennemsnitlig 20-30 deltagere var foredragsrækken »Schleswigsche Gespräche« måske rent talmæssigt ikke særlig velbesøgt. Men publikum var interesserede og glade for at diskutere de spændende foredrag, så derfor vil jeg ikke måle foredragsrækkens succes blot på antal deltagere.

Jeg har i 2009 på både seminarer og konferencer holdt foredrag om en lang række emner. På en konference om kommunale strukturreformer på Landeshaus i Kiel holdt jeg foredrag om den seneste kommunesammenlægning i Danmark. Ved en international konference i Finland holdt jeg foredrag om kulturel autonomi, og ved en stor konference ved Københavns Universitet omkring 1864 og dens lange skygge var jeg ligeledes inviteret. Foredraget i Kiel er allerede blevet trykt i konferencepublikationen, de andre følger. I Nordslesvig kører jeg desuden meget rundt og holder foredrag – hvor mange,

Forsiden af den nye folder om Knivsbjerg. Folderen udgives også på dansk. Foto: Archiv/Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe.

har jeg ikke talt. Foredrag omkring Nordslesvigs historie, om det tyske mindretal og – i stigende grad – omkring Knivsbjergs historie holdes i Bund deutscher Nordschleswigers lokalafdelinger, ved Sozialdienst og selvfølgelig for besøgende på arkivet.

Frank Lubowitz

Danevirke Museum

Spændende arbejdsopgaver og interesserede besøgende

Fra Danevirke Museums gæstebog:

»Imponerende med alle de oplysninger og billeder, I har.

Det morede selv min lillesøster og mig, at være her.

Man bliver meget klog af informationerne.

Tak for kigget.

Kathrine«

Set i bakspejlet har det været et godt år for Danevirke Museum med spændende arbejdsopgaver og mange interesserede besøgende i både museets udstillinger og langs med Danevirkes volde. Og der er lagt op til mange nye opgaver og udfordringer i det kommende år.

For længst er SSF's museum blevet en institution, der ikke er til at tænke væk i grænselandets brogede museumsverden, der med sit formidlingstilbud trækker nye besøgende til fra både nord og syd.

Museumsforeninger, danske og tyske militærenheder, grænseoverskridende politikorps, kulturhistoriske foreninger, grænseforeninger, højskoler, husmødre og Landfrauen, ligesom universiteter og skoler med historie på læseplanen, bare for at nævne nogle af de besøgendes baggrund, møder op til en rundvisning, hører på foredrag eller tager på ekskursioner med inspektøren langs med Danevirkes gamle volde.

Alsidig formidling

Der stilles krav om en alsidig formidling, og museets personale tager gladelig udfordringerne op. Og som det fremgår af de mange bemærkninger i gæstebøgerne, lever museet op til publikums forventninger.

Historie er identitetsskabende, og til museets vigtige virkeområder hører formidlingen af det danske mindretals historiske baggrund. Her formidles dansk historie med tophistoriske emner, det mytiske grænseværn og Valdemarsmuren; men også besøgende med slesvig-holstensk/tysk baggrund kan følge museets formidling.

Det er også blevet helt naturligt, at museet i flere år foruden et tæt samarbejde med institutioner nord for grænsen har opbygget et netværksarbejde med især de slesvig-holstenske fredningsmyndigheder og landsmuseernes afdeling vikingemuseet Hedeby, amtet og Danevirke kommune, ikke mindst i de fælles bestræbelser på at få Danevirke og Hedeby med på UNESCOs liste over verdenskulturarv.

Mindretallets museums arbejde er til at få øje på. Derfor er det med glæde, at museet i slutningen af år 2008 fik besked om, at landsregeringen i Kiel, i

øvrigt godt hjulpet på vej af SSW's Anke Spoorendonk, for første gang i museets historie har bevilliget et klækkeligt tilskud til museets drift og arbejde.

Så er der frit udsyn

Museets vigtigste udstillingsstykke ligger så at sige lige uden for døren.

Her har museet begivet sig ud i terrænet med en formidlingsform, som var påtrængt og nødvendig. I samarbejde med de ansvarlige myndigheder er betydelige voldafsnit til begge sider af Hærvejen fra 2000 til i dag blevet sat i stand og gjort tilgængelige for publikum.

Skanse 14 fra 1864 er blevet genopført af tyske og danske ingeniøraftdelinger, Hovedvolden er stort set rensat for uønsket bevoksning, Valdemarsmuren er restaureret, så publikum kan tage omkring 85 meter af den betydelige ruin i øjesyn, og på holmen i den tørlagte Danevirke Sø kan man besøge det sagnomspundne voldsted Thyraborg.

I fjor blev et nyt afsnit af volden synliggjort. Takket være A.P. Møller-Fonden var det lykkedes at erhverve nabogrunden Truberg. El-selskabet E.On-Hanse sørgede for nedrivningen af de nærmest faldefærdige bygninger. Nedrivningen blev gennemført i oktober 2008 med henblik på at frilægge kampestensmuren fra omkring 737 e.Kr., som bygningerne på Trubergs grund i tidens løb havde beskadiget. En prøvegravning viste, at kampestensmuren mod forventning alligevel stod usædvanlig velbevaret. Faktisk i sin oprindelige fulde højde på omkring 2,5 meter. Også murens karakteristiske »sildebensmønstre« kunne iagttages flere steder.

Fredningsmyndighederne overvejer at gøre et betydeligt stykke af den ualmindeligt gamle stenmur med den foranliggende voldgrav synlig for publikum.

Nordens største fortidsminde

Tyske og danske myndigheder og institutioner, herunder SSF's museum, er for få år siden gået sammen om et projekt, der skal resultere i, at Nordens største fortidsminde, Danevirke og Hedeby-området, anerkendes som en del af UNESCOs liste over verdenskulturarv. Projektet »Phenomena and Monuments of Viking Culture« blev præsenteret i Landeshaus den 4. februar 2008.

Undertegnede har fra begyndelsen været involveret i planlægningsarbejdet, der bl.a. indeholder en omfattende beskrivelse af de enkelte voldafsnit, forskningshistorie, fremtidig fredningsplan, koordinering med naturfredningen og formidlingsarbejdet, ligesom undertegnede har plads i arbejdsgruppen, der formulerer ansøgningen til UNESCO-kommissionen.

Forbundsdayspræsidenten kom forbi

Et projekt, der bliver til i samarbejde mellem flere lande, er noget ganske særligt. Præsidenten for den tyske Forbundsdag, Norbert Lammert, var synligt imponeret, da han den 11. juni på invitation af forbundsdaysmedlem Wolfgang Börnsen (CDU) aflagde landsdelen et besøg. Politikerne blev vist rundt af Claus von Carnap-Bornheim og undertegnede og orienteret om de videre planer for UNESCO-projektet Danevirke og Hedeby.

Ved den lejlighed fik de overrakt den seneste udgave af den danske ambas-

sades tidsskrift »Kennzeichen DK«. Et særnummer, der netop omhandler projektet og det danske mindretal.

Flere besøg

Europa-parlamentariker Ulrike Rodust (SPD) besøgte museet i maj og så på udgravningen af den imponerende kampestenmur på den tidligere Truberggrund. Hun tilbød at sørge for, at der kommer en udstilling om Danevirke og Hedeby op at hænge på gangene i en af EU-bygningerne i Bruxelles.

Selvsagt var Danevirke og kulturarvsprojektet også et af hovedemnerne i samtalen i Sankt Hans-Klostret i Slesvig, som Börnsen havde inviteret en række museumsfolk, teatermennesker og turistcheferne fra amtet og byen Slesvig til i forbindelse med viceminister for kultur og medier, Bernd Neumanns besøg den 5. september 2009 forud for et møde med repræsentanter for mindretalsorganisationer i Flensborg.

Mindretalsliv

Takket være en bevilling fra INTERREG IVa er der fra august 2009 igen kommet fart i opbygningen af udstillingen om det danske mindretals historie. René Rasmussen tiltrådte den 10. august og gik straks i gang med at designe udstillingsmontrer og påbegyndte et større indsamlingsprojekt.

René Rasmussen har skrevet fire kapitler i sydslesvigernes egen historiebog (se nedenfor), og hans forfatterskab omfatter derudover artikler om det danske mindretals historie i *Sønderjysk Månedsskrift* og *Grenzfriedenshefte* i anledning af Flensborgs byjubelæum og med en artikel om en dansk sydslesviger og attentatet på Hitler i 1944 i *Sønderjysk Almanak*.

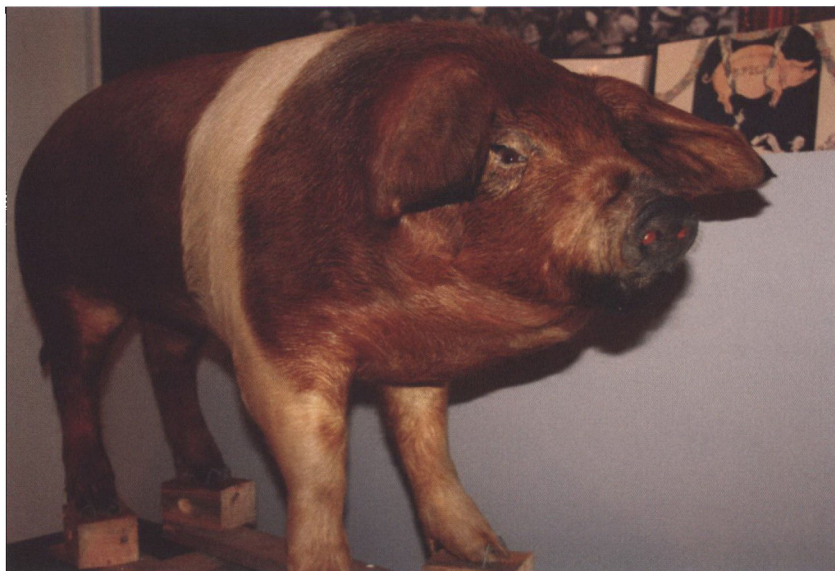
Udstillingen om mindretallets historie skal formidle en sammenhængende fortælling om det danske mindretals historie fra 1920 til i dag. Den vil på det overordnede plan koncentrere sig om nationalitetskampen og dens udvikling og afvikling. Udstillingens nøgleord om samlivet mellem flertals- og mindretalsbefolkning er: Fra »mod hinanden« og »ved siden af hinanden« til »med hinanden« og »for hinanden«.

Men uden genstande, ingen udstilling. I de senere år har flere sydslesvigere været på visit på museet med klenodier fra familiegemmerne eller har ryddet pulterkammeret for ting og sager, der kan være med til at illustrere, hvordan det danske mindretal har levet sit liv igennem de seneste 100 år. Det er vi glade for.

Indsamling

Men en mere systematisk indsamlingskampagne blev sat i værk fra september 2009, hvor Danevirke Museum kontakter mindretallets foreninger og institutioner med henblik på at samle genstande ind til udstillingsbrug, ligesom også private opfordres til at bidrage til udstillingen. Hvis udstillingen skal blive interessant og fyldestående, så kræver det interessante genstande, der kan afkodes gode og vedkommende historier fra alle sider af mindretallets liv.

Det er en stor udfordring at fortælle mindretallets historie ved hjælp af genstande. Det kræver ikke mindst medvirken fra mindretallet selv. Derfor skal der lyde endnu en opfordring til alle sydslesvigere om at kigge en ekstra

Blandt de indsamlede genstande under »Projekt Mindretalsliv« er dette »Rot-weisses Husumer dänisches Protestschwein«. Ifølge en tysk overlevering skal denne svinerace være blevet fremavlet af dansksindede på Husumegnen omkring år 1900 som protest mod forbuddet mod de rød-hvide danske farver. Foto: René Rasmussen.

gang i pulterkammeret, om ikke der skulle ligge en spændende ting og samle støv. Næsten alle genstande vil blive modtaget med taknemmelighed.

Indsamlingen er et led i »Projekt Mindretalsliv« – et større samarbejde under deltagelse af Museum Sønderjylland og det tyske mindretals museer nord for grænsen, foruden SSF, BDN, samt Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og Archiv und historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe i Aabenraa.

Når indsamlingsprojektet er afsluttet og udstillingen færdig, vil det danske mindretal have et museum, der ikke blot er en turistattraktion, men også kan bidrage til dets egen selvforståelse.

Sydslesvigernes egen historiebog

Den 15. september udsendte Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig sydslesvigernes egen historiebog, *Sydslesvigs danske historie*. Bogen er redigeret af arkivar og historiker Lars N. Henningsen, der har skrevet kapitlerne om tiden indtil 1864.

René Rasmussen har bidraget med fire kapitler om tidsrummet 1864-1945 (i alt 130 sider).

Den rummer desuden bidrag af Martin Klatt (1945-1955) og Jørgen Kühl (1955-2009).

Bogen er på 356 sider og indeholder 254 illustrationer.

Sommersjov og alvorsleg

Danevirke Museum har også i denne sæson nydt godt af mediernes beivågenhed, der har fulgt godt med i det, der skete omkring museet.

Som noget særligt fik undertegnede lov til at deltage i en holdfuld radioprogrammer, som Radio Syd udsendte tidligt om morgenen i løbet af sommeren. Programmerne omhandlede Danevirke Museums udstillinger, Danevirke og Hedeby, vestkystens stormfloder.

En anden historie, lytterne fik, omhandlede Danevirkes kanoner. Den Slesvigske Vognsamling i Haderslev og Dybbølcentret, der begge er en del af Museum Sønderjylland, er gået sammen med Danevirke Museum om at få bygget en kanonlavet med tilhørende forstilling. Forstillingen deles Dybbøl og Danevirke om.

Tøjhusmuseet har lovet et kanonrør til lavetten, som siden kommer til at stå på den gamle danske Skanse 14. De tre slesvigske museumsledere fortalte i fællesskab om projektet, mens vognsamlingens frivillige arbejdsbold af stelmagere, tømrere og smede gik til sagen med krum hals.

Vikingemarked

Den første weekend i juli havde den slesvigske vikingeforening »Opinn Skjold« og museet igen indbudt til vikingemarked. De slesvigske vikinger havde kantet vejen op til Valdemarsmuren med telte og boder.

Her var tilbud til såvel store som små. Vejret var med os, og godt 2000 besøgende gæstede det populære arrangement. Som sædvanlig var der koncert på græsplænen foran volden.

Stafetløb på tværs

Heller ikke stafetløbet på tværs af Sydslesvig, Lauf zwischen den Meeren, den 6. juni gik stille for sig. 700 løbere byttede stafet ved museet. Et par hundrede tilskuere havde taget opstilling langs med indhegningerne, der kantede løbebanen, og heppede på løberne på deres favorithold.

Arrangørerne havde sørget for boder og telte med serviceindretninger for idrætsfolkene. Hele Danevirke by syntes at være på banen den formiddag. Få timer senere var det hele forbi – alt pakket sammen. Arrangement lå i Danevirke kommunes regi, og vi håber at kunne fortsætte succesen igen ved løbet, der skal gentages næste år.

Også vore ferieafsløgere, Lena og Celine, der efterhånden i nogle år har passet receptionen, når Kirsten Hill har fri, fik Flensborg Avis' udelte opmærksomhed. De to Sydslesvig-piger fik lejlighed til at fortælle om sig selv, men også om arbejdsforholdene på museet. Det er hyggeligt at arbejde her i ferien, fortalte de, og man møder mange spændende mennesker.

Nis Hardt

Deutsches Museum Nordschleswig

I januar 2009 indgik Trägerverein »Deutsche Museen Nordschleswig« og Museum Sønderjylland en samarbejdsaftale, hvor den tyske museumsforening fik status som særlig samarbejdspartner for Museum Sønderjylland. Aftalen indeholder samarbejde om forskning, indsamling og registrering m.m. og blev

allerede realiseret på mange punkter i 2009. Blandt andet har de tyske museer mulighed for at deltage med videnskabelige forskningsprojekter i Museum Sønderjyllands arbejdsplan.

Selvom Deutsches Museum Nordschleswig i 2009 registrerede en mindre tilbagegang i besøgstallene, kunne vi dog med glæde konstatere, at flere grupper tilmeldte sig en omvisning i museets udstillinger. Det var især skoleklasser fra Danmark, ofte på klasserejse i Sønderborg, der aflagde visit på museet.

I det forløbne år opbyggede museet to særudstillinger i forbindelse med jubilæer i det tyske mindretal. I anledning af Heimatkundliche Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswigs 50-års jubilæum fremstillede museet en udstilling med værker af maleren Peter Sandkamm-Möller (1893-1981) fra Augustenborg, der kunne ses i april og maj måned 2009 på Haus Nordschleswig i Aabenraa.

Også Deutsches Gymnasium für Nordschleswig i Aabenraa kunne i 2009 fejre, at det havde bestået i 50 år. I samarbejde med Deutsches Schulmuseum Nordschleswig opbyggedes der en udstilling i skolebygningen på Svinget i Aabenraa, der illustrerede gymnasiets historie ved blandt andet at belyse skolens hverdag samt enkelte undervisningsfag.

I 2009 oprettede Trägerverein »Deutsche Museen Nordschleswig« et videnskabeligt udvalg, som ud over museumslederne består af seks danske og tyske medlemmer, der hovedsagligt er historikere. Dette udvalg rådgiver museerne i faglig og konceptuel henseende. På de første møder i det forløbne år har det videnskabelige udvalg således fået et indblik i museernes udstillingskoncept m.m.

Det grænseoverskridende forskningsprojekt »Minderheitenleben/Mindretalsliv« modtog i 2009 en bevilling af Den Europæiske Unions program Interreg IVa. Det var startskuddet på projektet, der dokumenterer livet i det danske og det tyske mindretal i grænselandet. For Deutsches Museum betyder det, at der indsamles genstande og andre vidnesbyrd, der fortæller om livet i det tyske mindretal efter 1945. Disse skal bruges til en nyopstilling i den permanente udstilling på museet. De nyopstillede udstillingsrum forventes at kunne blive indviet i efteråret 2010.

For første gang siden museets grundlæggelse i 1980'erne har Deutsches Museum Nordschleswig anmodet om et driftstilskud hos Sønderborg Kommune, som blev bevilget for årene 2009-2011. Museet ønsker med disse tilskud at øge museets publikumsvenlighed. I 2009 kunne der således træffes foranstaltninger til at gøre museet mere tiltalende og attraktivt at besøge.

Ruth Clausen

Deutsches Schulmuseum Nordschleswig

Som allerede nævnt i årsberetningen for 2008 kunne samarbejdsaftalen med Museet Sønderjylland og de tyske museer underskrives den 28. januar 2009.

Første synlige resultat på samarbejdet er en publikation, skrevet i 2009 af Inge Adriansen (Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot) og Immo Doege (Deutsches Schulmuseum) i anledning af 90-årsdagen for folkeafstemningerne i Slesvig 1920, og udgivet i februar 2010.

Det er en udvidet nyudgave af deres fælles bog *Dansk eller tysk? – Agitation*

Museumsinspektør Inge Adriansen, Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, og lederen af skolemuseet, Immo Doege, præsenterede den 10. februar 2010 den nye udgave af »Dansk eller tysk? – Agitation ved folkeafstemningerne i Slesvig 1920«. Foto: Deutsches Schulmuseum Nordschleswig.

ved folkeafstemningerne i Slesvig 1920, hvis 1. udgave kom i 1992. Den nye bog indeholder næsten kun farvebilleder, nyt kortmateriale, et nyt afsnit om »Andre folkeafstemninger i Europa efter 1. Verdenskrig« samt reviderede litteraturfortegnelser vedr. afstemningstidens historie og nødpenge.

I januar 2009 holdt museernes videnskabelige udvalg sit første møde. Det består af 6 medlemmer samt de to tyske museers ledere og mødes normalt en gang årligt. Blandt medlemmerne findes to danske kolleger, Peter Dragsbo hhv. Inge Adriansen (Museum Sønderjylland) og Carsten Porskrøg Rasmussen (Århus Universitet/Aabenraa).

Af udvalget forventer vi rådgivning og kritisk vurdering af museerne.

I anledning af Deutsches Gymnasiums 50-års jubilæum arrangerede vi en udstilling med fotografier, dokumenter og avisudklip, som belyser tiden fra 1959 til 2009. Udstillingen vistes i Deutsches Gymnasium og senere i Deutsches Schulmuseum.

Takket være en ny medarbejder blev museets udstillingsgenstande forsynet

med danske tekster. Da vi har et stigende antal af danske besøgende (p.t. 65-70%), anser vi tosproget skiltning for nødvendigt og naturligt.

Vores depot (3 lokaler med ca. 120 kvm) er nu næsten færdigindrettet. De fleste effekter, der ligger i depotet, er nu blevet registreret og sorteret.

Aabenraa Kommune (Kultur og Fritid) har understøttet museet med 10.000 kr. i driftstilskud, hvilket vi er meget taknemmelige for.

Immo Doege

Frøslevlejrens Museum

Besøgstal

Museet har i 2009 haft ca. 45.000 besøgende. Det er en fremgang på godt 20% i forhold til 2008, hvilket må betegnes som særdeles tilfredsstillende. Derimod tegner antallet af forudbestilte foredrags- og rundvisningsarrangementer for større grupper til at blive nogenlunde som i 2008, nemlig knap 200. Museet har noteret en stadig nedgang i antallet af skoler, som bestiller foredrag og omvisninger, hvilket formodentlig må tilskrives manglende økonomisk grundlag for lejrskoleophold. Til gengæld har museet et stadigt stigende antal arrangementer for andre større grupper end skoler.

Udstillinger

Museet har i 2009 fortsat arbejdet med at forny udstillingerne på to fronter. For det første har museet i samarbejde med Nationalmuseets Tegnestue færdiggjort første etape af et grafisk løft af den eksisterende permanente Frøslev-udstilling, nemlig udstillingen i Hovedvagtårnet. Den nye udstilling vil blive etableret i vinterlukningen 2009/10. Det er planen, at næste etape i Barak H4 vil blive påbegyndt i 2010.

For det andet har museet arbejdet videre med etableringen af en ny permanent udstilling om Fårhuslejren 1945-1949 i museets tredje bygning, Barak H6. I 2009 er den indvendige bygningsforberedelse til udstillingen blevet afsluttet, f.eks. er der etableret nye gulve og lofter samt elektriske installationer, ligesom der også er blevet tilvejebragt montrér til udstillingen. Indsamlingen af dokumentaria til udstillingen er endnu ikke helt afsluttet, men et udstillingsoplæg samt -budget udarbejdet af museet er godkendt af Nationalmuseets direktion, og der er afsendt en fondsansøgning om finansiel støtte.

Personale

Museumsbetjent Orla Petersen blev i 2009 efter længere tids sygdom og nedsat arbejdsevne ansat i et flexjob på museet, således at han nu arbejder ca. 15 timer ugentlig. Til gengæld har museet ansat en museumsinspektør, ligeledes i flexjob og ligeledes 15 timer om ugen. Det drejer sig om Dennis Christian Larsen, som vil komme til at løse såvel opgaver af formidlingsmæssig som forskningsmæssig karakter. Dennis Larsen er således i gang med et forskningsprojekt om danske vagter i tyske kz-lejre – et emne som ikke hidtil er blevet udforsket i dybden.

Publiceringer og andet

Både overinspektør Henrik Skov Kristensen og museumsinspektør Dennis Larsen har i 2009 deltaget i relevante videnskabelige sammenhænge på tværs af arkiv-, museums- og universitetsverdenen, ligesom begge har holdt foredrag i folkelige sammenhænge. F.eks. holdt Dennis Larsen et oplæg om danske kz-vagter ved et symposium om SS på Syddansk Universitet i Odense, og Henrik Skov Kristensen talte over emnet »Vergangenheitsbewältigung og Fårhusmentalitet. Det tyske mindretal og retsopgøret« ved et dansk-tysk arrangement på Københavns Universitet i anledning af 20-året for den tyske genforening. Titlen på dette seminar var »1864 – og historiens lange skygger«.

Henrik Skov Kristensen har endvidere fungeret som censor i faget historie ved landets universiteter.

I 2009 fik Henrik Skov Kristensen publiceret: »Den danske industri- og jernbanesabotage« i *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek* nr 2, 2009, s. 40-51, og »Challenges of a Memorial« i Esben Kjeldbæk (red.): *The Power of the Object. Museums and World War II*, 2009, s. 171-198.

I 2009 fik Dennis Christian Larsen publiceret: »Danske SS-vagter i tyske KZ-lejre« i Therkel Stræde (red.): *De nazistiske koncentrationslejre. Studier og bibliografi*, 2009, s. 191-214.

Henrik Skov Kristensen

Museum Sønderjylland

Museum Sønderjylland ligger spredt med store og små afdelinger rundt om i hele landsdelen. Samlet set dækkes alle kategorier: arkæologi, historie/etnologi, naturhistorie og kunst – og herunder næsten alle de emner, der kan komme på inden for Sønderjylland. Godt og vel – for nogle afdelinger spredt sig langt videre end til Sønderjylland. Gram-lerets hvaler har således nærmeste paralleller i det store udland, og kunstafdelingerne er heller ikke begrænset af de sønderjyske kulturgrænser. Arbejdet udføres dels i afdelingerne, dels ude i landskabet ved registreringer og undersøgelser af både arkæologiske kilder under jorden og endnu stående ofte yngre kulturarv (bl.a. bygninger) rundt om i landsdelen. Desuden foretages hvert år omfattende formidling af Sønderjyllands natur, historie og kunst uden for museerne – der hvor de interessante emner findes. Denne »on the spot« formidling fylder meget i museets arbejde, og desværre er den en lille smule usynlig. Vi kan selvfølgelig tælle tilhørere ved byrundture, oldtidsmindeture o.s.v., men vi ved ikke hvor mange, der læser vores informations- og formidlingstavler rundt om i Sønderjylland.

Af pladshensyn er foreliggende beretning beskåret. En mere fuldstændig årsberetning findes på museets hjemmeside www.museum-sonderjylland.dk.

Bestyrelsen

Museets bestyrelse har i årets løb afholdt fire møder. Ud over de nærmest faste punkter som budget og regnskab har bestyrelsen arbejdet med følgende emner:

Efterhånden som det stod klart, at den store plan for en flytning af museets kulturhistoriske afdeling i Aabenraa på H.P. Hanssens Gade til et nyt museum

ved Brundlund Slot næppe lod sig realisere inden for en overskuelig årrække, arbejdede bestyrelsen videre med forskellige scenarier. I april afholdtes et møde mellem museets formand og næstformand og Aabenraa Kommunes borgmester og kulturudvalgsformand om sagen. Man enedes ved denne lejlighed om, at museet skulle blive på H.P. Hanssens Gade. Bygningen på H.P. Hanssens Gade skulle herefter sættes i stand og nyindrettes over en årrække. I august foreslog Aabenraa Kommune imidlertid, at museet flyttedes til de større og bedre lokaler i det gamle domhus, Haderslevvej 1. Bestyrelsen besigtigede bygningen og valgte herefter at undersøge mulighederne for en flytning. Der er herefter udarbejdet en plan over bygningens istandsættelse og indretning. Pt. undersøges nu mulighederne for at skaffe finansiering til en evt. flytning.

I begyndelsen af 2009 blev det via et mageskifte mellem Skov- og Naturstyrelsen og Tønder Kommune muligt at købe Møllerboligen i Højer. Herved ville museet kunne sikre, at den helhed, som møllerboligen og møllen med dens magasiner udgør midt i Højer, blev bevaret for eftertiden. Bestyrelsen vedtog at købe boligen, og købet realiseredes ved en fornem donation fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal. Boligen vil blive istandsat i 2010 og herefter anvendt til møder, undervisning og kontorer, ligesom lejemålet med Højer Lokalhistoriske Arkiv opretholdes.

Vedr. museets interne organisation diskuteredes forskellige tiltag, bl.a. en ny ledelsesstruktur og antallet af afdelinger i museet. Disse diskussioner vil fortsætte i de kommende år. Konkret godkendte bestyrelsen, at afdelingen Institut for Sønderjysk Lokalhistorie (ISL) fra 2010 bliver en afdeling under Sønderborg Slot. Der er så meget sammenfald i disse afdelingers arbejdsområde, at en sammenlægning syntes på sin plads. Lokalemæssigt m.v. vil ISL dog stadig bevare sin placering på den nuværende adresse i Aabenraa.

Siden 1992 har museerne i Tønder været under næsten konstant ombygning. Kulminationen kom i 1999, hvor vandtårnet og det nye kunstmuseum blev indviet. Der mangler imidlertid stadig en enkelt udbygningsfløj ved museet. Bestyrelsen har i 2009 afsat midler fra anlægspuljen til at undersøge mulighederne for at realisere projektet.

De senere år har den arkæologiske afdeling i Haderslev lidt af akut pladsmangel. Her er mange ansatte, og faciliteterne lever ikke op til gældende arbejdsmiljøkrav. I 2009 viste der sig en billig løsning på problemerne, idet Haderslev Kommune satte Lindedal 11 til salg. Bygningerne ligger ganske tæt på den arkæologiske afdeling. Museet købte bygningen og er nu ved at indrette den med værksteder, kontorer og medarbejderfaciliteter. Købet finansieredes af museets anlægspulje.

Finansieringen af de store udstillingsforandringer på museets afdeling på Sønderborg Slot var også emne ved et af møderne. Bestyrelsen behandlede her en stor ansøgning, som museet sendte til A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal. Ansøgningen blev imødekommet med et stort beløb, som i de kommende år skal bruges på en mere tidssvarende nyindretning af Slottets permanente udstillinger.

Desuden har bestyrelsen godkendt samarbejdsaftaler med det tyske mindretals museer i Sønderjylland og med Nationalmuseet, og den har taget

stilling til eller er blevet orienteret om en lang række andre større og mindre sager. På det sidste møde i november evalueredes bestyrelsesarbejdet de sidste tre år, ligesom der blev afstukket en række retningslinjer, som den kommende bestyrelse kan arbejde videre med. Museets bestyrelse er med undtagelse af en medarbejdervalgt repræsentant rent politisk udpeget af de respektive byråd og regionsrådet. Da der var valg til både byråd og regionsråd i efteråret 2009, ville det også betyde ændringer i bestyrelsen, alt efter fordelingen af poster i de respektive kommuner og regionen.

Fra museets ledelse skal der lyde en varm tak til den afgående bestyrelse for støtte, opbakning og interesse gennem de tre år, bestyrelsen fungerede.

Bygninger

Ud over ovenfor nævnte bygningskøb, planlagte nyopførelser, renoveringsarbejder o.s.v. har museets bygningskontor arbejdet med en lang række sager i 2009.

Et af de større tiltag var indretningen af et helt nyt tekstilmagasin i Drøhses Hus, Tønder. Magasinet, der er etableret i den nyrestaurerede tagetage i det fredede hus, rummer nu de fleste af Kulturhistorie Tønders kniplinger og andre tekstiler i nyt magasininventar samtidig med, at der er indrettet undervisnings- og møderum samt to forsker-arbejdspladser. Ombygningen er finansieret af A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal.

Den omfattende tagrenovering på tørreladen Jomfru Petersen på Cathrinesminde Teglværk blev også helt færdig i 2009, og tagreparationen af Kunstmuseet i Tønder blev påbegyndt. Endelig deltog afdelingen som bygherrerrepræsentant i den anden og endelige restaurering af Dybbøl Mølle. Restaureringen blev gennemført ved, at parterne bag den fejlslagne restaurering i 2003-04 i 2008 indgik forlig om at bidrage til en »ommer«. Desuden har BHF-Fonden og Sydbanks Fond ydet generøse tilskud. Samtidig besluttedes det at gennemføre en fornyelse af møllens omgang og vinger.

Personalia

I 2009 havde museet en stor udskiftning i ledergruppen. Således meddelte Flemming Roth i sensommeren 2008, at han pr. 1. marts 2009 ønskede at gå på pension og fratæde sin stilling som overinspektør og leder af museets naturhistoriske område og afdelingen i Gram. I januar 2009 meddelte administrationschef og vicedirektør Finn Degn, at han ønskede at gå på efterløn den 1. juni 2009. Endelig meddelte overinspektør Asser Amdisen, Kulturhistorie Aabenraa, først i marts, at han havde fået nyt arbejde som forstander for Ryslinge Højskole.

Til de tre afgående ledere skal der lyde en varm tak for alt det arbejde og al den kreativitet, de gennem tiden har lagt i det sønderjyske museumsvesen. De to første ønsker vi et langt, godt og indholdsrigt otium, og den sidste alt godt på den nye arbejdsplads.

På museet i Gram konstitueredes museumspædagog Martin Abrahamsson som overinspektør, og museumsinspektør Stefanie Robl Matzen blev konstitueret som overinspektør i Aabenraa. Begge påtog sig uden tøven opgaven, og

begge har løst den på forbilledlig vis. De to stillinger blev opslået i løbet af 2009, således at begge stillinger kunne besættes primo 2010. Selvom stillingsbesættelserne reelt set burde stå i næste års årsberetning, er det i skrivende stund ingen hemmelighed, at ny overinspektør inden for naturhistorie og palæontologi blev cand.scient. og ph.d. i geologi Mette Elstrup Steeman, medens det på Kulturhistorie Aabenraa blev en »gammel« kending, der satte sig i chefstolen, nemlig museumsinspektør, mag.art. Stefanie Robl Matzen.

Henrik Schou ansattes den 1. august som ny administrationschef og vicedirektør. Henrik har en lang lederkarriere bag sig inden for offentlig administration, bl.a. som vicedirektør i Bov Kommune.

Museet i tal

Museum Sønderjylland er med 2009 gået ud af sit fjerde driftsår. Der er fortsat tale om en forholdsvis ny institution, og 2009 har som de tidligere år været præget af en vis usikkerhed omkring de budgetterede udgifter, hvor vi i 2009 blandt andet har skullet tage højde for en budgetmæssig reduktion i de kommunale tilskud på godt 600.000 kr.

Museets driftsgrundlag tilvejebringes i betydeligt omfang ved indtægter fra blandt andet de lovpligtige arkæologiske nødudgravninger. I 2009 har der været tale om væsentlige stigninger – over 40% – blandt andet som følge af de meget omfattende udgravninger på »Bestsellergrunden« ved Haderslev og på den kommende motorvej til Als. I denne forbindelse er der sket en betydelig forøgelse af den arkæologiske medarbejderstab med deraf følgende yderligere hensættelser til feriegodtgørelse.

Museet har også i 2009 modtaget en række betydelige donationer eller tilsagn om sådanne fra en række fonde, som har gjort det muligt at renovere bygninger og nyindrette faciliteter for samlingerne i flere af museets afdelinger.

Regnskabsresultatet for 2009 viser overordnet en samlet udgift på 79 mio. kr. og en indtægt på godt 80 mio. kr. og dermed et samlet overskud på knap 1,2 mio. kr. før afskrivninger. Efter afskrivninger er der tale om et negativt driftsresultat på 54.000 kr., der overføres til 2010. I forhold til Dybbøl Mølle og Historiecenter Dybbøl Banke er der i 2009 truffet beslutning om, at der aflægges selvstændige regnskaber i kraft af deres status med egne bestyrelser. Når 2009 sammenlignes med 2008-regnskabet, får denne disposition flere steder betydning for museets samlede regnskab. Tælles de to institutioners omsætning med, fås i 2009 en total omsætning på 86 mio. kr. ekskl. moms i forhold til 80,5 mio. kr. ekskl. moms i 2008.

Sammenfattende er der tale om, at Museum Sønderjylland går ud af 2009 med en strammere økonomi end i tidligere år, hvilket naturligt giver anledning til, at ledelsen også i 2010 vil følge udviklingen og økonomistyringen nøje.

Besøgstal 2009

Afdeling	Gæster 2009	Gæster 2008	Gæster 2007	Gæster 2006
Kulturhistorie Sønderborg	56.974	56.705	57.645	56.660
Cathrinesminde Teglværk	26.285	11.152	29.546	13.879
Augustenborg Slot	710	–	–	–
Historiecentret Dybbøl Banke	46.385	41.176	42.820	38.069
Dybbøl Mølle	12.835	19.893	18.201	18.504
Kulturhistorie/Kunst Tønder	30.121	27.665	29.699	29.450
Højer Mølle	8.559	9.085	7.653	3.653
Drøhdes Hus	2.043	2.872	5.925	6.124
Arkæologi Haderslev	8.645	8.945	11.950	9.360
Slesvigske Vogsamling	2.978	4.289	2.877	3.791
Ehlerssamlingen/Haderslev Bymuseum	6.311	6.909	5.318	6.080
Kulturhistorie Aabenraa	5.326	7.428	8.104	10.880
Jacob Michelsens Gård	2.411	–	–	–
Kunstmuseet Brundlund Slot	15.026	20.669	16.027	16.098
Naturhistorie Gram	7.243	6.467	7.889	7.194
Hjemsted Oldtidspark	12.881	12.882	13.856	13.077
Oldemorstoft, Bov	3.857	3.583	–	–
Udstillingen i Skærbæk	1.212	721	–	–
I alt	249.832	240.441	257.510	232.819
Foredrag og rundvisninger foretaget af museets medarbejdere uden for museets fysiske rammer	11.071	14.921	11.278	–

Fra Museum Sønderjylland skal der lyde en stor tak til de fire sønderjyske kommuner, til staten og til regionen for økonomisk støtte og i øvrigt på alle områder glimrende samarbejde i 2009. Der skal også lyde en stor tak til de talrige fonde, virksomheder og private, som har støttet os med midler i året, der er gået, samt til alle samarbejdspartnere og brugere, som museet i øvrigt har været i kontakt med.

Sidst, men ikke mindst, skal der også lyde en varm tak til alle medarbejderne og museets mange frivillige for aldrig svigtende engagement.

Naturhistorie og palæontologi v. Martin Abrahamsson

Natur.dk

2009 blev året, hvor natur.dk's foreløbige skæbne blev afgjort. Over vinteren forberedte arbejdsgruppen sig på det stormøde, Kulturministeriet og Undervisningsministeriet i fællesskab havde indbudt til. Den 25. marts mødtes repræsentanter for samtlige medlemmer af konsortiet bag natur.dk med repræsentanter for naturinitiativer på Internettet, forskere inden for naturfagsdidaktik, naturformidling og mange andre. En spændende dag, hvor natur.dk var

det naturlige midtpunkt, og hvor vi klart fik indtryk af, at der var stor tilslutning til idéen blandt fagfolk. Mange nye aktører sluttede sig til og tilsagde projektet såvel støtte som ønsker om at deltage. Det kom derfor som et chok, da Kulturarvsstyrelsen telefonisk i juni lod os vide, at der ingen bevilling ville komme. Det mundtlige afslag fra de fem ministerier, der blev søgt, er aldrig blevet fulgt op af et skriftligt afslag – trods talrige rykkere. Som konsekvens heraf er projektet stillet i bero indtil videre. Det ærgrer os naturligvis og den 1. november 2009 fratrådte projektleder Wilhelm Fabricius projektet som lønnet medarbejder. Der arbejdes dog fortsat med en bevilling fra Friluftsrådet, således at artssektionen kan gøres klar. Dette arbejde udføres af SDU i Kolding og med projektleder og webdesigner som frivillig arbejdskraft.

Klimper

Museet bistod i juni måned professor Henrik Breuning Madsen og Skov- og Naturstyrelsen i arbejdet med at undersøge en »klimpe« i Stensbæk Plantage. Undersøgelsesarbejdet blev dokumenteret på video, og i samarbejde med Arkæologi Haderslev blev der fremstillet en serie panoramabilleder af det totale profil i den gennemgravede klimpe.

Danekræ

To stk. danekræ blev i 2009 anerkendt fra Gram-leret. Efter indstilling fra snegleeksperten Ingeman Schmetler blev en snegleskal af »Spinucella reimeri« fra Gram leret anerkendt som Danekræ, fundet året før af Erik Muurmaan fra Vojens og indleveret til bedømmelse i afdelingen. To skaller af en isopod (en havbænkebidder) fundet af Jesper og Thomas Hansen blev ligeledes anerkendt som Danekræ.

Formidling

Afdelingen deltog i markeringen af 2009 som astronomiår med udstillingen, »Universet-din oplevelse«. En lille mindeudstilling i anledning af 200-året for Darwins fødsel og 150-året for udgivelsen af »Arternes Oprindelse« var opsat på museet.

Vores prisvindende projekt »Stormflod på papir«, som vandt årets kulturpris på 80.000 kr. fra Region Sønderjylland-Schleswig, blev afviklet i Gram over to dage i efteråret med afdelingens faste udstilling og med særudstillingen »Fossil Art« som baggrund. Et tværfagligt kunst/naturprojekt, som blev udarbejdet i samarbejde med Naturzentrum Mittleres Nordfriesland i Bredstedt, Ung Kunst Nu ved Rick Towle, Kunstmuseet i Tønder og billedhuggeren Johannes Caspersen fra Flensburg. Projektet strakte sig over fem dage og involverede 234 danske og tyske elever fra 3 danske og 3 tyske skoler.

Et mindre kulturbroarrangement sammen med Naturzentrum i Bredstedt blev tilgodeset med penge fra Region Sønderjylland-Schleswig og afvikledes i løbet af to dage på de respektive institutioner.

Der blev afholdt svampetur, vinterskovtur, morgenfugletur og klimaforedrag ved professor Tom Fenschel i samarbejde med Forening Norden, DOF og Museumsforeningen.

Arkæologi v. Lennart S. Madsen

Museum Sønderjyllands arkæologiske afdeling i Haderslev fortsatte i 2009 det meget høje aktivitetsniveau, der var blevet indledt i 2007. I Sønderjylland var hele året naturligvis præget af, at der var økonomisk krise, men motorvejsprojektet lagde beslag på mange kræfter, og samtidig blev året præget af den største samlede arkæologiske udgravning, museet i Haderslev nogensinde har gennemført, nemlig undersøgelsen af et over 10 ha stort område ved Bramdrup, nordvest for Haderslev, hvor Bestseller-koncernen har planlagt at indrette sit nordeuropæiske centrallager. På udgravningssiden kom faldet i bygge- og anlægsaktiviteten, der ellers kom til at præge samfundet som helhed i løbet af 2009, derfor ikke til at spille den store rolle for afdelingen i Haderslev.

Afdelingen udfører de arkæologiske undersøgelser i henhold til museumslovens kapitel 8 i de fire sønderjyske kommuner, samt – på vegne af Museet på Koldinghus – i Kolding Kommune. I 2009 udførte afdelingen 36 prøvegravninger og 45 udgravninger. Hertil skal lægges, at der igennem hele året blev udført prøvegravninger på sideområderne til den i alt 28 km lange motorvejsstrækning mellem Kliplev og Sønderborg. Disse tal dækker over undersøgelser, der havde en varighed fra en enkelt dag til flere måneder, ja, for enkelte udgravningers vedkommende over $\frac{3}{4}$ år. Bemærkelsesværdigt er dog faldet i prøvegravninger. I 2008 udførte afdelingen 85 prøvegravninger, og dette tal faldt til 36 i 2009. Det er her, man kan aflæse den økonomiske krise! Der blev simpelthen ikke gennemført lige så mange byggemodninger mv. i 2009 som i 2008.

Undersøgelser/indsamling

Årets udgravninger har givet en lang række spændende resultater, hvoraf nogle udvalgte i det følgende skal præsenteres i nogenlunde kronologisk rækkefølge.

Stenalder: Ved Skovhus 1 blev der fundet en del gruber fra maglemosekultur (ca. 9000-6400 f.Kr.), men også andre perioder var repræsenteret, bl.a. ertebøllekulturen (5400 f.Kr.) og især den efterfølgende tidlige bondestenalders tragtbægerkultur (4100-3400 f.Kr.). Lokalt er opstået ved, at man som et led i datidens jagtcyklus gennem århundreder er vendt tilbage til det samme sted i kortere eller længere perioder.

Ved Kogang blev et område på 1200 m² udgravet. Flintfundene fra udgravningen på Kogang viste sig i overvejende grad at stamme fra den tidlige bondestenalder. Hele jægerstenalderen er dog repræsenteret på pladsen, men det meget mindre antal fund tyder på kortvarige ophold her. Der er fundet over hundrede tværpile, som både blev brugt i ertebølle- og tragtbægerkulturene. Fundene tyder på, at man her har opholdt sig længere tid ad gangen. Der er således snarere tale om en sæsonboplads end om en jagtstation. Sammen med en tidligere undersøgt lokalitet, Årtoft, viser disse to bopladsfund, at området omkring Bjerndrup Mølleå har været et vigtigt område igennem det meste af stenalderen.

Bronzealderen er ikke helt så hyppigt repræsenteret som den efterfølgende jernalder. De store gravhøje er enten fredede eller stort set helt bortpløjede,

og bønderne boede i enkeltgårde, så deres bopladser er betydeligt sværere at finde end den senere jernalders ofte ganske store landsbyer. Årets store bronzealderudgravning var undersøgelsen af en byggegrund til et staldkompleks ved Over Jernhyt. Her undersøgtes et meget velbevaret hus, der var 33 m langt og 8 m bredt. Det var ved to skillevægge delt op i tre rum. Der er tale om et såkaldt »tvilling-hus«. I rummene mod såvel øst som vest fandtes der samlinger af jordovne, hvilket viser, at begge rum har tjent til beboelse. Midterrummet har antagelig været brugt både som stald og lade. Huset hører antagelig hjemme i den yngre del af ældre bronzealder, det vil sige mellem 1300 og 1100 f.Kr. Karakteristisk for bronzealderen er, at man ofte ofrer to okser, to halsringe, to lurer osv., man anlægger dobbelt grave og bygger dobbelthøje. Nu kan vi altså også dokumentere dobbelthuse beregnet for to familier. Dette er et interessant fænomen og er måske i virkeligheden det første skridt hen mod etableringen af de første landsbyer, som dog først dukker op i begyndelsen af jernalderen ca. 500 f.Kr.

Syd for det store hus lå endnu et hus, men af en ganske anden type. Dette hus var betydeligt mindre, lidt over 20 m langt og 6 m bredt. Den slags huse er yderst sjældne, og det er faktisk først det tredje af sin slags i Sønderjylland. De to andre blev fundet i begyndelsen af 90'erne ved Brunde nær Rødekro. Husene stammer fra begyndelsen af yngre bronzealder (900-800 f.Kr.).

I begyndelsen af jernalderen omkring 500 f.Kr. begynder man at organisere sig i landsbyer, og det er derfor heller ikke overraskende, at fundene nu begynder at optræde i større mængde. På tre lokaliteter er der undersøgt anlæg, der hidrører fra den periode af jernalderen, der ligger før Kristi fødsel.

Ved Lundsbjerg lige uden for Aabenraa blev der i forbindelse med en større byggemodning undersøgt adskillige velbevarede langhuse, som kan dateres til perioden omkring overgangen mellem yngre bronzealder og førromersk jernalder (700-300 f.Kr.). Spredt mellem husene fandtes en række større og mindre aktivitetsområder. De har fortrinsvis været brugt til at hente ler til huse og keramik og efterfølgende til at deponere affald i. I adskillige af gruberne er fundet overordentlig store mængder potteskår. Det meste stammer fra tidlig førromersk jernalder (500-300 f.Kr.). Et par af gruberne skilte sig ud ved at være meget dybe, med lodrette sider og flad bund. Her var der ud over lerkarskår også mange håndbrændte knogler, som kan bidrage med oplysninger om tidens husdyrhold. Endelig viste en lille gravplads sig at bestå af 6 begravelser (urner). Desværre var urnerne for nedpløjede til at kunne dateres, ligesom der heller ikke blev fundet gravudstyr. Om der oprindeligt har været flere begravelser er usikkert.

Ved Fredsted på nordsiden af Haderslev Dam undersøgtes en lille landsby fra de første par århundreder af jernalderen. Der blev udgravet 8 treskibede langhuse med delvis bevarede væggrøfter. Det samme hus har været genopført på samme sted op til tre gange. Der har højest været tre samtidige gårde, men det svarer til en lille landsby. Ud fra de fundne skår er bebyggelsen antagelig anlagt i starten af førromersk jernalder (500-350 f.Kr.), men det er først i den mellemste del af førromersk jernalder, at der bliver tale om en landsby. Det er bemærkelsesværdigt, at nogle af de nyudgravede hustomter nærmest var anlagt med den ene halvdel liggende ud i et vådområde. Et af

husene udmærkede sig desuden ved, at der var indrettet en stenbygget ovn i vestenden. Den slags anlæg er yderst sjældne og er i Sønderjylland foreløbig kun kendt fra den lidt yngre landsby ved Galsted.

I 2008 udgravedes store dele af en landsby fra tiden o. Kristi fødsel ved Tinggård Vest på Sundeved. Landsbyen blev fundet i forbindelse med naturgasprojektet i 1980'erne, og ved udgravning af motorvejstraceet i 2008 undersøgte dele af den forholdsvis store landsby. Der udgravedes inden for motorvejstraceet godt 30 huse, der kan tilknyttes 5-6 samtidige gårdsanlæg. I 2009 fortsatte denne udgravning, idet et større tilslutningsanlæg til motorvejen lå lige ved landsbyen, således at endnu mere af den kunne fremdrages. Landsbyen blev nu næsten dobbelt så stor, idet der nu er lokaliseret godt ti gårdsanlæg. Samtidig kunne det konstateres, at ingen af de undersøgte huse var af den såkaldte »Oster Rönfeld-type«, den slags huse som anglerne byggede. Det er ellers en egn, hvor anglerne ganske få årtier senere er massivt til stede, så vi får nu en chance for at komme nærmere på en nøjagtig datering af anglernes fremtrængen til Sundeved.

Hele spørgsmålet om anglerne og deres stadig voksende indflydelse på Sundeved i de første århundreder efter Kristi fødsel er et af de områder, som der uden tvivl vil komme megen ny viden om i kraft af de mange udgravninger, som museet i disse år gennemfører i forbindelse med motorvejsprojektet. En meget stor del af de udgravninger, der udføres i motorvejstraceet, berører landsbyer fra de første fire til fem århundreder efter Kristi fødsel. Da der er stor forskel på, hvordan den oprindelige befolkning (»jyderne«) og anglerne byggede deres huse og gårde, vil analysen af de mange udgravningsresultater, der skal finde sted i de kommende år, utvivlsomt komme til at gøre os meget klogere på netop dette aspekt af ældre jernalders historie. Landsbyerne fra denne periode, der er blevet udgravet i 2009 – det drejer sig om 9 lokaliteter – skal ikke nævnes særskilt her, men på en af dem, Møllested Bro I, lykkedes det også at lokalisere en gravplads til en bebyggelse. Den lille bebyggelse bestod af spredtliggende gårde, og nogen egentlig landsbystruktur kan ikke erkendes, men nogle af de tilhørende grave blev undersøgt. Der udgravedes omkring 40 urner. De døde var blevet kremeret på store ligbål, hvorefter de hvidbrændte knogler og det personlige udstyr blev lagt i urner af vidt forskellig størrelse. Urnerne fordeler sig på tre gravpladser med henholdsvis 5, 9 og 20 begravelser. Resten lå enkeltvis fordelt over det meste af området. Gravpladserne afspejler antagelig større og mindre familiegupper og er på den måde også et spejlbillede af, hvordan gårdene lå. Nogle urner var fantastisk velbevarede fra rand til bund, mens andre var næsten helt bortpløjede. Ud over det personlige udstyr i form af knive, bæltspænder og dragtnåle indeholdt flere af urnerne våben. De fleste krigere var bevæbnet med skjold, spyd og lanse. En af krigerne skilte sig dog ud ved også have haft et sværd. Om netop dette lille samfund har været orienteret mod Angler-riket mod syd eller den stammeopdelte Over Jersdal-kreds mod nord, kan endnu ikke vurderes.

Længere fremme i yngre jernalder, perioden efter ca. 400 e.Kr., bliver landsbyerne øjensynlig sjældnere. Det er dog lykkedes at udgrave enkelte lokaliteter også fra denne periode i 2009. Den ene fandt sted som den sidste del af en større undersøgelse i forbindelse med et industriområde på Hammelev

Nørremark vest for Haderslev. Her har afdelingen tidligere udgravet flere gårdsanlæg fra ældre germansk jernalder, og undersøgelsen i 2009 frembragte to gårde, som er samtidige med de tidligere udgravede gårdsanlæg (4.-5. årh. e.Kr.). De to gårde ligger imidlertid adskilt fra den tidligere undersøgte landsby og må betragtes som satellitgårde til den. Denne iagttagelse bekræfter billedet af bebyggelsen på den tid som en landsbybebyggelse omgivet af spredt liggende enkeltgårde.

Ikke langt fra denne landsby, ved Fredsted, undersøgtes en større gård, som kan følges gennem to faser. Gården bestod af et treskibet langhus, som i den ældste fase var mindst 27 m langt og godt 5 m bredt. Tværspændet mellem de tagbærende stolper var overraskende smalt, og huset er på mange måder typologisk svært at indpasse. Der fandtes intet daterende materiale i stolpehullerne, men gården antages foreløbig at stamme fra perioden omkring 600.

Disse gårde fra yngre jernalder på nordsiden af Haderslev Dam giver anledning til at gennemgå fundene gjort ved afdelingens store udgravning nord-vest for Bramdrup, nogle ganske få kilometer nord for Hammelev og Fredsted. Her kan udviklingen af en landsby fra ældre til yngre jernalder følges.

Længst mod syd på det store areal fandtes en større bebyggelse fra ældre romersk jernalder (0-200 e.Kr.). Den bestod af mindst 6 gårde, som har været anlagt som en rækkelandsby med hver sin indhegning. Gårdene bestod typisk af et hovedhus, som har været indrettet med beboelse mod vest og stald mod øst. Hertil kommer en eller flere økonomibygninger i form af firstolpeanlæg og hegnslander. Sidstnævnte er med til at definere og adskille gårdsanlæggene fra hinanden. Antagelig er der tale om en landsby af nogenlunde samme type, som er udgravet ved Galsted i begyndelsen af 1990'erne. Lignende landsby-miljøer er partielt udgravet rundt omkring i Sønderjylland, men Bramdrup-landsbyen er først den anden, som det har været muligt at udgrave i sin helhed. Der er derfor tale om et vigtigt komparativt materiale, som kan bidrage til at belyse forskelle og ligheder.

På overgangen mellem ældre og yngre romersk jernalder (ca. 200 e.Kr.) skifter bebyggelsen fuldstændig karakter. Nu lå gårdene ikke længere samlet i en landsby, men spredt som enkeltgårde. Hvor mange af disse enkeltgårde, som har eksisteret samtidig, er vanskeligt at afgøre på nuværende tidspunkt. Det er dog tydeligt, at der er tale om en længerevarende bebyggelse, som nok rækker ind i 400-tallet.

Særlig interessant var et lille vådområde syd for et af gårdsanlæggene. Det viste sig nemlig at være en lille lokal helligmose eller offerplads. Spredt over flere kvadratmeter af mosen fandtes et stort antal glas- og ravperler, smykkefragmenter af sølv, en enkelt jernkniv og et stort antal lerkarskår af såvel den grove husholdningsvare som den fint sortglittede vare.

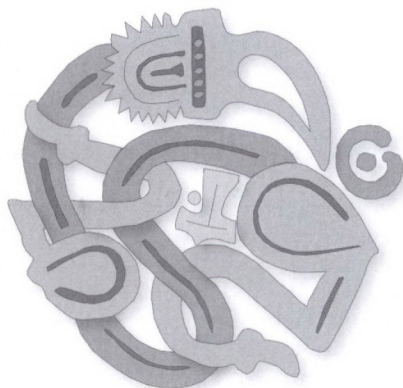
Der er her tale om et nyopdaget aspekt af offerskikken i yngre romersk jernalder, som foreløbig kun er dokumenteret på ganske få steder. Der kendes således en enkelt lokalitet fra vadehavsområdet nær Ribe og en fra Sjælland. Ca. 4,5 km sydøst for denne gård ligger Ejsbøl Mose, hvor der på samme tid, som gården eksisterede, blev ofret store mængder af våben. Våbenofferfundene afspejler antagelig nogle af de kampe, som fandt sted i forbindelse med bl.a. den tidlige rigsdannelse. Mens våbenofferfundene må betragtes som

samfundets kollektive ofringer, så tilhører den lille offermose syd for gården privatsfæren. Det er vel tænkeligt, at nogle af de bønder, der boede ved Bramdrup sammen med folk fra Hammelev, Hammelev Nørremark og Louisegården lige nord for Haderslev, alle samtidige landsbyer, har deltaget i disse kampe og vel også været aktører i de efterfølgende offerceremonier.

Indtil for ganske få år siden var det opfattelsen, at de store offermoser lå i befolkningstomme områder, men det har den nyeste forskning bl.a. udgravningen i Bramdrup modbevist. Hermed bliver de mange nye bopladsfund en vigtig brik i analysen af, hvem der stod bag de store våbenofringer.

Et andet nyt aspekt, som Bramdrup-udgravningen har afstedkommet, knytter sig til jernudvindingen. På området er der udgravet tre jernudvindingsovne, som har stået under tag. Normalt bliver jernudvindingsovnene fra denne tid betragtet som engangsovne, men det kan næppe være tilfældet med ovnene fra Bramdrup. De har antagelig været brugt flere gange. Det har været en kilde til undren, at når vi har undersøgt jernudvindingsovne i de østlige og centrale Sønderjylland, så har de som regel været opbrudte, mens vi mod vest finder ovne med en sammenhængende stor slaggeklump. Ved Bramdrup er det første gang, vi har fundet tagoverdækkede ovne, og dermed har kunnet sandsynliggøre, at der er tale om en anden ovntype. Jernudvindingen har således foregået på en anden måde i det østlige Sønderjylland end i det vestlige. Spørgsmålet er nu: Hvorfor? Bramdrup-udgravningen har bidraget med væsentligt nyt om den tidlige jernudvinding. I de kommende år vil der antagelig blive initieret flere forskningsprojekter omkring den tidlige jernudvinding med afsæt i den viden, vi har indsamlet i Bramdrup.

Endelig skal et helt specielt fund fra Bramdrup, som også knytter til yngre jernalder, omtales. Det drejer sig om en såkaldt brakteat. Ordet »brakteat« er latin« og betyder tyndt guldblik. Guldblikket er prydet med et billede, som er fremkommet ved brug af en matrice. Forsiden fremstår i ophøjet relief. Guldskiven er omgivet af to snoede, glatte randtråde. Oprindeligt må brakteaten have været forsynet med et ophængningsøsken. Bramdrup-brakteaten er en såkaldt D-brakteat, hvis motiver udelukkende er stærkt stiliserede dyr. Dyrets hoved består af et øje med en takket øjnbrynsbue og et næbformet mundparti. Den båndformede krop slynger sig i S-form. For- og baglemmerne er flettet ind i kroppens mønster. Den er fremstillet inden for tidsrummet 500-540. Brakteaterne har antagelig været båret som værneamuletter af personer med høj status. Brakteater indgik bl.a. i fornemme halssmykker sammen med eksempelvis glasperler, som det kendes fra det fornemme skattefund fra Skodborg nær Rødding. Her er der utvivlsomt tale om et kvindesmykke. De snoede, glatte guldråde langs randen er særlig typisk for brakteater, som er fremstillet i det syd- og vestlige Jylland samt Nordtyskland. Det er første gang, vi kender det præcise fundsted for en brakteat, og vi har nu mulighed for at undersøge fundkonteksten. I den sammenhæng er det interessant, at fundstedet blot ligger 4 km fra Simmersted, hvor der i 1945 blev fundet en fornem sølvskat, som kan dateres til perioden omkring 450 e.Kr. Med landsbyerne i Hammelev, Haderslev og Bramdrup, samt de fine skattefund fra området er der mere og mere der tyder på, at området nord og vest for Haderslev

Til venstre forsiden af Bramdrup-brakteaten, fremstillet mellem 500 og 540 e.Kr., og til højre udtegningen af brakteatens motiv. Foto: Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev. Tegning: Jørgen Andersen, Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev.

blev et lokalt rigdomscenter i midten af 200-tallet – et rigdomscenter, der naturligvis må ses i sammenhæng med våbenofringerne i Ejsbøl Mose.

Den anden betydningsfulde del af udgravningerne ved Bramdrup vedrører en bebyggelse fra den tidlige middelalder. Det er en meget omfangsrig bebyggelse, idet den i alt bestod af 48 huse, som fordelte sig på 10 gårde. Middelalderbebyggelsen kan ikke betragtes som totaludgravet, idet prøvegravningen har vist, at der også ligger gårde i den strimmel mellem udgravningsfeltet og motorvejen, som ikke skal udgraves. Det er dog indtrykket, at størstedelen af bebyggelsen er udgravet. Udgravningen bekræfter det generelle billede, at middelalderbebyggelser er uhyre omfangsrige. Kun sjældent bliver der gennemført projekter, som berører så store dele af en hel landsby, som det er tilfældet ved Bramdrup. Der er intet, som tyder på, at gårdene ved Bramdrup er blevet delt. Dette gør det sandsynligt, at landsbyen – hvis middelalderlige navn vi ikke kender – kun har eksisteret i forholdsvis kort tid, hvorefter den blev nedlagt, og i stedet dannedes de tre torper: Bramdrup, Rovstrup og Moltrup.

Hele udgravningen ved Bramdrup er nu under bearbejdning, og den vil komme til at spille en meget stor rolle i forskningen både inden for jernalder og middelalder i de kommende år.

Ud over de spændende resultater fra Bramdrup skal to andre lokaliteter, der har givet gode fund fra middelalderen, nævnes her.

I forbindelse med en planlagt udvidelse af Hvinderupgård ved Christiansfeld blev der foretaget undersøgelser, der viste, at netop denne gård kan føre sine rødder helt tilbage til vikingetiden. Store dele af en gård fra sen vikinge-

tid (975-1000) blev nemlig udgravet her. Gården bestod af et hovedhus, som har meget tilfælles med de såkaldte Trelleborg-huse, blot mangler det de skrå støttesolper uden for væggen. Huset er treskibet med to sæt indre, tagbærende stolper. Væggene er tydeligt krumme, hvilket viser, at taget har haft »svine-ryg«. Det vil sige, at tagrygningen har været tydeligt opadbuget. Denne konstruktion bruges fortrinsvis på de større gårde og signalerer, at ejeren har høj status.

Udgravninger øst for Vejstrup kirke i Sjølund har givet endnu nogle indblik i en meget stor landsby fra vikingetid og ældre middelalder, vel den landsby, der oprindeligt fik navnet Vejstrup. Fra vikingetid fandtes der fire grubehuse og dele af to treskibede langhuse, antagelig hovedhuse i to gårde. Grubehusene repræsenterer værkstedhytter, som har ligget på aktivitetsområder inde på gårdenes tofter. Blandt fundene kan nævnes tenvægte og dele af vævevægte, som tyder på, at de har tjent som vævehytter. Et stort ø/v-orienteret langhus, som muligvis har et lille udskud ved den nordlige langvæg mod vest, dateres til tidlig middelalder. Det er gårdens hovedhus, og mod vest er der afdækket en økonomibygning. I et kloaktrace mod syd er der påvist spor efter yderligere to økonomibygninger.

Ved slutningen af året oplevede afdelingen så det, som vi ikke havde oplevet i adskillige år. Frosten ramte landet, og 14 dage før jul var det ikke længere muligt at udføre arbejde i felten. Og det skulle vise sig at vare en rum tid.

Fredede fortidsminder

I august 2007 underskrev museet en aftale med Kulturarvsstyrelsen om på styrelsens vegne at varetage tilsynet med de fredede fortidsminder i de fire sønderjyske kommuner samt i Kolding og Fredericia Kommuner. Ved tilsynet skal det kontrolleres, at beskrivelsen af fortidsmindet stemmer, at der ikke er foretaget indgreb i fortidsmindet eller i den beskyttede 2 m-zone rundt om fortidsmindet, ligesom der skal foretages en nøjagtig indmåling af anlægget med moderne GPS-udstyr. Afdelingen skal samtidig på Kulturarvsstyrelsens vegne foretage genbesigtigelser af fredede fortidsminder i forbindelse med sagsbehandling, og desuden er afdelingen indblandet i styrelsens sagsbehandling af overtrædelser af bestemmelserne om beskyttede diger. Med Fredericia, Kolding, Aabenraa og Tønder Kommuner har afdelingen desuden indgået aftale om at kontrollere 100 m-zonen, når vi nu er der alligevel, og om at hjælpe kommunerne med at udarbejde plejeplaner og forslag til nye skilte. Haderslev og Sønderborg Kommuner har ikke ønsket at deltage i denne ordning. I løbet af 2009 blev der besøgt godt 400 fredede fortidsminder, foretaget en del genbesigtigelser samt lavet en del skriftlige vurderinger af sten- og jorddiggers kulturhistoriske værdi. Ud af de 400 fortidsminder var der problemer ved mellem 10 og 20%, alt fra ganske små ting til større overtrædelser af museumsloven. Desuden måtte det konstateres, at rigtig mange fortidsminder trænger til en kærlig hånd for ikke at blive totalt ødelagt af træer og anden bevoksning. I de kommuner, museet dækker, findes der i alt 2191 fredede fortidsminder. Heraf er 1115 i privateje, 659 ejes af staten og resten er krigergrave.

Forskning

Igennem året blev der fortsat arbejdet på de projekter, der var igangsat i tidligere år. Museumsinspektør Anne Birgitte Sørensen kunne i løbet af året gøre sit arbejde på manuskriptet til bogen om middelalderbebyggelsen ved Østergård nær Hyrup så færdigt, at det kort ind i 2010 blev sendt til fagfællebedømmelse. Museumsinspektør Silke Eisenschmidt har i et samarbejde med Archäologisches Landesmuseum på Gottorp arbejdet med at færdiggøre en publikation af vikingetidigravene ved Hedeby. Projektet blev færdiggjort i løbet af året og afleveret en bogudgivelse i 2010. Afdelingens flerårige projekt med fokus på C14-dateringer af hustomter hovedsageligt fra jernalder, vikingetid og middelalder fortsatte igennem året. Hovedsigtet med projektet er at udvikle en statistisk holdbar metode til datering af huse, dvs. hvor mange prøver skal dateres, hvilke former for trækul og eller frø skal man benytte etc. for at være statistisk nogenlunde sikker på at få dateret netop det hus, man ønsker dateret. Samtidig er det håbet, at vi kan nærme os en datering af hustomter, der ikke er afhængig af den traditionelle typologi, der synes at være behæftet med væsentlige mangler og fejlslutninger. Projektet startede med et antal analyser i 2007 og 2008 og blev afsluttet med en meget velbesøgt konference om emnet i foråret 2009. Desuden påbegyndte afdelingen i slutningen af 2009 redaktionsarbejdet på en bog om udgravningerne ved Tønderhus, samt på Niels Sterums store værk om Løgum Kloster. Begge disse bøger skal udkomme i 2010. I løbet af året var museumsinspektør Per Ethelberg desuden beskæftiget med at skrive flere artikler til bogen *Wealth and Prestige*, en analyse af de rige grave fra sen romersk jernalder på Østsjælland, udgivet af Museet på Kroppedal.

I sensommeren indledte museet et tæt samarbejde med Nationalmuseet, Museet på Gottorp Slot, Moesgård, Kulturarvstyrelsen og Selskabet for Nydamforskning om problemerne i Nydam Mose. I 2009 planlagde styregruppen for projektet det videre forløb, bl.a. et forsøg med at foretage geomagnetiske målinger, der skal finde sted i 2010. Det er håbet, at disse målinger vil kunne fortælle, hvor der stadig findes oldsager i mosen.

Formidling

Igennem året fortsatte afdelingen den succes, det havde været i 2008 at arrangere en sommerferieaktivitet for børn med titlen: I arkæologens fodspor. Over nogle dage kunne børn i alderen 7-15 år, fordelt på to aldersgrupper, lære at arbejde som arkæolog. I år blev arrangementet udvidet, så det også blev arbejdet med arkæologiske emner i vinterferien og i efterårsferien. Ved premieren på filmen »Nat på Museet II« i biografen åbnede museet i samarbejde med Kosmorama i Haderslev for museet, så at publikum efter forestillingen kunne komme til rigtig »nat på museet«. I 2009 deltog afdelingen i Forskningens Døgn med åbent hus på flere udgravninger, og endelig holdt afdelingen i efteråret et offentligt arrangement, hvor en række af afdelingens udgravningsledere fortalte om årets fund.

Mindeord

Tidligere museumsinspektør, mag.art. Erik Jørgensen døde den 31. marts 2009. Erik blev født i 1941 i Sdr. Stenderup ved Kolding. Efter studentereks-

amen læste Erik Forhistorisk Arkæologi ved Københavns Universitet. Han studerede ved den kendte arkæologiprofessor C.J. Becker og var i studietiden en af Beckers faste udgravningsassistenter. I 1970 kunne Erik skrive magister på visitkortet og fik stilling som museumspædagog på Haderslev Museum. Stillingen manglede dog noget af det, Erik brændte allermost for, nemlig udgravningerne, så efterhånden drejedes fokus mere og mere over på denne del af faget. Erik var intet mindre end en af Danmarks dygtigste udgravere. Hans orden på udgravningsfelterne var legendarisk, og en stor del af de yngre kolleger, som gennem årene har gravet i Sønderjylland, har bogstaveligt talt været i mesterlære hos Erik. Det blev til utrolig mange store og små udgravninger – især i Sønderjylland. Årupgård gravpladsen ved Gram med mere end 1500 grave – alle smukt dokumenteret i mindste detalje – er en af hovedpladserne, men også stenaldergravene og samlingspladsen ved Lønt gjorde Erik kendt og anerkendt – også uden for Danmark. Erik satte meget stor pris på fagets folkelighed, bl.a. gennem amatørarkæologien. Således var Erik gennem mange år museets leder af dette vigtige felt. Han afholdt studiekredse i oldtidens kulturhistorie, foretog rekognosceringer i landskabet og gennemførte talrige udgravninger i spidsen for Sønderjyllands Amatørarkæologer.

Historie og etnologi v. Peter Dragsbo

Planlægning og satsningsområder – Seminarer og samarbejder

Ligesom resten af Museum Sønderjylland arbejder også de historisk-etnologiske afdelinger frem mod en stadig større grad af helhed og fællesskab i arbejdet med forskning, indsamling, bevaring, registrering og formidling. Et af de vigtigste arbejdsredskaber i samarbejdet er de fireårige arbejdsplaner, fordi de på en gang tvinger os til at se arbejdet i tidsperspektiv og sammenhæng samtidig med, at de undervejs forpligter os på at holde linjen.

I 2009 er en del af »søjlen« møder derfor brugt til at formulere ønskerne til den næste *fireårsplan 2010-14*, først og fremmest gennem beskrivelse af de store og små forsknings- og undersøgelsesprojekter, som afdelingerne vil udføre.

I årets løb har søjlen også, i lyset af Kulturarvsstyrelsens kommende satsningsområde om *velfærdssamfundets kulturarv*, drøftet Museum Sønderjyllands muligheder og ønsker på dette område. I første omgang planlagde søjlen at afholde et fagligt seminar om »Sønderjylland og velfærdssamfundets«, der skal bidrage til at afklare vores fagligt-metodiske holdninger.

I løbet af 2009 har der også inden for museet været afholdt to andre spændende seminarer. Kulturhistorie Aabenraa afholdt 20.-23. maj en international konference i Aabenraa-Flensborg med titlen *Rethinking the Maritime Museum. Developments – Perspectives – Challenges*. På konferencen drøftede indlægsholdere fra bl.a. Finland, Tyskland, Belgien og Danmark nye perspektiver for de maritime museer inden for temaer som Artefacts, Stories, Tourism og Heritage. Og Cathrinesminde Teglværk afholdt 2. oktober det første danske *teglseminar* om teglproduktion og teglhandel gennem middelalder, renæssance og nyere tid. Udgangspunktet var bl.a. en erkendelse af, at vi trods mange års indsamling af de enkelte teglværkers historie ved relativt lidt om selve »flensborgstenens« oprindelse og udbredelse i tid og rum.

2009 var også året, hvor det med finansiering fra hhv. Museum Sønderjyllands forskningsfond, Kulturarvsstyrelsen og Syddansk Universitet lykkedes at etablere museets første *universitet-museum ph.d.-stipendium* i et samarbejde mellem Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot og Institut for Grænseregionsforskning på Syddansk Universitet. Det treårige stipendium skal handle om en komparativ undersøgelse og analyse af folkeafstemningerne efter 1. Verdenskrig. Med udgangspunkt i folkeafstemningerne i Slesvig 1920 skal der foretages undersøgelser af de øvrige folkeafstemninger mellem bl.a. Polen-Tyskland, Østrig-Ungarn og Østrig-Jugoslavien, og der skal her ikke blot ses på det politiske forløb, men også på brugen af kultur, religion, myter og national symbolik i den gensidige agitation.

Samtidig var det også i 2009, at startskuddet lød til det store Interreg IVa-projekt, »*Mindretalsliv/Minderheitenleben*«, som med et samlet budget på over 5 mio. kr. blev igangsat i august. Projektet, der er resultatet af et unikt samarbejde mellem de nationale mindretal og flertalsinstitutioner på begge sider af grænsen, skal gøre grænselandets nyeste historie efter 1950 konkret og aktuel gennem indsamlings, dokumentation, interviews, der efterfølgende skal formidles i bøger, udstillinger på de to mindretalsmuseer og Sønderborg Slot, medie- og undervisningsmateriale mm.

På udstillingsfronten kan især nævnes, at Sønderborg Slot i september kunne åbne endnu en del af opbygningen af nye permanente udstillinger i form af udstillingerne om Sønderjylland som hertugdømme og de slesvigske og holstenske hertugslægter fra middelalderen til 1800-tallet, støttet af en række fonde, bl.a. Augustinus Fonden.

Samtidig har museets afdelinger i høj grad taget hul på *formidlingen af landskabet*, land eller by. Ikke mindst har Kulturhistorie Tønder gennemført en række vellykkede busture i marskandskabet nord og syd for grænsen, ligesom afdelingen har fortsat sine populære markvejsvandring, kulturhistoriske byvandring mm. Afdelingen blev derfor bl.a. bedt om at bidrage til en film om markveje i Vestsønderjylland til brug for Kulturministeriets kulturpolitiske topmøde i september 2009!

Afdelingerne Dybbøl Banke og Cathrinesminde Teglværk har for alvor taget fat i den digitale tidsalders muligheder for at formidle de historiske fortællinger uden for murene med *gps-baseret mobilguidning* med bevillinger til hhv. en ny »Rute 1864« til 1864-krigens steder på Als og Sundeved og en videreudvikling af »Industrimuseum Slesvig« med formidling af de mange »stationer« nord og syd for grænsen. Udviklingen er i fuld gang og vil blive efterfulgt af lignende guider til landbrugshistorien, bygningskulturen, byvandring mm., som publiceres på både museets hjemmeside og i »Historisk Atlas Syddanmark«.

Landbrugsmuseet Oldemorstof er også gået i gang med de nye muligheder med forberedelse af projektet »Landbrugsmuseet i det 21. århundrede – med SmartPhone og vandrestøvler«, der sigter på at få de besøgende ud i det sønderjyske landbrugslandskab på jagt efter både de historiske kulturspor og mærkerne efter landbruget i naturen. Desuden er afdelingens museumsinspektør Mie Ellekilde sammen med museumsinspektør Anne Marie Overgaard, Højer Mølle, blevet valgt som tovholdere på Museum Sønderjyllands

vegne for det regionale projekt »Historisk Atlas Syddanmark«, der i de kommende år vil give mange nye muligheder for at formidle punkter, ture og vandringer i landskabet. Og endelig har fagfolk fra alle museets afdelinger været involveret i at levere historier til Kulturarvsstyrelsens nye website »1001 fortællinger«.

Forskning og undersøgelser

På Kulturhistorie Tønder har forskningen i 2009 især været knyttet til udstillingen om *Tønder Statsseminariums* historie fra 1920 til lukningen i 1989. Seminarieret, der var Nordens ældste, oplevede gennem årene en bevæget udvikling, præget af modgang og lukningstrusler, men også kampgejst og vilje til overlevelse. Seminarieret gik i 1920 ind i den nye tid med erfaringer og alsidig bagage fra mange forskellige styreformers som først tysk åndsinstitution, derefter dansk, så todelt seminarium og så preussisk, inden det ved Genforeningen blev dansk statslig læreanstalt.

På Sønderborg Slot så vi i 2009 en foreløbig afslutning på museumsinspektør Inge Adriansens mangeårige arbejde med danske mindesteder og monumenter, da manuskriptet til værket »*Danske erindringssteder – monumenter, mindesmærker og mødesteder*« lå trykkert på årets slutning. Samtidig afsluttedes mange års inddatering af monumenter og mindesten på den landsdækkende database *www.monument.dk* med registreringer af mindesmærker for de slesvigske krige på Als og Sundeved.

Derudover har året været præget af igangsætningen af ovennævnte *Projekt Mindretalsliv/Minderheiteleben*. I 2009 igangsattes projektets første fase med indsamling, dokumentation og interviews. Etnologen Anna Buck har med en videofotograf fulgt en lang række store og små begivenheder og fællesskaber i grænselandet, mens de to indsamlingsmedarbejdere, Ruth Clausen og René Rasmussen, har opstøvet en lang række interessante og symbolske genstande fra mindretalslivet i det 20. århundrede. Desuden er der gennemført interviews med typiske mindretalsmedlemmer, udført af fhv. journalist ved DR-Syd, Flemming Nielsen. Siden efteråret har projektet formidlet sine resultater både gennem næsten ugentlige artikler i *Flensborg Avis* og *Der Nordschleswiger*, skrevet af projektets medarbejdere, gentagne »offentligheds møder« med god tilslutning samt via hjemmeside og Facebook. I løbet af efterår-vinter 2010-11 udkommer to bøger, og der åbnes nye udstillinger på de to mindretalsmuseer. Samtidig vil hjemmesiden blive opbygget som kildemateriale til bl.a. undervisning. Ud over det gode samarbejde på tværs af nationalitet og grænse er projektet også et fint eksempel på målrettet samtidsindsamling og -dokumentation i dialog med befolkningen.

Indsatsen ved Institut for Sønderjysk Lokalhistorie (ISL) var i 2009 præget af overinspektør Kim Furdals to forskningsprojekter. Det første var frikøbet til *Ribe Bys Historie*, som udgives 2010 i forbindelse med byens 1300-års jubilæum, hvor Kim Furdal skulle bidrage med et større forskningsbaseret afsnit om Ribes bystyre og sociale forhold 1850-2009. Det andet var projektet om »*Lokalhistorien mellem hjemstavnshistorie og topografisk historie – lokalhistorie som kulturel praksis*« med en forskningsorlov, finansieret af Kulturarvsstyrelsen. Dette projekt undersøger lokalhistorien som et kulturfænomen på lige fod

med f.eks. afstemningsfester, idrætsforeninger eller barselsstorke. Projektet tager udgangspunkt i en tese om, at hjemstavnen og stedet med globaliseringen er kommet til at spille en stadig større rolle for mange mennesker, og prøver at give et svar på, hvorfor vi får mere hjemstavn med mere globalisering.

Publicering

Museum Sønderjylland nyder godt af to stærke traditioner – hos medarbejderne for at publicere og hos befolkningen for at læse om historien. Også i 2009 er der derfor udgivet et væld af artikler og bøger, snart i lokalt regi, snart i forskningsmiljøerne.

Ved Kulturhistorie Tønder har overinspektør Elsemarie Dam-Jensen bl.a. skrevet artikler om Tøndersølv i Ribe Stift i Ribe Stifts årspublikation 2009 (*Zu Gottes Ehre und Ihrem heylsamen Brauch*), og om sønderjysk sangbogshistorie og pastor Jacobsens sommerhuskoloni ved Lakolk på Rømø i *Sønderjysk Månedsskrift*. Mens museumsinspektør Inger Lauridsen i månedsskriftet har skrevet om »Digegrevens Hus« i Tønder, om håndarbejdsundervisningen i folkeskolen til jubilæumsbog om Skals Håndarbejdsbog og en beretning om *Glæden ved Vongshøj* til en fødselsdagsbog for Ny Carlsbergfondets direktør, Hans Edvard Nørregaard-Nielsen, samt udgivet *De sønderjyske frimenigheder og deres kirker* i Kulturmiljørådets serie om sønderjyske kulturmiljøer.

Årbogen for Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot, som udgives sammen med Historisk Samfund for Als og Sundeved, var i 2009 Inge Adriansen & Peter Dragsbos *Lokal-, regional- og rigshistorie gennem 100 år*, der handlede om museets historie.

I 2009 har museumsinspektør Inge Adriansen desuden skrevet adskillige artikler om erindringssteder, bl.a. om Skamlingsbanken og Knivsbjerg i *Nordelbingen* 2009 og om Jellingstenen i Grænseforeningens tidsskrift *Grænsen*. Og overinspektør Peter Dragsbo har bl.a. publiceret sine studier af grænselandets kulturmøde i arkitektur og byggeskik i artiklen »Nieder mit Italien, hoch Mögeltondern« i *Nordelbingen* 2009. Og endelig bidrog Peter Dragsbo med et stykke om Inge Adriansen til bogen *Historiens ildsjæle*, hvortil også Inge Adriansen skrev om en anden dansk museumsperson.

Ved Museum Sønderjylland – ISL har Kim Furdal bl.a. skrevet om boligbyggeriet i Aabenraa 1920-60 i *Historier fra Bybakken* og om den sønderjyske infrastruktur i artikler om kommunevejene i Haderslev Amt 1920-53 og den store vejplan 1921 i *Sønderjysk Månedsskrift*, hvortil Kim Furdal også har skrevet adskillige anmeldelser, og endelig har Kim Furdal fungeret som redaktør for den sydslesvigske lærer, Horst Hoops erindringer, publiceret i *Sønderjyske Årbøger* 2009.

Den vigtigste publikation fra Cathrinesminde Teglværk var årbogen for 2009, Kirsten H. Clausen & Torben Vestergaards *Ånden på værket. Virksomhedskultur på Jes Christiansens sønderjyske højspændingsværk* – et resultat af det foregående års indsamling og undersøgelser. Forfatterne har desuden skrevet om værket i månedsskriftet, hvor Kirsten Clausen ligeledes har skrevet artikler om *Tordenguden Thor og den tæmmede elektricitet* samt gennemgået de lokalhistoriske årbøger 2008.

Endvidere deltager museets medarbejdere i en del redaktionsarbejde. Kim

Furdal fungerer således som redaktør af *Sønderjysk Månedsskrift*, og redaktionen af dette, der er et af Danmarks største historiske tidsskrifter med et oplag på 2.500 eksemplarer, er en af Museum Sønderjylland – ISLs største formidlingsopgaver; skriftet udkom i 2009 med otte numre med et samlet sidetal på 336. Endvidere er overinspektør Elsemarie Dam-Jensen, overinspektør Lennart Madsen og museumsinspektør Inge Adriansen redaktører for det kommende Sønderjyllandsleksikon *Sønderjylland A-Å*, og samme kreds har fungeret som billedredaktion for 2. bind af *Sønderjyllands Historie (1815-2008)*, som blev udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland 2009.

Samlinger og bevaring

Museets indsamling har i de senere år været helt præget af beslutningen om at undgå den »passive« indsamling og i stedet erhverve genstande, der med egne fortællinger belyser vigtige temaer inden for museets valgte arbejdsområder. Eksempler var i 2009 bl.a. Kulturhistorie Aabenraas erhvervelse af genstande fra skibsreder Jørgen Bruhns skibskonstruktør, Søren Schmidt (midten af 1800-tallet) og et portræt af skoleskibet »København«, der i 1920'erne forsvandt sporløst, eller Cathrinesminde Teglværks indsamling af genstande til det kommende industrimuseum som et svejseapparat 1928 fra Sønderjyllands Højspændingsværk og en Frichs-motor fra nødstrømsanlægget på Sønderborg Statshospital.

I årets løb er det lykkedes Sønderborg Slot at erhverve to interessante tegninger. Den ene var en skitse, udført af maleren C.W. Eckersberg, af broderens husmandssted på Nybøl Mark, den anden en tegning af hertug Christian Augusts arbejdsværelse på Augustenborg lige efter flugten i 1848, udført af maleren Andreas Juuel (1816-68). Tegningen viser for første gang, hvordan hertugens arbejdsværelse i virkeligheden så ud, og nogle af genstandene findes faktisk i museets lille Augustenborg-samling! Og endelig købte afdelingen, som led i bestræbelsen på at vise 1864 også fra tysk side, et lille maleri af preussiske officerer i bivuak på Dybbøl Banke efter stormen 18. april, udført af maleren Friedrich Kaiser (1815-90).

Mht. *bevaring og arkiver* var den store begivenhed som nævnt indretningen af det nye tekstilmagasin i Drøhses Hus. På Sønderborg Slot var årets store projekt færdiggørelsen af konserveringen af *Den Cumberlandske Samling*, som for Kulturministeriets midler til bevaring af kulturarv af »enestående national betydning« er blevet udført af Nordjyllands Konserveringscenter.

På ISL har den største opgave været iværksættelsen af en ny billeddatabase i samarbejde med Sønderborg Slot og Arkæologi Haderslev. Med de stadig større krav til indsamling, bevaring og formidling af billeder og digital kulturarv har der længe været behov for et stærkt og langtidsholdbart program, og dette er nu fundet i det tyske program *Cumulus*, der også anvendes af bl.a. Det kongelige Bibliotek og Nationalmuseet.

Udstillinger

På Kulturhistorie Tønder vistes frem til midten af april udstillingen »Drivvejen – Folk og fæ langs den vestlige oksevej i Sønderjylland«, historien om den gamle transportrute langs vestkysten fra oldtiden til nyere tid med studeeks-

porten til Holland i 15-1600-tallet, studedrifternes vej mod Holsten og de kulturelle forbindelser langs vejen som hovedtemaer. Udstillingen var en form for afslutning på det arbejde, der med støtte fra EU foregik langs den jyske vestkyst i årene 2003-06 med formålet at gøre opmærksom på de gamle drivveje i landskabet og skabe muligheder for gode vandrestier fra nord til syd. Den 5. december åbnedes udstillingen »I lyst og nød« om Tønder Statsseminariums historie fra 1920 til lukningen i 1989, hvor afdelingen på baggrund af sine undersøgelser viste træk af seminariets bygninger, ledelse og undervisning, de studerendes sociale, faglige og kulturelle liv og betydning for Tønder by samt seminariets kampe og sluttelige nederlag.

Gennem sommeren var afdelingens udstillinger viet tekstilhistorien. På hovedafdelingen vistest særudstillingen »Mange magiske tråde« med tekstilkunstneren Gry Hvidberg, der i tredimensionelle unikakniplinger frit og kreativt tager udgangspunkt i den gamle kniplingstradition. Og i Drøhdes Hus vistest i samarbejde med Furesø Museer særudstillingen »Guldbroderi og huekoner« om de sjællandske guldbroderede huenakker og deres ophavskvinder, der ligesom de vestslesvigske kniplersker var dybt professionelle kunsthåndværkere. Samtidig vistest udstillinger om »Tylsbroderi og kobbertryk« med fotografvarearbejder på baggrund af broderier på tyl med kniplingsimitationer fra afdelingen, udført af kobbertrykkeren Merete Hellerøe, samt »Tønderkniplinger til hals og hoved« fra museets egen samling af kniplinger fra de sidste 200 år. Og endelig vistest et udsnit af afdelingens samling af dukker, dukketøj og dukkevogne.

På Højer Mølle blev den permanente udstilling om »Mennesker og landskab i marsken« nyopstillet, og der blev desuden vist en udstilling om områdefornyelse i Højer i samarbejde med Tønder Kommune og byfornyelseskonsulent Christel Ebsen med plancher om den kommende fornyelse af området omkring Højer Torv. I Skærbæk præsenteredes nye udstillinger med fokus på tiden o. 1900 med museets samling af Skærbæktæpper, en ny permanent udstilling om Jugendstil i Vestsønderjylland samt om den tidlige turisme og den lokale iværksætter, pastor Johannes Jacobsen.

På grund af det store arbejde med Kulturhistorie Aabenraas fremtidsplaner og byggearbejderne på nabogrunden, der nødvendiggjorde rømning af en del af bygningen, var arbejdet med særudstillinger nedprioriteret i 2009. Dog åbnedes i sommeren en lille udstilling om en af byens kendte skikkelser, Jomfru Fanny, der bl.a. tjente som udgangspunkt for byvandring. Og på Oldemorsoftoft var der, ud over en lang række aktiviteter, bl.a. en lokal udstilling med glaskunst, ligesom afdelingen gik i gang med at forberede museets kommende udstillinger om grænsebevogtningen fra 1920 til i dag.

På Sønderborg Slot er arbejdet med særudstillinger i disse år nedprioriteret til fordel for en rullende og tiltrængt fornyelse af de permanente udstillinger, som for størstedelen stammer tilbage fra 1970'erne. Første skridt var som nævnt åbningen af udstillingerne om Sønderjyllands hertugtid, og i december kom der meddelelse fra A.P. Møller og Hustru Chastine Mc-Kinney Møllers Fond til almene Formaal om, at den havde bevilget 3 mio. kr. til næste fase af fornyelsen med udstillinger om Sønderjylland under tysk styre 1864-1920, 1. Verdenskrig og folkeafstemninger-genforening 1920. Når disse udstillinger er

færdige, vil afdelingen gå videre på slottets 2. sal med historien om grænselandet i det 20. århundrede. På Cathrinesminde Teglværk har der været en række særudstillinger, dels Broagerland Kunstforenings påskeudstilling og en udstilling med Dea Enna, dels sommerudstillingen »Sømandens verden« om skibsfarten fra Egersund og Gråsten.

På Bymuseet i Haderslev vistes i april-maj udstillingen »Klokken er slagen...«, en udstilling om vægte og anledning af, at det europæiske vægterforbund holdt årsmøde i Haderslev.

Slesvigske Vognsamling fortsatte sine temarække af udstillinger om forskellige håndværk ved hen over sommeren at vise en udstilling om billedskærerhåndværket.

Og endelig vistes på Bymuseet i Haderslev i efteråret en udstilling med titlen: »Æ Rummelpot gennem tiderne«.

Anden formidling

Museer er forskningsinstitutioner, der formidler deres samlinger og viden. Men formidlingen sker i vore dage mere end nogensinde før over en bred front, der rækker fra den lærde publikation til alle slags levendegørelse og oplevelser med udgangspunkt i historien. I det følgende skal gives et rids af den myldrende aktivitet i museets »kulturhuse«, der modbeviser enhver snak om »støvet museum« (og vi er i øvrigt trætte af den kliché – museumsgenstande kan ikke tåle støv).

Kulturhistorie Tønder er bl.a. meget aktivt med formidlingen af det helt særlige vadehavslandskab. I 2008 modtog afdelingen sammen med en gruppe lokalhistorikere fra begge sider af grænsen Region Sønderjylland-Schleswigs kulturpris for projektet »det grænseløse landskab«, og i 2009 blev der i denne forbindelse gennemført fire (udsolgte) busture, hvor der på dansk og tysk blev fortalt om be- og afvandning, diger og sluser fra middelalderen til vore dage, sluttende med Carl Christensens film »i Noldes landskab« på museet. Også planerne for en nationalpark ved Vadehavet har givet afdelingen mange opgaver. Afdelingens inspektører har været involveret i arbejdsgrupper om Vadehavets kulturhistorie, i arbejdet med undervisningsportalen »www.mit-vadehav.dk«, lokale bidrag til »Historisk Atlas Syddanmark«, »Vadehavets formidlerforum« og samarbejde med kommuner og museer langs Vadehavskysten.

Derudover har afdelingen arrangeret en lang række formidlingsarrangementer gennem året: Foredragsaftener og kulturhistoriske strikkedage, stoledage og antikmesse, æbledage og julearrangement i Skærbæk Museums gamle købmandsbutik, kulturkonference om dannelse og meget andet.

På Kulturhistorie Aabenraa har man bl.a. sammen med Brundlund Slot og Oldemorstofte afholdt »busdage«, hvor børn fra kommunen blev kørt gratis til Kunstmuseet på Brundlund Slot og Kalvø for at lære om søfarts-, landsbrugs- og kunsthistorie. Både i sommer- og efterårsferien har afdelingen gentaget de succesrige *piratdage* fra 2008 med masser af historier, piratjagter, sømandsarbejde mm. for børnene, suppleret af foredrag for de voksne.

På Jacob Michelsens Gård har der i årets løb været afholdt bageweekends, fastelavn og rundvisninger, og afdelingens traditionsrige »oldemors juletræ«

var i 2009 med stor succes henlagt til den gamle gård. På Oldemorstofte har der været det årlige store sønderjyske kaffebord i påsken med over 700 glade deltagere samt sommeraktiviteter for »ferieramte« børn, legedage mm. Desuden deltog afdelingen sammen med Kulturhistorie Aabenraa i Flensborgs byjubileum i august, bl.a. med en mini-rebslagningsmaskine, hvor børn kunne fremstille deres eget sjippetov. Endvidere var der i efterårsferien tre aktive børnedage med alle slags afprøvninger af håndværk, og i december blev julen skudt i gang med den traditionelle vækning af julemanden.

I årets løb har også Sønderborg Slot lagt hus til et væld af aktiviteter såsom musikforeningens koncerter og musikskolens konkurrencer, arrangementer under »Folk Baltica« og Schleswig-Holstein Musikfestival, orgelkoncerter i Dronning Dorotheas Kapel, den grænseoverskridende børnekulturfestival i påsken, spøgelsesvandring, »Jesus på slottet« m.m. Takket være et godt samarbejde med byens Ringridermuseum lykkedes det også i sommerferien at gennemføre ugentlige historiske ringridninger på den genskabte ringridningsbane med ryttere i historiske dragter og flere hundrede tilskuere pr. gang. Endvidere var slottet åbent på den årlige »Kulturnat«, hvor der i 2009 var opvisninger i kampkunst fra middelalderen, og 9. august holdt afdelingen den anden Christian II-aften på årsdagen for kongens tilfangetagelse foran Sønderborg Slot med andagt i slotskirken og bagværk i caféen. Endelig havde afdelingen i efterårsferien sammen med Sønderborg bibliotek sat fokus på temaet kaniner med udstilling af levende kaniner i slotsgården i tilknytning til den årlige store husflidsweekend. Årets foredragsaftener sammen med Historisk Samfund for Als og Sundeved var viet bygningskultur og bygningsbevaring i Sønderjylland.

Specielt for skolebørn er der udviklet mange nye tilbud. I februar deltog 600 elever fra en af byens skoler således i et spil om Christian II's tilfangetagelse, og i de samme dage var der teater for børn om krigen 1864. Helt ny er muligheden for at udføre et rollespil om livet på slottet omkring 1600, hvor deltagerne i historiske dragter bl.a. kan spille en af Hertug Hans den Yngres mange børn. Siden 2008 har afdelingen desuden haft et tæt samarbejde med Sønderborg Kommunes skoleforvaltning. Kommunen har både sikret gratis buskørsel for skoleklasser og ydet tilskud til, at tre lærere bruger tid på museum-skole-samarbejde. Desuden har kommunen fra 2009 besluttet at yde et årligt tilskud, så et antal skoleklasser fra kommunen kan udnytte forløb på Historiecenter Dybbøl Banke og Cathrinesminde Teglværk med reduceret pris.

På ISL er formidlingsarbejdet naturligvis et andet end på »museumsafdelingerne«. På ISL består kontakten med publikum især i betjeningen af kunder, der søger billeder og andre oplysninger. I 2009 har afdelingen bl.a. leveret billeder til Bjørn Svenssons erindringer, *Sønderjyllands Historie* bd. 2 og Claus Bundgård Christensens bog om *Danskere på Vestfronten 1914-18*. Desuden varetager afdelingens medarbejder, Jørgen Cleemann, dygtigt hele Museum Sønderjyllands hjemmeside i samarbejde med grafiker Jørgen Andersen, Arkæologi Haderslev.

På Cathrinesminde Teglværk var året som tidligere præget af de tilbagevendende store arrangementer, såsom den store Kulturmåned, som afholdes hvert andet år med fhv. borgmester Jørn Lehmann Petersen som primus motor, og i september den store dansk-tyske *motorfestival* for samlere af historiske

Billede fra en af de legedage, som Oldemorstoft afholdt i 2009, og hvor museets »legekonsulent« Lisbeth Kernfelt instruerede i legen »Munk«. Foto: Museum Sønderjylland – Oldemorstoft.

motorer. Desuden blev der over tre dage i august afholdt milebrænding af mursten sammen med afdelingens frivillige, og i to weekender i november var der det årlige store julemarked.

Endelig har året på Dybbøl Banke været præget af et markant stigende besøgstal, der for Historiecenter Dybbøl Bankes vedkommende nærmer sig de 50.000. Historiecenteret oplever nu både effekten af den genbyggede 1864-skanse med dens mange nye formidlingsmuligheder og den stigende interesse for 1864, der er fulgt i kølvandet på Tom Buk-Swientys bog, *Slagtebænk Dybbøl*, og 1864's placering i den danske »historiekanon«. På banken ser man derfor med spænding hen til Buk-Swientys næste bog, *Dommedag Als*, i 2010 – og i øvrigt har forfatteren til begge bøger fået stor hjælp fra Sønderborg Slots rigeholdige arkiver og viden.

Kunst v. Katrine Kampe

Det kunsthistoriske ansvarsområde omfatter både en del med basis i landsdelens særlige kunst- og nationalhistorie og en del udviklet som led i danske kunstmuseers nationale arbejdsdeling.

De kunsthistoriske samlinger rummer for det første den såkaldte Kunstnergave fra 1920 omfattende ældre og samtidig dansk kunst, som ved Genforeningen blev givet til de sønderjyske byer. Derved er samlingerne naturligt kommet til at rumme et tværsnit af dansk kunst omkring 1. Verdenskrig. Samlingen rummer også en fin samling af kunstnere fra guldalderen. I nyere tid er samlingerne betragteligt udvidet med gaver fra Ny Carlsbergfondet, gaver fra private og skiftende indkøb. Selvom der arbejdes tæt sammen, har de to kunstmuseer hver

deres profil. Kunstmuseet i Tønders indsamlingsområde er dansk og nordisk (nordeuropæisk) kunst i det 20. og 21. århundrede. Til kunstmuseets indsamlings- og ansvarsområde hører også kunsthåndværk og design, hvorfor museet også i sin indsamling orienterer sig mod moderne guldsmedearbejder, keramik og glasarbejder. Endelig har kunstmuseet møbeldesigneren Hans J. Wegner i fokus, når det gælder moderne møbelkunst, som følge af kunstmuseets og Tønder Museums permanente udstilling af Wegners møbler i Vandtårnet.

Kunstmuseet Brundlund Slot har som indsamlingsområde kunsten fra 1700-tallet og frem til det 21. århundrede. Deri ligger også en særlig forpligtigelse til at indsamle kunst fra Sønderjylland og omegn.

Udstillinger Brundlund Slot

I 2009 blev der på mange måder sat fokus på de bedste sønderjyske kunstnere. Året indledtes med en fin udstilling af museets samling af oliebilleder af C.W. Eckersberg og Jes Jessen.

Fra 17. januar til 31. maj vistes udstillingen »Kunst« med værker fra museets samling. Udstillingen indeholdt flere mindre udstillinger, som på forskellig vis blev sat i spil med henblik på formidling af samlingen såvel som formidling af kunst mere generelt. I stueetagen vistes temaudstillingen »Hjem kære Hjem«. Udstillingen udsprang af fangernes mange tegninger af huse, som de har indridset i cellerne i arrestens trævægge.

Udstillingen medførte en særlig henvendelse til skoler, der har indvandrergrupper blandt deres elever, bl.a. AOFs sprogcenter i Aabenraa. Det førte til en del særlige rundvisninger for indvandrerkvinder, hvilket tilfredsstillede vores målsætning om hele tiden at arbejde med nye besøgsgrupper til museet.

Fra 13. juni til 27. september viste vi udstillingen »Sønderjyske kunstnere« med værker fra det 20. århundrede. Det drejede sig blandt andet om værker af følgende kunstnere, som er repræsenteret i samlingen: Franziska Clausen, H.W. Lauesen, Niels Prip Hansen, Dyke Johansen, Nikolaus Wehding, Gottfred Eickhoff, Ninne Nielsen, Tove Kurtzweil og Vilhelm Hammershøi.

Årets sidste udstilling var en særudstilling med den unge Haderslevmaler Rasmus Bjørn med titlen »City Life«. Statens Kunstråds Billedkunstudvalg støttede kunstneren med produktionsstøtte, og kunstmuseet fik støtte til realisering af kataloget, som ledsagede udstillingen. Der kom også økonomisk støtte fra Aabenraa Kommune og Den Sønderjyske Kulturaftale. Udstillingen vistes i perioden 3. oktober 2009 til 3. januar 2010.

Udstillinger Kunstmuseet i Tønder

2009's første særudstilling »Syntetiske Billeder, Pneumatiske og andre Skulpturer« (8. november 2008-22. februar 2009) tog udgangspunkt i Willy Ørskovs kunstneriske arbejde med skulptur og maleri. Udstillingen viste de sjældent sete pneumatiske skulpturer, der »eksisterer« i kraft af daglig tilførsel af trykluft. Dermed fungerer disse skulpturer på en måde, der er sammenlignelig med menneskekroppens fysik. Udstillingen præciserede Willy Ørskovs position som en af vor tids betydeligste billedhuggere, hvilket forstærkedes gennem udstillingens opstilling, der organiseredes af kurator, kunstnerens enke Grete Grathwol.

Sommeren 2009's særudstilling var »Pastorale – om maleren Jens Søndergaard« (13. juni-27. september).

Årets to sidste udstillinger tog udgangspunkt i kunstværker skænket til Kunstmuseet i Tønder af Ny Carlsbergfondet. Viera Collaros lysinstallation »From the Depths of my Heart« (10. oktober 2009-10. januar 2010) blev vist i Atelier I, og i de to følgende atelierer vistes kunstmuseets øvrige samling af værker af Viera Collaro.

Jørgen Rømer er sjældent præsenteret i udstillingssammenhæng, men er ikke desto mindre en af de betydeligste grafikere i nyere dansk kunst. Med bl.a. Ny Carlsbergfondets midler blev en større samling af Rømers grafiske værker skænket til Kunstmuseet i Tønder på baggrund af Rømers tilknytning til Tønder og hans »nordiske« tematik. Med udstillingen »Håndens Spor« (10. oktober 2009-10. januar 2010) vistest tegninger og akvareller.

Udstillinger Arkæologi Haderslev

På den arkæologiske afdeling i Haderslev vistest i et samarbejde mellem Haderslev Kunstforening og Museum Sønderjylland – Kunstmuseet i Tønder en udstilling med titlen »Der er noget råddent i Hollywood – om surrealisme og det surreelle«. Udstillingen viste værker af fem danske surrealistere.

Indsamling/Erhvervelser Brundlund Slot

Claus Carstensen, Uden titel (Ich bin kein Nazi), 2001.

Munkegårdsskolen vs Carstensen, 2007, Peter Otto Sloth.

Munkegårdsskolen vs Carstensen, 2007, Lasse Laurentius.

Claus Carstensen, Uden titel, 2007.

Claus Carstensen, Flag (rødt/sort).

Jens Astrup, Nga Ngugen fra Vietnam syr Dannebrogflag på Aalborg Flagfabrik, kl. 10.34, 2005.

Søren Brøggers serie fra ARTweek, akryl på lærred samt foto på papir 2009.

Indsamling/Erhvervelser Kunstmuseet i Tønder

Udbygningen af museets kunstsamling har siden 1999 i det væsentlige koncentreret sig om at erhverve kunstværker til belysning af det *nordiske* aspekt inden for billedkunsten.

Med museets egne begrænsede midler blev der i 2009 købt et litografi af den internationalt kendte tyske abstrakte ekspressionist K.R.H. Sonderburg med titlen *South Archer Monster*, 1986, hvorved museet efterhånden ejer en dækkende samling af den i Sønderborg fødte kunstner.

Kunstmuseet købte herudover et maleri af kunstneren Jais Nielsen med titlen *Ladegaardsåen* fra 1910. Jais Nielsen er mest kendt for sin produktion under 1. Verdenskrig i det neutrale København, hvor han hører til den gruppe af kunstnere, der fører modernismen til sit gennembrud i Danmark.

Til den nutidige del af denne samling hører Kehnet Nielsen. Kunstmuseet erhvervede med betydelig hjælp fra Augustinus Fonden og Erhvervespuljen under Kulturarvsstyrelsen et af de mest betydningsfulde malerier fra denne maler overhovedet, nemlig *Saudade*, 2001.

Asger Jorn er en af de betydeligste eksponenter for den *nordiske ekspres-*

nisme, der dyrker det subjektive udgangspunkt i form af først og fremmest kaos, angst og potens. Malerierne *Bloomsday*, 1962, samt *Uden titel (til Nanna)*, 1971, er eksempler herpå og blev givet til kunstmuseets samling som gaver fra Ny Carlsbergfondet.

Et af Egill Jacobsens karakteristiske maskebilleder *Grøn maske*, 1945, blev ligeledes skænket til Kunstmuseet i Tønder som gave fra Ny Carlsbergfondet. Maleriet danner en fin overgang fra museets nordiske samling til dets omfangsrige surrealistiske samling.

Ny Carlsbergfondet bevilgede også maleriet *Læsø*, 2001, udført af Per Kirkeby.

Sidst, men ikke mindst, modtog kunstmuseet en meget generøs gave fra Ny Carlsbergfondet i form af to store malerier udført af den internationale sværvægtsmaler Georg Baselitz med titlerne *Scheinwelt*, 2004, og *Zero fir den Maler*, 2004. Malerierne er et meget markant indslag i kunstmuseets samling af nyere tysk billedkunst.

Udlån

Museets kunstafdelinger har i 2009 haft udlånt værker til følgende museer m.v.: Aabenraa Kommune, Bornholms Kunstmuseum, Esbjerg Kunstmuseum, Faaborg Museum, Holstebro Kunstmuseum, Kastrupgårdsamlingen, Kunstcentret Silkeborg Bad, KUNSTEN, Museum of Modern Art, Aalborg, Kunstmuseet Fuglsang, Listasavn Føroya, Thorshavn, Louisiana, Mjellby Konstmuseum, Sverige, Museumsberg, Flensburg, Ny Carlsberg Glyptotek, Ordrupgårdsamlingen, Ribe Kunstmuseum, Rønnebæksholm, Skovgaardmuseet, Viborg, Statens Museum for Kunst, Statsforvaltningen, Aabenraa, Thorvaldensens Museum, Vejle Kunstmuseum, Vejle Kunstmuseum.

Orla Madsen

Institut for Grænseregionsforskning

Institut for Grænseregionsforskning er et tværfagligt institut under Det Samfundsvidenskabelige Fakultet ved Syddansk Universitet. Instituttet har en bred forskningsprofil, der spænder fra erhvervsøkonomi over regional udvikling og økonomi til kultur, sprog og samfund. Instituttet varetager og opfylder fortsat for Danmarks vedkommende forpligtelserne i Europarådets rammekonvention om beskyttelse af nationale mindretal fra 1995, specielt dennes art. 12, stk. 1, om forskningsaspektet, og forskningsforpligtelserne i Europarådets pagt om beskyttelse af mindretalssprog og regionale sprog (Sprogpagten) fra 1992.

Instituttet udbyder undervisning på alle niveauer inden for de erhvervsøkonomiske uddannelser og i europæiske studier. Det sidstnævnte i samarbejde med Universitæt Flensburg. Herudover forestår IFG den samfundsvidenskabelige del af negotuddannelsen i kinesisk og leverer også undervisning til den samfundsvidenskabelige del af De grænseoverskridende Studier i Flensburg. Endelig organiseres der flere samlæsningskurser med studenterne fra Mads Clausen Instituttet.

Instituttet arbejder aktivt med forskningsformidling på alle niveauer. Ud over den skriftlige vidensproduktion arrangeres der årlige internationale kon-

ferencer og kollokvier, seminarrækker, debattmøder og andre åbne arrangementer, der alle har været velbesøgte.

IFG deltager i flere større, nationale og internationale forskningsprojekter og har et samarbejde med otte nordtyske universiteter og forskningsinstitutioner om et årligt tilbagevendende ph.d.-kursus i videnskabelige metoder.

Institut for Grænseregionsforskning stod for Det Samfundsvidenskabelige Fakultets årlige Fakultetsdag på Alsion, Sønderborg, den 27. maj 2009. Ca. 200 medarbejdere fra campusbyerne Odense, Esbjerg, Kolding, Slagelse og Sønderborg deltog.

IFG's årligt tilbagevendende åbent-hus arrangement, kaldet IFG på Landkortet, fandt sted den 29. oktober, hvor der fokuseredes på emnet *Border studies in a European perspective*.

Den ligeledes årligt tilbagevendende konference fandt i 2009 sted den 4.-5. december på Alsion og havde som tema *Managing Regional Clusters in the Context of Globalisation*. International Institute of Management, Flensburg Universitet, var medarrangør.

Den årlige seminarrække, *Regional Studies Seminar*, bestod af 7 seminarer med foredragsholdere fra ind- og udland og præsenterede også instituttets egne forskere.

I efteråret 2009 afholdt IFG to åbne seminarer på Alsion: 22. september om sprogforhold i Sydslesvig (*Sydslesvig – det slesvigske Babylon*) og den 11. november om Sønderjyllands historie i anledning af udgivelsen af bind 2 af Historisk Samfund for Sønderjyllands nye storværk *Sønderjyllands Historie* i to bind.

I samarbejde med dagbladet Der Nordschleswiger og Bund Deutscher Nordschleswiger afholdt IFG den 31. august et debatmøde om amerikanernes interesse i det dansk-tyske grænseland efter 1945. Igen i 2009 var Institut for Grænseregionsforskning ved Syddansk Universitet medarrangør af en international workshop for ph.d. studerende fra hele verden. Workshoppen fandt sted fra den 5.-10. oktober og gav de ph.d.-studerende en bred indføring i de forskellige kvalitative og kvantitative metoder, man ofte anvender inden for samfundsvidenskab, naturvidenskab og humaniora.

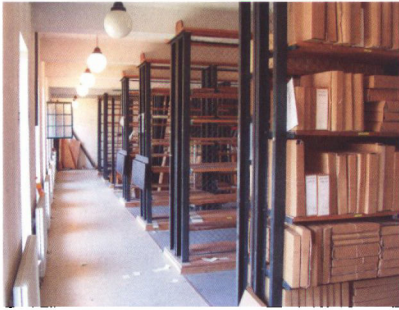
Seniorforsker Steen Bo Frandsen fik tildelt »Geschichtspreis 2009« fra Gesellschaft für Schleswig-Holsteinische Geschichte for bogen *Holsten i Helstatten*, der udkom på Museum Tusulanums Forlag i 2008. Prisen overræktes ved selskabets årsmøde den 11. juli i Kiel.

Dr. Agustín Llona, seniorvidenskabelig medarbejder, modtog den 6. februar BHI Fondens pris for fremragende undervisning. Prisen på 50.000 kr. tildeles efter indstilling fra både studerende og institut.

Elisabeth Vestergaard

Landsarkivet for Sønderjylland

Den største enkeltbegivenhed i 2009 blev, at Landsarkivet for Sønderjylland fik installeret nye kompaktreoler i det gamle magasin ud mod Haderslevvej. På de to etager er der nu opsat 4,8 km nye, elektroniske reoler fra Nordplan, nu Qubiga, således at landsarkivet i alt kunne øge sin hyldekapacitet med næsten 3 km. Forberedelsen af installationen har stået på gennem længere tid,

I 2009 fik Landsarkivet for Sønderjylland installeret nye kompaktreoler i den gamle arkivbygning ud mod Haderslevvej. Det var en længere proces, hvor det først skulle afklares, om bygningskonstruktionen kunne klare den betydelige ekstra belastning, som den forøgede arkivmasse ville medføre. Derefter skulle alle de arkivalier, der var berørt af flytningen, ompakkes og indtastes i DAISY, inden reolfirmaet kunne gå i gang med at nedtage de gamle reoler og installere de nye. Ombygningen gav næsten 3 km ekstra hyldeplads. Her ses øverst et af magasinerne med de gamle reoler fotograferet undervejs i flytningen af arkivalierne og nederst situationen efter ibrugtagningen af de nye reoler. Foto: Hans Segalt Hansen.

og bl.a. skulle det nøje undersøges, om bygningskonstruktionen kunne holde til den meget betydelige belastning, som nybyggeriet ville medføre. Arkivalier er tunge, og i gennemsnit skal der kunne placeres op til 50 kg pr. meter på hylderne. I første halvdel af 2009, inden reolfirmaet skulle i gang, skulle den plan, der var lagt, så for alvor stå sin prøve. Det lykkedes at få ompakket og indtastet i DAISY alle de arkivalier, der var berørt af omflytningen, takket været en fantastisk flot indsats fra alle, herunder ikke mindst landsarkivets vagtmester, Leo Vinther Petersen, der ledede slagets gang. Også nedtagningen af de gamle, centnertunge reoler stod landsarkivets personale selv for.

Arbejdet skulle koordineres med en tilsvarende, men noget større indsats ved Landsarkivet for Fyn, og også dette lykkedes. Hermed kan landsarkivet konstatere, at man nu står med velindrettede, moderne magasiner, selv om kapaciteten fortsat er utilstrækkelig. Med de nye reoler er det ganske vist lykkedes at få tilbageført en række arkivalier, der var fjernmagasineret i Odense. Det gjaldt f.eks. Invalidenævnets arkiv, der i de senere år har været ganske godt benyttet og udnyttet af forskningen. Men kapaciteten er allerede nu opbrugt, og det betyder, at fremtidige afleveringer og arkivalier, der nu står i Aabenraa, men benyttes meget lidt, vil skulle placeres i Odense. Her er kapaciteten til gengæld rigelig de næste 10-15 år, og herefter vil det være ved at være slut med overhovedet at modtage papirarkivalier. Bortset fra, hvad der

kort tid endnu er tilfældet ved enkelte myndigheder, foregår hele den offentlige forvaltnings administration nu digitalt. Digitale arkivalier afleveres ikke til landsarkiverne, men til Rigsarkivet. Til gengæld kan de benyttes på alle læsesale i Statens Arkiver. Alt i alt regner Statens Arkiver med at modtage de sidste papirarkivalier omkring 2030.

Som en sidegevinst ved projektet blev landsarkivets ganske betydelige og for enkelte deles vedkommende unikke avissamling også flyttet og (i 2010) anbragt i et nyt reolsystem i landsarkivets nye magasin. For det ekspederende personale er adgangen hertil nu lettet betydeligt, samtidig med at opbevaringsforholdene er blevet kraftigt forbedret.

De nye magasiner blev præsenteret for brugerne ved brugermødet den 26. november 2009.

Læsesalen

Som tidligere år er landsarkivets og Statens Arkivers publikumsbetjening karakteriseret ved, at antallet af brugere vokser betydeligt, men alene på hjemmesiden og de digitale tjenester, som Statens Arkiver stiller til rådighed. På de »fysiske« læsesale falder besøgstallet fortsat, således også ved Landsarkivet i Sønderjylland, der oplevede endnu et fald i antallet af læsesalgæster i forhold til året før. 2.851 besøgte landsarkivets læsesal i 2009. De bestilte i alt 5.400 arkivenheder, dvs. protokoller eller arkivæsker, frem på læsesalen. Fremtiden ligger ganske klart nu på de digitale medier, også for Statens Arkivers vedkommende, selv om der også fremover vil være behov for at opretholde betjeningen af læsesalen.

Baggrunden er, at Statens Arkiver via Arkivalieronline, www.arkivalieronline.dk, og Dansk Demografisk Database, www.ddd.dda.dk, kan stille de hyppigst benyttede arkivalier til rådighed via nettet, hvad vore brugere naturligvis udnytter. Således er alle kirkebøger frem til 1925 – og efterhånden også frem til 1950 – nu lagt ud på nettet. På Dansk Demografisk Database kan man søge i alle folketællinger, hvoraf 1787, 1801, 1803, 1834, 1840 og 1845 nu er helt eller stort set fuldt færdiggjort. 1850 og 1885 nærmer sig også færdiggørelse.

Landsarkivet fortsatte med gruppearbejdsdage igennem hele 2009. Efter sønderjysk model blev gruppearbejdsdage indført ved de øvrige læsesale i Statens Arkiver fra 2. november 2008.

På læsesalen blev der endvidere etableret trådløst netværk, som alle brugere kan benytte. Der blev desuden opstillet yderligere en PC til brugerbenyttelse f.eks. ved opslag i DAISY eller digitale vejledningsmaterialer.

Endelig kunne landsarkivet i foråret præsentere et nyt emneark på læsesalen, denne gang om de gamle amter, som de var før 1867 – selvfølgelig med særlig henblik på arkivalierne.

Formidling og vejledning

Som tidligere fortsatte Landsarkivet sine kursus- og fyraftensmødeaktiviteter og fremlagde – også som sædvanligt – i juni og december planerne for det kommende halvårs arrangementer. Det har været en glæde at se, hvor mange der også i 2009 tog imod tilbuddet, der blev hjulpet godt på vej af fin dækning i de lokale medier.

Programmet indbefattede: 19. februar: *Kursus i benyttelse af Kort- og Matrikelstyrelsens sønderjyske arkiv*. 17. marts: *Kursus i benyttelse af lokalhistoriske arkiver*. 2. april: *Introkursus til DAISY og www.sa.dk*. 8. juni: *Introkursus for nye brugere*. 5. oktober: *Introkursus til DAISY*. 2. november: *Introkursus til Arkivaliseronline*. 26. november: *Præsentation af nye reoler*. 7. december: *Kursus for nye arkivbrugere*.

Landsarkivets web-klub ligger ganske stabilt med noget over 200 medlemmer også i 2009. De modtog 11 nyhedsbreve i 2009 – et mere end i 2008.

Tilgængeliggørelse af arkivalier: registrering og ordning

Landsarkivet fortsætter indtastningen i DAISY og dermed revisionen af registreringer og samlinger.

I 2009 tastede Landsarkivet oplysninger om godt 2.250 hyldemeter arkivalier ind i daisy.sa.dk og havde dermed ved udgangen af 2009 80% af arkivalierne registreret i dette nye system. I tilknytning hertil gennemgås samlingerne, således at alle arkivalier og protokoller gradvist bliver emballeret i papæsker og strekkodet. Over halvdelen af samlingerne er nu ompakket bl.a. takket været ekstraordinær arbejdskraft. Også indtastning af oplysninger om hver enkelt magasinenhed, dvs. protokoller og arkivæsker er kommet godt i gang. Over 2.200 hyldemeter blev ompakket, etiketteret, strekkodet og indlagt i daisy.dk. Hermed var ca. 40% af samlingerne ved udgangen af 2009 indtastet på dette niveau og dermed gjort tilgængelige over nettet. Planen er at søge projektet, der er landsarkivets største formidlingsprojekt nogensinde, afsluttet i 2012.

Øvrig formidling

Landsarkivets virksomhed udmønter sig naturligvis også i andre aktiviteter end dem, der umiddelbart er synlige fra læsesalen. Der indlånes og udlånes arkivalier mellem Statens Arkivers enheder og til enkelte andre arkivinstitutioner over hele landet, og landsarkivet besvarer en række skriftlige forespørgsler fra myndigheder og private, i visse tilfælde mod betaling. Desuden behandles et ret stort antal ansøgninger om at måtte benytte arkivalier, der i henhold til lovgivningen ikke er umiddelbart tilgængelige.

Så lang tid var landsarkivet i gennemsnit om at reagere:

Svar på skriftlige forespørgsler: 4 dage. Svar på ansøgning om adgang til ikke umiddelbart tilgængeligt arkivmateriale: 5,11 dage (gælder ikke ansøgninger, der skulle til høring hos andre myndigheder). Ekspedition af anmodninger om fjernlån af arkivalier: tal foreligger ikke på grund af overgang til nyt system. Fremhentning af arkivalier til læsesalen (gennemsnitlig ekspeditionstid): 9 minutter.

Dokumentation

Landsarkivet udfører en række undersøgelser for private, virksomheder og myndigheder, som ikke har haft mulighed for eller tid til selv at komme på læsesalen. I alt er der i 2009 blevet udført godt 250 sådanne betalingsundersøgelser.

Brugerkontakt

Den gode dialog med arkivets gæster er fortsat i 2009 på det årlige brugermøde og ved møderne med landsarkivets brugerråd. Brugerrådet mødes to gange årligt. Brugerrådet bestod i 2009 uændret af de samme seks medlemmer: Svend Aage Mikkelsen, udpeget af Haderslev Slægtshistoriske Forening; Henning Mathiesen, Historisk Samfund for Sønderjylland; Hanne Christensen, Lokalhistoriske Arkiver og Samlinger i Sønderjylland; Nicolai Johannsen, Slægtshistorisk Forening Sønderjylland og Holger Madsen valgt på årets brugermøde samt den læsesansvarlige på Landsarkivet, Mai-Brit Lauritsen, der er formand for brugerrådet. Under hendes orlov gennem 2009 har arkivar Morten Andersen varetaget hvervet.

Indsamling – bevaring og kassation

På indsamlingsområdet andrager accessionen 64 meter. På grund af reolombygninger m.m. har der ikke været mulighed for i noget større omfang at modtage nye afleveringer i 2009.

Forskning

Landsarkivets tre forskere, Morten Andersen, Leif Hansen Nielsen og Hans Schultz Hansen har som sædvanlig bidraget med bogudgivelser og et betydeligt antal artikler til videnskabelige tidsskrifter og samleværker. En fuldstændig oversigt fås i *Forskningen i Statens Arkiver, Årsberetning for 2009*, der er udarbejdet af Hans Schultz Hansen i dennes egenskab af forskningsleder ved Statens Arkiver.

Især kan fremhæves Hans Schultz Hansens vægtige bidrag til *Sønderjyllands Historie*, bd. 2, som han også var medredaktør på. Værket opnåede overordentligt fine anmeldelser i dagspressen. Forskerne har derudover publiceret artikler om bl.a. Rømø havn, Sønderjyllands Erhvervsråd, Flensborg som grænseby og »Notstandsgebiet« 1918-1933, fødevarerforsyningen i Slesvig 1918-20, national identitet i den dansk-tyske grænseregion 1840-48 og træk af tømmerhandlen Cimbrias historie frem til 1925.

Steen Ousager

Studieafdelingen og Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

- Fire bøger, hvoraf tre fik masser af anmelderstjerner, og to straks måtte genoptrykkes,
 - tre flerårige forskningsprojekter, som blev afsluttet,
 - en betydelig udadvendt foredragsvirksomhed,
- det var varemærkerne for 2009. Året ville kunne bære overskriften »superlativernes år«, hvis ikke der dermed blev skabt et problem for senere årsberetninger.

Bøger og forskningsprojekter

Rækken af bogudgivelser blev indledt i februar, da Gerret Liebing Schlabers bog *Fra opland til bydele/Vom Land zum Stadtteil* blev præsenteret. Det er første gang, storbyen Flensborgs nyere bydele får en samlet historisk behandling i tekst og billeder og på både dansk og tysk. Oplaget på 500 stk. blev straks

solgt, og et nyt blev sat i værk. Den 5. maj udkom Martin Bo Nørregårds bog *Danske sydslesvigere i tysk krigstjeneste 1939-1945*. Bogen bygger på arkivets store materiale af feltpost fra verdenskrigen og fik megen ros og mange anmelderstjerner og var udsolgt sidst på året. I september var tiden inde til at præsentere Studieafdelingens største bogsatsning gennem mange år, den sammenfattende mindretalshistorie *Sydslesvigs danske historie*. De fire forfattere, Lars N. Henningsen, René Rasmussen, Martin Klatt og Jørgen Kühl, havde delt bogen mellem sig. Bibliotekernes lektørdtalelse berettede om »et glimrende helstøbt sammenhængende værk, det hidtil bedst funderede afsluttende samlede værk om emnet«. Oplaget på 630 stk. var borte inden jul, og et nyt blev trykt.

Endelig markerede Studieafdelingen 140 års fødselsdagen for Flensborg Avis den 1. oktober med udgivelse af arkivfortegnelsen *Flensborg Avis – firmaets og redaktørernes arkiver 1869-ca.2002*. Arkivfortegnelsen er udarbejdet af Gerret Liebing Schlaber og gør et af grænselandets vigtige og store arkiver tilgængeligt for forskningen.

Helt efter planen nåede afdelingens ph.d.-stipendiat siden 2006, Mikkel Leth Jespersen, i mål med sit treårige studieprojekt og indleverede sin afhandling *Fyrste og folk. Politisk kultur i hertug Hans den ældres slesvig-holstenske fyrstestat (1544-1580)*. Forsvaret for ph.d.-graden blev gennemført på Aarhus Universitet 4. december.

Arrangementer og formidling

Flensborg bys 725 års jubilæum blev anledning til at udbygge samarbejdet med Stadtarchiv Flensborg og tyske historikerkolleger. I maj var der »åbent-arkiv-dag« med filmforevisning og præsentationer i arkivmagasin og billedsamling. Afdelingen leverede artikler og billeder til Flensborg-særnumre af både *Sønderjysk Månedsskrift* og *Grenzfriedenshefte*, og Mikkel Leth Jespersen leverede et af foredragene i en tysksproget byhistorisk foredragsrække.

For første gang deltog afdelingen i Flensborg bys Neujahrsempfang, og sammen med Buchhandlung Rüffer blev der 18. juni arrangeret en meget velbesøgt præsentation af professor Bernd Henningsens bog »*Dänemark*«, udgivet på Beck-Verlag i rækken »Die deutschen und ihre Nachbarn«.

Samtidig blev rækken af »værkstedsaftener« med præsentation af arbejdet i forskning og arkiv fortsat. I alt stod afdelingens medarbejdere året igennem for 45 foredrag i forskellige sammenhænge.

Endelig indgik afdelingen sammen med kolleger i Danevirke Museum, Archiv-Historische Forschungsstelle der deutschen Volksgruppe, Deutsche Museen Nordschleswig og Museum Sønderjylland – Sønderborg Slot i Interreg projektet *Mindretalsliv*. Studieafdelingen organiserer en indsamling af interviews blandt danske sydslesvigere, som vil blive udgivet i bogform sammen med tilsvarende interviews indsamlet af den tyske kollegainstitution i Aabenraa.

Arkivet

Papirarkivet modtog 40 nye afleveringer eller i alt 16 hyldemeter. Der var personarkiver efter bl.a. skoleleder og SSF-formand Ernst Vollertsen, Lyrskov,

skoleleder Gunnar Ryge Petersen, Agtrup, pastor Ove Buur, Sdr. Brarup, og prokurist Heinrich Vollertsen, Slesvig. Fra Flensborg danske Journalistforening kom der papirer siden starten i 1949, og flere SSF- og SSW-distrikter afleverede protokoller. Store afleveringer kom fra Flensborg amtssekretariat, Friisk Forining og Museet ved Danevirke.

Billedsamlingen modtog ca. 450 billeder, bl.a. fra Sydslesvigsk Pressetjeneste, og 31 film, især vedr. friserne.

Samtidig blev der taget fat på de udfordringer, som følger af nutidens ændrede arkiveringsmedier. Digitaliseringen skrider frem, nye registreringsstandarder er på vej, og arkiver, museer og biblioteker arbejder i fællesskab på at etablere nye søgeveje til de bugnende informationssamlinger. Arkivets svar var projekt »Den sydslesvigske kulturarv«. Det blev indledt med en grundlæggende nyregistrering og digitalisering af arkivets knap 800 lydbånd. Senere vil følge en kortlægning af de digitale mediers benyttelse inden for Sydslesvig danske mindretal og overvejelse af nye former for tilgængeliggørelse af arkivets samlinger.

Lars N. Henningsen

Fra den lokalhistoriske arbejdsmark i Sønderjylland 2009

Historisk Samfund for Sønderjylland i 2009

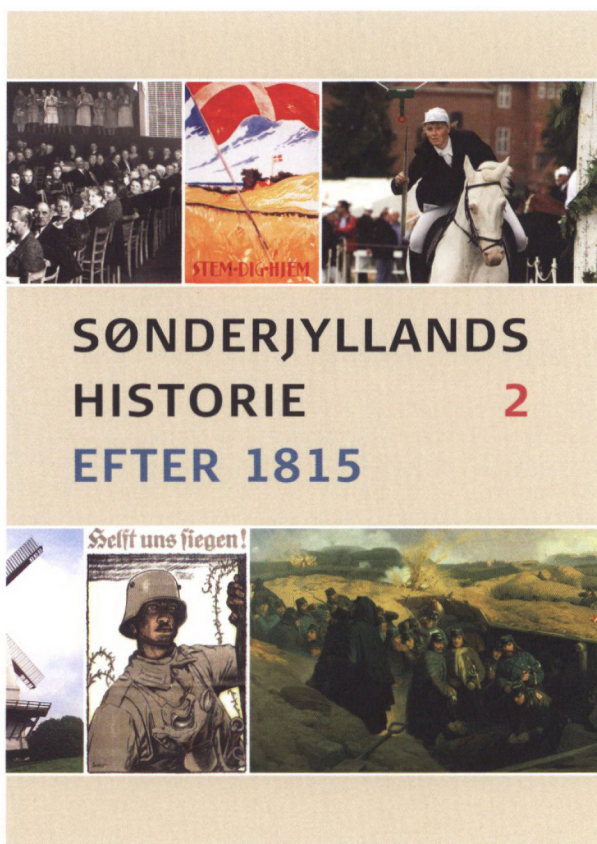
Historisk Samfund for Sønderjylland afholdt lørdag den 24. april 2010 årsmøde på Frøslevlejrens Efterskole. 85 medlemmer deltog i årsmødet. På generalforsamlingen valgtes formanden for Aabenraa kreds, Erling Madsen, til dirigent. Han konstaterede, at årsmødet var indvarslet i henhold til foreningens vedtægter og gav ordet til formanden, Hans Schultz Hansen, der aflagde følgende beretning:

Sønderjyllands Historie komplet

Den 20. oktober præsenterede Historisk Samfund i Slesvigske Musikhus i Haderslev bind 2 af *Sønderjyllands Historie*. Eftermiddagen var lagt festligt til rette af Haderslev kreds bl.a. med taler af bindets to forfattere, generalkonsul Henrik Becker-Christensen og foreningens formand Hans Schultz Hansen, samt musikalske indslag ved Haderslev Musikskole. Ca. 130 deltog, og der var god købelyst ved salgsbordet. Om formiddagen var det nye bind, der omhandler tiden efter 1815, blevet præsenteret for pressen på Dybbøl Banke med megen avisomtale til følge. Med udgivelsen af bind to er *Sønderjyllands Historie* et komplet værk. Dagen var derfor en stor begivenhed i foreningens historie. Bind 2 fik – ligesom bind 1 – rigtig gode anmeldelser i pressen. Bogkøbernes interesse har tilsvarende været stor, og det er den fortsat. I skrivende stund er der afsat ca. 3.025 stk. af bind 1 og ca. 2.675 stk. af bind 2. Alt tyder dermed på, at *Sønderjyllands Historie 1-2* har bidt sig fast som det nye standardværk.

Dette værk er fuldendt, men vores mission er ikke fuldført, førend det kulturhistoriske leksikon *Sønderjylland A-Å* også er på gaden. Selv om redaktørerne var travlt beskæftiget som billedredaktører af *Sønderjyllands Historie* bind 2, har arbejdet gjort store fremskridt i 2009. Stikordene og deres forfattere er for længst udvalgt, og redaktionen har modtaget en stor del af de bestilte artikler – og den holder forfatterne til ilden, så resten også kommer ind. Vi regner derfor sikkert med at kunne præsentere *Sønderjylland A-Å* i 2011.

Udgivelsen af *Sønderjyllands Historie* har været forbundet med et stort formidlingsarbejde og en omfattende PR-indsats. En foredragsrække ved værkets seks forfattere tyvstartede allerede i efteråret 2008 i Sønderborg og blev i foråret 2009 gennemført i sin helhed i Haderslev, Aabenraa og Tønder, mens

I oktober 2009 kunne Historisk Samsfund for Sønderjylland præsentere andet og sidste bind af det nye storværk om Sønderjyllands historie. Værket suppleres i 2011 med opslagsbogen »Sønderjylland A-Å«, der i leksikonform samler tilgængelig viden om landsdelens historie og kultur. Foto: Museum Sønderjylland τ ISL-Lokalhistorie.

de to forfattere til bind 2 har holdt foredrag i Toftlund og Flensborg. Tilstømningen til disse foredrag overtraf helt vore forventninger. I Toftlund og Aabenraa måtte vi flytte til større lokaler. Deltagelsen kulminerede med ca. 300 tilhørere til Henrik Becker-Christensens foredrag i den store sal på Folkehjem. Samlet fik disse foredrag over 3.000 tilhørere. Men også uden for den sønderjyske landsdel var der interesse for foredragene. I efteråret samlede foredragserækken over 70 deltagere i Århus, og i Vejen gennemførtes en foredragserække med forfatterne til bind 1. På Dansk Historikermøde 2009 på Københavns Universitet blev værket præsenteret og temaet fra den sønderjyske historie draget frem. Den nye *Sønderjyllands Historie* var også emne for et seminar på Alsion i november måned, som blev arrangeret i samarbejde med Institut for

Grænseregionsforskning. I løbet af 2009 planlagdes endvidere et ugekursus i Sønderjyllands historie på Idrættshøjskolen i Sønderborg, et weekendkursus på Sandbjerg og et Folkeuniversitetskursus på Alsion, alt til udførelse i 2010.

Foredragsrækkerne krævede ikke kun en stor indsats af foredragsholderne. Historisk Samfunds kredse stod for det praktiske med lokaler og afvikling og fik her god hjælp af vore lokale medarrangører og husværter på arkiver, biblioteker og museer. PR-udvalget assisteret af vort sekretariat varetog bogsalg og tegning af medlemmer ved salgsbordene. Finn Bach fra PR-udvalget var derudover travlt beskæftiget med den omfattende pressekontakt forud for bogudgivelsen og foredragsmøderne og gav stødet til konkurrencer i ugeaviserne med *Sønderjyllands Historie* som præmie. Hans-Ole Mørk fra samme udvalg holdt styr på de mange bestillinger. Finn Bach havde en heldig hånd med et salgsfremstød over for de sønderjyske kommuner, og PR-udvalgets formand Mogens Asmund fik afsat mange sæt til Sydbank. Også udvalgets initiativ med særlige bogudleveringsdage i byerne, så medlemmerne kunne spare den dyre porto på *Sønderjyllands Historie*, blev kronet med held.

Til alle i og uden for vor forening, som har været involveret i udgivelse, formidling, markedsføring og salg af *Sønderjyllands Historie* 1-2 i 2009 vil jeg på foreningens vegne gerne rette en hjertelig tak. Det gælder ikke mindre de fonde, som har finansieret udgivelsen. Ud over de fonde, som blev nævnt i sidste årsberetning, kom Sydbank Sønderjyllands Fond til som bidragsyder i 2009.

I årsberetningen for 2008 nævnte jeg også, at vi deltog i et samarbejde om formidling af Sønderjyllands historie på internettet, hvor Center for Undervisning er krumtappen. Arbejdet er skredet videre frem i 2009, men før det kan fuldendes, mangler der endnu en del finansiering.

Medlemskampagne og medlemspleje

Vor storstilede medlemskampagne blev videreført i 2009. Introduktionsprisen på 225 kr. for nye medlemmer er fastholdt, der er trykt en ny hvervebrochure, og forsøget er fortsat på at få dem, som hidtil alene har haft medlemskab med Sønderjyske Årbøger eller abonnement på Sønderjysk Månedsskrift, til at tegne fuldt medlemskab. Medlemstallet pr. 31. december 2009 var 2.314, hvilket er en fremgang på 453 i forhold til året forud. Den er dels fremkommet ved nettotilvækst på 303 helt nye medlemmer, dels ved at netto 150 abonnenter på månedsskriftet nu også er blevet medlemmer. Tilsvarende har netto 215 medlemmer, som tidligere kun fik årbogen, nu også tegnet abonnement på månedsskriftet. Der er al mulig grund til at glæde sig over denne udvikling og takke de mange, som har andel heri.

Skal såvel nye som gamle medlemmer fastholdes, kræves en stabil kontakt. Hans-Ole Mørk har her videreført medlemskontakten med informationsblade, der udgår sammen med Sønderjysk Månedsskrift. Der er også sket en hyppigere opdatering af vores hjemmeside.

En anden forudsætning er et velfungerende kontor. Ved sidste årsskifte sprang vores kasserer Henning Mathiesen ind som deltager i det daglige arbejde, og det lykkedes ham og Mona Brieghel godt assisteret af Hans-Ole Mørk at holde tungen lige i munden med de mange bogbestillinger og ind-

meldelser. Ordningen var fra starten forudset som midlertidig og ophørte ved årsskiftet, men foreningen skylder ikke desto vores kasserer tak for denne beredvillighed. Det har ikke været nemt at finde en efterfølger, men det er forhåbentlig lykkedes nu. Imidlertid står vi over for endnu en udfordring: at finde en afløser for Mona Brieghel, der har fundet tiden inde til at lade nye kræfter tage over. Heldigvis har Mona erklæret sig villig til at sætte sin efterfølger solidt ind i arbejdet. Vi benytter lejligheden til at sige Mona tak for det – men selvfølgelig primært for de mange års tro tjeneste på kontoret og ønsker hende et lykkeligt otium. En tak skal også rettes til Museum Sønderjylland – ISL og medarbejderne for deres bistand til kontorets drift og til vores husvært, Landsarkivet for Sønderjylland.

Den vigtigste forudsætning for at fastholde vore medlemmer er, at foreningens produkter lever op til kvalitetsmålene. Selv om 2009 blev stærkt præget af *Sønderjyllands Historie*, udkom årbog og månedsskrift med sædvanlig høj standard, og årets bogudgivelser, udflugter og foredrag stod heller ikke tilbage. Der er grund til at takke de redaktioner og udvalg, som har sikret videreførelsen af foreningens stamaktiviteter – og staten og andre myndigheder og fonde, som har ydet tilskud hertil.

Sønderjyske Årbøger

Den nye redaktion af Sønderjyske Årbøger – Andrea Graw-Teebken, Harald Wolbersen og Hans-Ole Mørk samt René Rasmussen fra den gamle redaktion, som sikrer kontinuiteten – skulle i 2009 vise, om den kunne leve op til tidligere årganges høje standard. Det må siges at være sket. Sønderjyske Årbøger 2009 bringer ni alsidige og velskrevne artikler, der spænder over to tusind års sønderjysk historie.

Årbogen blev præsenteret på en regn- og stormfuld dag i november 2009 på Jyndeved Forsøgsstation. Stedet var omdrejningspunkt for tidligere sognepræst Thorbjørn Heick, der beretter om sin barndom på Jyndeved Forsøgsstation under besættelsen – en opvækst i skyggen af tyske grænserevisionskrav, men hvor det alligevel ikke faldt tysksindede naboer ind at bemærke illegale blade på faderens skrivebord.

Cand.mag. Karen Lildholdt rejser spørgsmålet, om konfiskationen af tysk ejendom efter 1945 nu også var så uretfærdig, som en senere eftertid har bedømt den? På baggrund af et omfattende materiale fra Gråsten retskreds sætter hun kritisk lys på myten – og kan nuancere billedet betydeligt. Hvorfor var så uforholdsmæssigt mange faste styrmænd i 1700-tallets danske orlogsflåde fra Emmerlev Sogn? Dette spørgsmål forsøger professor Martin Rheinheimer og museumsinspektør Jakob Seerup at besvare – og kan bl.a. berette om en dansk aktion mod sørøvere ud for Afrikas kyst i 1753.

Slesvig har forhistoriske transportkorridorer som Hærvejen og landbaserede spærings- og kontrolanlæg som Olgerdiget, Æ Vold og Danevirke, foruden store, øde områder som de sagnomspundne skove Farris og Jernved. Cand.mag. Mette Pilgaard stiller spørgsmålet om deres funktion i forhold til vareudveksling, forsvar og transport i tidsrummet fra Kristi fødsel til ca. 1200. I 375-året for den store stormflod i 1634 fremdrager forfatteren H.E. Sørensen en samtidig kilde, der kan berette om katastrofen, der gennemskar den store

vadehavsvø Strand og dræbte 16.000 mennesker. Arkiv- og forskningschef Lars N. Henningsen ser på kilderne til Pontoppidans berømte topografiske værk »Den Danske Atlas«, hvis bind om Slesvig fra 1781 fortsat er en meget vigtig kilde til Sønderjyllands topografi og historie.

På den lille, danske »Digeskolen« i Vollerwiek på Ejdersted i Sydslesvig var Horst Hoop lærer fra 1959 til 1999. Han beretter om sin lærergerning, der altid tog udgangspunkt i hjemstavnen. I afstemningstiden i 1920 blev der trykt særlige plebiscit-frimærker til brug i de to slesvigske afstemningszoner, der for en kort tid var under international kontrol. Pensioneret overlæge Anton Marckmann fortæller historien om disse frimærkers baggrund, tilblivelse og funktion.

Årbogen afsluttes med fhv. direktør Mogens Asmunds beretning om de sønderjyske bankers, sparekassers og andelskassers udvikling fra 1968 til i dag. Det er historien om en udvikling fra mange små, selvstændige lokalt forankrede pengeinstitutter til få store – med enkelte markante undtagelser. Denne artikel, som i mange år vil stå som *artiklen* om dette virksomhedsområdes udvikling i landsdelen i denne periode, gav grundlag for et pænt ekstrasalg af årbogen til flere sønderjyske pengeinstitutter.

Sønderjysk Månedsskrift

Sønderjysk Månedsskrift havde under Kim Furdals forskningsorlov i 2009 Kirsten H. Clausen som ansvarshavende redaktør i en længere periode. Det årlige temanummer handlede om Flensborg i anledning af byens 725-års byjubilæum. Her fik læserne en bred indføring i Flensborgs historie fra middelalderen og frem til i dag. Bladet blev til i et samarbejde med Grenzfriedenshefte, der omtrent samtidig udgav artiklerne på tysk. Månedsskriftet udkom med 336 sider, bestående af 30 artikler, fire grænselandskronikker og 30 bogomtaler. Spændvidden var som altid stor, fra en artikel om en herredsfoged under krisen i 1600-tallet til artikler om bl.a. den blå sangbog og den legendariske direktør Jes Christiansen på Sønderjyllands Højspændingsværk. Månedsskriftet modtog i 2009 tilskud fra Alving-Fonden, Biblioteksstyrelsen, Dansk Kultursamfund af 1910, Det Unge Grænseværn, Lauritz og Augusta Dahls Mindelegat II og Traugott Møller-Fonden.

Skrifter

I 2009 blev der ud over *Sønderjyllands Historie* bind 2 udgivet tre bøger, to i skriferækken og en i serien af sønderjyske levnedsløb. Til årsmødet forelå pastor C.C. Jessens biografi *Biskop i grænselandet. Theodor Kaftan 1847-1932*. Theodor Kaftan var fra 1886 til 1917 biskop over Slesvig Stift, som dengang omfattede hele det nuværende Sønderjylland med Sydslesvig. Han var den centrale skikkelse i periodens kirkelige liv, en højt og alsidigt begavet præst og biskop. Han var stillet over for en vanskelig opgave: at bevare kirkens uafhængighed i forhold til det nationalpolitiske pres og sikre balancen mellem de tysksindede præster og deres dansksindede menigheder. Ved en besindig administration medvirkede han til, at folkekirken overlevede i Nordslesvig både med dansk kirkegang og salmebog, og mange steder udfoldedes et rigt kirkeligt liv. En anden udfordring var den traditionelle religiøsitetets møde med

det moderne samfund. Kaftan fik stor indflydelse, også langt uden for sit stift, dels ved sit omfattende forfatterskab, dels som deltager i det mellemkirkelige arbejde. Bogen om Kaftan har fået mange velfortjente roser. Den kan læses med udbytte såvel af teologisk som historisk interesserede. Takket være forfatterens egen indsats har den opnået pæn udbredelse. Bogen udkom med tilskud fra Konsul George Jorck og hustru Emma Jorcks Fond, G.E.C. Gads Fond, Aalborg Stiftsfond, Aalborg Stifts Legat til Menighedslivets Fremme, J. Oskar Andersens Legat, Haderslev Stiftsfond og Jens Nørregaard og Hal Kochs Mindefond. Den blev præsenteret i Sct. Nikolai Kirke i Aabenraa, hvor Kaftan en tid var præst.

Svend Jacobsens kildeudgivelse *Løgumkloster Birks tingbøger 1631-73* blev ligeledes præsenteret i en kirkelig institution, nemlig i august på Præstehøjskolen i Løgumkloster. Tingbøger er en hovedkilde til livet i 1600-tallet. Det var på tinget, bønder og andet godtfolk løste deres indbyrdes konflikter om stort og småt. Derfor er tingbøgerne fulde af spændende historier om grænsestridigheder, skænderier, slagsmål og drab, men takket være de mange navne kan de også bruges af slægtshistorikeren, hvor andre kilder svigter, som de tit gør i ældre tid. Imidlertid er de vanskelige at benytte, men det er der nu rådet bod på for Løgumkloster Birk, takket være Svend Jacobsens transskription, registre og kommentarer. Som ventelig for kildeudgaver har salget været behersket. Tilskud er givet af Anders Hansen Schmidts Legat til fremme af slægtshistorisk forskning i det tidligere Hertugdømme Slesvig og Velux-Fonden.

Årets sidste bog blev præsenteret i et privat hjem, i stuerne hos den 99-årige fhv. redaktør Bjørn Svensson i Haderslev, for det var hans erindringer, det drejede sig om. De fik den betegnende titel *Bataljer med Bid og Baggrund*. Bjørn Svensson fortæller om sin barndom og ungdom, om grænsestriden mellem danskere og tyskere og mellem danskere indbyrdes. Vi læser om besættelsestiden og Svenssons tid som redaktør af Dannevirke, der var rig på intriger og sluttede brat, og om Svenssons år som den første leder af Radio Syd. Nok så meget fylder Svenssons mange debatter om samfundsforhold og historie op i erindringsbogen. Uanset om man er enig med Svensson eller ej, må man anerkende hans omfattende viden, selvstændige stillingtagen og skarpe pen. Det har mange læsere i hvert fald gjort, for bogen er nær ved at være udsolgt. Den udkom med støtte fra Alving Fonden og Velux-Fonden.

Udflugter og kulturhistoriske aftenvandring

I 2008 blev der ikke plads til alle tilmeldte på Celle-Lüneburg-Hannover-rejsen, og der blev derfor indbudt til en gentagelse i 2009. De, der ikke kom med i første omgang, fik fortrin, og igen meldte der sig så mange til de få pladser, at der måtte foretages lodtrækning. Turen blev gennemført i dagene 21.-23. august, hvor 51 deltagere drog på opdagelse i dronningerne Sophie Amalie og Caroline Mathilde og Welfer-slægtens historie. En tur den 9. juni »i Rantzauernes fodspor« til den vestholstenske herregård Breitenburg, klosterkirken og den gamle bydel i Itzehoe og kirken i Barmstedt foregik ligeledes med alle pladser i bussen optaget.

De kulturhistoriske aftenvandring i 2009 gik på ny til udvalgte sønderjy-

ske byer, denne gang Husum, Haderslev og Løgumkloster, hvor hhv. Anders Schaltz Andersen, Lennart S. Madsen og Elsemarie Dam-Jensen viste rundt. Turene samlede mellem 16 og 40 deltagere.

Som sædvanlig arrangerede kredsene en række udflugter. Haderslev kreds besøgte Gram slot, Aabenraa kreds tog til Søgård kaserne, mens Sønderborg kreds så på udgravninger langs motorvejen, Sønderborg kaserne og Augustenborg psykiatrimuseum. Tønder kreds drog på tredagesstur til Skåne og på endagstur til Koldinghus og Christiansfeld, og Sydslesvig kreds havde byvandring i Slesvig by.

Møder, foredrag og hertugeligt TV

Kredsene arrangerede atter fællesmøder med de lokalhistoriske arkiver og foreninger i deres område, som regel med god tilslutning. Aabenraa kreds var igen medarrangør af afstemningsfesten på Folkehjem. I forbindelse med kredsenes generalforsamlinger var der foredrag. Hovedforeningens årsmøde foregik på A.P. Møller skolen i Slesvig og samlede godt 100 deltagere. Rektor Jørgen Kühl fortalte om skolen og viste rundt, og Axel Johnsen holdt foredrag om A.P. Møller og det dansk-tyske grænsespørgsmål 1920-1969. Ved generalforsamlingen blev arkivar Morten Andersen indvalgt i styrelsen, hvor han afløste konsulent Lisbeth Binderup, og Rasmus Callesen blev revisor i stedet for Frede Rudolph.

Flere end ellers fik vor forening i tale ved TV Syds udsendelsesrække om de sønderjyske hertuger, som var endnu et resultat af vores foredrags- og udflugtsrække i 2004. Desværre blev forventningerne om et ekstra salg af vores hertugbog ved denne lejlighed ikke helt indfriet.

Dette skal på ingen måde overskygge, at 2009 blev et af de bedste år i Historisk Samfunds historie, ikke alene fagligt, men også økonomisk.

Tak til vore trofaste medlemmer og alle andre, som bidrog hertil.

Beretningen blev enstemmigt godkendt af forsamlingen. Dernæst fremlagde foreningens kasserer, Henning Mathiesen, regnskabet, der fremviste et overskud på 416.695 kr. Kassererens beretning blev ligeledes enstemmigt godkendt. Kontingentet for 2011 fastsattes til uændret 295 kr. for enhedsmedlemskab både med Sønderjyske Årbøger og Sønderjysk Månedsskrift, mens kontingent for medlemskab med årbogen alene forhøjedes til 195 kr. og abonnementsprisen på månedsskriftet til 245 kr. Der var ikke indkommet forslag til årsmødet. På valg til styrelsen var Inge Adriansen, Kim Furdal, Henrik Skov Kristensen og Carsten Porskrog Rasmussen, der alle blev genvalgt. På valg som revisorer var Rasmus Callesen og Olaf Krag, der ligeledes blev genvalgt. Under eventuelt omtalte formanden den nye bog *Sønderjylland i 1933*. Efter generalforsamlingen og kaffebordet lyttede forsamlingen med stor interesse til Henrik Skov Kristensens foredrag om Fårhuslejren 1945-1949, der holdtes i museets foredragssal.

Hans Schultz Hansen

Aabenraa kreds

Generalforsamlingen for amtskredsen blev holdt på Folkehjem den 22. april 2009. Fra generalforsamlingen kunne man fortsætte til Kongesalen til det fjer-

de foredrag i Historisk Samfunds foredragsrække om Sønderjyllands historie.

Sommeraftenturen gik til Søgård kaserne på kronprinsens fødselsdag den 26. maj. Det var Jørgen Clausen fra Aabenraa, der viste os rundt. Han var indtil sin pension fra forsvaret materielforvalter og havde opsyn med kaserne. Der var knap 40 deltagere, der fik en rigtig fin, informativ rundvisning.

Den 21. oktober havde vi det årlige møde i Rødekro med de lokalhistoriske foreninger i kredsen, hvor Ellen Jensen var vært og fortalte og viste billeder fra Rødekro.

Aabenraa amtskreds er stadig den største af amtskredsene med i skrivende stund 466 medlemmer.

Erling L. Madsen

Haderslev kreds

I udflugtssammenhæng har vi i de senere år øvet os i at lave udflugter i samarbejde med andre foreninger. I dette forår har vi været på Sønderskov Museet. Sidste år var vi på Gram Slot og året før på Kalvø i Genner Bugt.

Udflugterne kombinerer vi i foråret med generalforsamlingen, som kun fylder en lille del af aftenens program. Det er til stor tilfredshed for medlemmerne. Det, der skal klares, bliver gjort, og det bliver gjort på en hurtig og effektiv måde.

Udflugterne i efteråret står så mere alene, men er velbesøgte.

I forbindelse med samarbejdet omkring udflugter vil vi gerne takke Skodborg Hjemstavnsforening, Starup Lokalhistorisk Arkivforening og Bygningsbevaringsforeningen.

Bestyrelsen er inde i en stabil periode, hvor der også på årets generalforsamling var tale om genvalg.

Det årlige møde med de lokalhistoriske arkiver er blevet rykket tilbage til efteråret – og blev i det forløbne år afholdt i Skodborg.

Haderslev kredsen har i det forløbne år deltaget aktivt i både præsentationen af *Sønderjyllands Historie*, bind 1 og 2 – og i arbejdet omkring salg af bøger.

Karl Erik Olesen

Sønderborg kreds

Den 10. marts havde vi et arrangement i Augustenborg med rundvisning på det psykiatriske hospital og foredrag med pensioneret overlæge Bent Misfeldt om kirurgien i krigen 1864.

Generalforsamlingen foregik i Ulkebøl forsamlingshus den 16. april med foredrag af Tom Buk-Swienty om krigen i 1864 ud fra hans bog *Slagtebænk Dybbøl*. Fremmødet var desværre beskedent.

På efterfølgende bestyrelsesmøde konstituerede bestyrelsen for Sønderborg kreds sig således: Formand Christian Bo Bojesen, kasserer Henning Mathiesen, sekretær: Margrethe Iversen, øvrige medlemmer: Vagn Hesselager og Friede Ihle.

Den 1. september var der aftentur til nogle udgravninger langs den nye motorvej. Fint fremmøde trods regnvej.

Den 20. oktober havde vi rundvisning på kasernen. Fint fremmøde.

Den 17. november var der møde i Tandslet med kredsens lokalhistoriske

foreninger og foredrag ved Arne Nørregaard om verdens mindste museum – transformatorstationen i Tandslet.

Christian Bo Bojesen

Tønder kreds

Årets generalforsamling blev holdt den 14. april på Tønderhus, hvor foredragsholderen var lektor Bent Valeur. Der var ca. 20 deltagere, som fik en fyldig beretning om Skåne og især om landsdelens geologi, som Valeur er ekspert i. Han var i øvrigt en af deltagerne på Skåne-turen, hvor vi også høstede af hans store viden.

Netop turen til Skåne var vores næste arrangement. Den foregik fra den 4. til den 6. juni. Med start fra Tønder samlede vi op i vores område, og de sidste sæder i bussen blev næsten fyldt i Rødekro, bortset fra de to sidste, som først kom i brug kort før Øresundsbroen, så kom ikke og sige, at vi ikke er landsdækkende.

Der var to overnatninger i Lund, hvor vi så byens seværdigheder den første dag. Næste dag gjaldt det den sydlige del af Skåne, Alestenene, Glimmingehus, Ystad og Falsterbo. Aftensmaden fik vi serveret i en hyggelig restaurant »Ribersborg« ved strandkanten i det sydlige Malmø med en flot udsigt til Øresundsbroen og »Turning Torso«. Hjemturen gik først til Landskrona, hvorfra vi sejlede til Hven – et sted man ellers ikke kommer så ofte, men den er absolut et besøg værd, selvom der ikke er så meget tilbage af det oprindelige fra Tycho Brahes tid.

Den 29. august havde vi en éndags-tur til Kolding og Christiansfeld. Vi mødtes ved Koldinghus, hvor vi blev rundt på slottet af Ernst Bojesen. Vi blev oven i købet også underholdt af sangerinden Tamra Rosanes, som optrådte i slotsgården. Kaffen fik vi i Christiansfeld, og derefter var vi inde i Brødremenhedens kirke, hvor Ernst også fortalte meget levende om kirken og om brugerne af den.

Det årlige møde med de lokalhistoriske foreninger i kredsen blev afholdt i Toftlund, hvor næsten alle af de 13 foreninger var til stede. Vi startede med at køre ud til nogle nyudgravede bunkers fra »Sicherungsstellung Nord«, hvor Dan Obling fra bestyrelsen i Toftund fortalte om de velbevarede kanonstillinger.

Finn Clemmensen

Sydslesvig kreds

I 2009 havde vi følgende arrangementer med sammenlagt godt 100 deltagere:

Den 11. marts: Foredrag ved Hans Schultz Hansen om Sønderjyllands historie 1815-1918 (i anledning af bind 2 af den nye Sønderjyllands-historie).

Den 6. maj: Foredrag ved René Rasmussen om Flensborg Avis' 140 års jubilæum. Holdtes i Flensborg Avis' bladhus sammen med Flensborg danske Journalistforening.

Den 9. juli: Byvandring i bydelen Frederiksberg i Slesvig ved professor emeritus Reimer Witt (på tysk).

Den 16. september: Foredrag ved Henrik Becker-Christensen om Sønderjyl-

lands historie 1918-2008 (i anledning af bind 2 af den nye Sønderjyllands-historie).

Den 5. oktober: Foredrag ved Peter Dragsbo om Claus Eskildsens bog »Dansk Grænselære« – propaganda eller virkelighed?

Den 28. oktober: Foredrag ved Nils Vollertsen om Flensborg Avis 1945-ca. 1985 (i anledning af avisens 140 års jubilæum).

Den 23. november: Foredrag ved Nils Vollertsen om ideologien bag mindretsarbejdet i de første efterkrigsår og i 1950'erne indtil ind i 60'erne.

Alle foredragene gennemførtes i et samarbejde med Sydslesvigs Museumsforening, Folkeuniversitetet og bibliotekerne. Flensborg Avis-foredragene gennemførtes sammen med Flensborg danske Journalistforening og underskuds-dækkedes af Sydslesvigs Oplysningsforbund.

Nils Vollertsen

Oversigt over årsskrifter og periodica 2009

Udgivet af de lokalhistoriske foreninger, museer og arkiver 2009/2010

Augustenborg

Lokalhistorisk arkiv – Årsskrift 2010

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Augustenborg Kommune 2010. 40 sider. Indhold: Paul Krog: »Forord« – Kirsten Grau Nielsen: »Gamle gårdtyper på Als« – »Mikkel Hüttmann – hofnar hos hertugen« – Hans Andersen: »De gamle stendiger« – Hans Andersen: »Våbendepot på Vertemine under 2. verdenskrig« – Paul Hartmann: »Nekrolog, Thorvald Frederiksen« – Gitte Iversen: »Asserballeskov Skolehjem« – »El alsisk vilkårsbrev« – Poul Krog: »Da »Enigheden« besøgte Augustenborg« – Louise Mathiesen: »Flasken i stenhøjen« – Birte Thuesen: »Minder om amtsbanen på Als« – Bodil Nielsen: »Jernbanevognen i Nr. Kettingskov« – Poul Krog: »Tronfølgerne fra Augustenborg« – Gunnar Rasmussen: »Tyske ski på Danebod Højskole«.

Ekspedition: Lokalhistorisk arkiv for Augustenborg kommune, Slotsalle 10, 6440 Augustenborg, tlf.: 74 47 18 08, email: aug.larkiv@pc.dk

Bevtoft og Tirslund

Lokalhistorisk Forening for Bevtoft – Tirslund og omegn. Årsskrift aktuelt fra arkivet 2010

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bevtoft og Tirslund Sogne 2010. 30 sider. Indhold: Peter Mortensen: Noget om Magnus Skov« – Arne Riis: »Rejsen hjem til Afstemningen 10 februar 1920« – Valdemar Frisk: »Fregatten Jylland« – »Fra et sønderjyske arbejderhjem« – »Tirslund Mejeri« – Søren Kjær: »Mindeord om Peter Lebeck« – Søren Kjær: »Årets gang i forening« – Hans Carstensen: »Bevtoft Forsamlingshus« – Stine Schmidt: »Min barndoms Hjartbro, som jeg husker det« – Johan Nissen: »Aftentur 2009« – Johan Nissen: »Kongelig allerhøjste købekontrakt« – Bente Petersen: »Hyrup ny skole«.

Ekspedition: Søren Kjær, Bevtoftvej 27, 6541 Bevtoft, tlf.: 74 83 19 76.

Bov og Holbøl*Historisk årbog for Bov og Holbøl sogne*

Udgivet af Historisk Forening for Vis Herred. Årgang 32. 2009. 100 sider plus register. Indhold: Inger Margrethe Møller: »Forord« – »Indholdsfortegnelse« – Peter Andresen: »Peter Andresen jeg tror jeg husker 1924-1999« – H.H. Bang: »Nekrolog« – Klaus Hirsch: »Gammeltoft – en bosættelse fra den yngre jernalder og fra vikingetiden i Bov« – Per Borggaard: »Hærvejens Købmand – moderne høker i Gejlå« – H.H. Bang: »Hjortholm« – Mie Ellekilde: »Årets gang på Oldemorstoft. Museum Sønderjylland« – John Levin: »Afsked med H.H. Bang« – Asmus Brylle: »Fejring af Hans Henrik Bang« – Asmus Brylle: »Hønsnapgård Bygaden 15 Hønsnap. Præmieret hus 2009« – John Levin: »Efterårstur med Historisk Forening for Bov og Holbøl sogne« – Torben Ølholm: »Vejen der blev en ægte tidsrøver« – Asmus Brylle: »Historisk Forening for Bov og Holbøl sogne«.

Ekspedition: Padborg Boghandel, Bov Bibliotek, Bov Museum og Holbøl Brugs.

Bredebro*Æ Hjuulspor. Lokalhistorisk arkiv, Bredebro 2009*

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Bredebro kommune. 7. årgang. 2009. 69 sider. Indhold: »Hjælp« – »Forord« – »Glimt fra 2008-2009« – »Glimt fra for 25 år siden« – Peter Knudsen: »Familieudflugt 8. juli 1959 på Haderslev Dam« – Familien Madsen og Brigitta Raahauge: »'Doktorgården' i Brede – årets hus 2009« – »Æ Berliner Skomager« – Svend Thorsen: »Admiral Nelsons skål« – H.C. Hansen: »Stormfloder og oversvømmelser i Bredeålvningen« – Søren H. Schmidt: »Lidt om Lundes historie« – »Da 'Snylte-Jens' stjal pølser hos Petrine« – »Årets guldkonfirmander« – Lilly Frisell: »En Guldkonfirmand fra Visby« – Erland Fensholt Jensen: »Fra Bredebro til Braine & Verdun-området« – Niels Christian Davidsen: »En post- og færgefamilie gennem tiderne« – Laust Nielsen Jepsen: »Æ lille dreng fra Jøstrand« – Claus Christian Nielsen: »Hvor uddannelse kan bringe én hen« – Brigitta Raahauge: »Sensomertur til Møgeltønder« – »Lokalhistorisk Arkiv«.

Ekspedition: Sparekassen i Bredebro, Ballum og Visby samt Sydbank i Bredebro. Kan også bestilles på tlf.: 74 71 13 06.

Egen*Årsskrift 2009*

Udgivet af Egen Sogns Lokalhistoriske Forening. 2009. 44 sider. Indhold: Peter Petersen: »Forord« – Chr. Fægteborg: »Kedde Mælkmand. Jorden rundt med mælk fire gange« – »Klokkehøjen« – »Soldaterskæbner« – Jørgen Wrang: »Foklæs og Fokgilde« – »Katholm – en mågekoloni i Augustenborg Fjord« – »Gas te e by«.

Ekspedition: Peter Petersen, Møllevej 6, 6430 Nordborg, tlf.: 74 45 82 36, email: peter.marie@petersen.mail.dk

Ensted*Årsskrift 2009*

Udgivet af Ensted sogns Lokalhistoriske Forening, 2009. 64 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – Jørgen Hansen: »Levnedsløb 2. del.« – Christian Æbeløe: »Barndoms- og ungdomserindringer« – »Det skete i 1909« – »Det skete i 1959« – Jørgen Hansen: »Fynske breve« – Edith Kristensen: »Posesbøger og Konfirmationsbøger i Ensted sogn« – »Årsberetning 2007-2008« – »Foreningens bestyrelse – åbningstider«.

Ekspedition: Niels Høj Rossen, Sdr. Hostrup Bygade 64, Sdr. Hostrup, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 61 33 57, email: biniro@mail.dk

Fjelstrup*Lokalhistorien i Fjelstrup 2009*

Udgivet af Fjelstrup Lokalhistoriske Forening, 2009. 32 sider. Indhold: Vagn Rasmussen: »Mejeriet Fremad Anslet. Bygget i 1887 – nedlagt i 1958« – »Thomas Eriksens historie« – Anne Marie Jacobsen: »Svært at være fattig i gamle dage« – »Frihedskampen i Fjelstrup« – »Kære Christian«

Ekspedition: Anne-Kirsten Glumsø, Fjelstrup-Nørrevej 70, 6100 Haderslev, tlf.: 74 56 62 14, email: anne.kirsten.glumsoe@skolekom.dk

Felsted*Historisk Årbog for Felsted Sogn 2009*

Udgivet af Historisk Forening for Felsted Sogn. Nr. 27 – 2009. 98 sider. Indhold: Andreas Asmussen: »Forord« – »Indholdsfortegnelse« – »Verner Jesswein: »Evas historie« – Christine Jensen: »Bomber over Tråsbøl« – Andreas Asmussen: »En svensk indvandrerfamilie og dens integration i lokalsamfundet« – Sven Zachariassen: »Asmus Jørgen Schmidt, Lilleskov« – Andreas Asmussen: »Smeden på Møllevej – og i Felsted« – Ellen Jensen: »Andet afsnit« – Peter Petersen: »Æ smaj« – Andreas Asmussen: »Tumbøl mejeri på Møllegade 9 og dets beboere gennem tiden« – Ellen Hemmeleff Hansen: »Min barndom i Svejrup« – Ejnar Thaysen: »Gården Hesselroj 2 i Tombøl« – Andreas Asmussen: »Landsbyen Vaarbjerg. Brenholm – Ludvigsrø – Snurom. En kirkelig enklave under Felsted sogn« – Lorenz Lorenzen: »Stort og småt fra dagbladet Hejmdal 1907« – Ellen Jensen og Ejgild Dyrmoser: »hvad vi dog gemmer på!« – Andreas Asmussen: »Set og sket i årets løb« – »Guldkonfirmation i Felsted kirke søndag d. 10. maj 2009«.

Ekspedition: Andreas Asmussen, Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 68 53 30, email: asmussen@bbsyd.dk

Gram*Årsskrift for Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn 2009*

Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Gram og Omegn, 2009. 44 sider. Indhold: »Foreningens bestyrelse og åbningstider« – »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – »Ehlers: Grams skæbne« – »Lærebogens indhold 1875« – »Ingeborg Haugaard fortæller« – »Simon Simonsen fortæller« – »Førstelærer Ehrenreich fortæller« – »Gadenavnene« – »Udgifter ved begravelse« – »Harald Lauritzen fortæller« – »Kvindernes arbejde« – »Det skete i går« – »Gramgaard's Folke-

hold og Lønregister« – »Anna Fogh fortæller: Stormflod« – »Anna Fogh fortæller: Ud at tjene« – »Smedien på Friskmark« – »Breine – Verdun 2008« – »Talen i Breine« – »Billedfortegnelse«.

Ekspedition: Karl Gunnar Gregersen, Åvej 14, 6510 Gram, tlf.: 74 82 20 64, email: kggram@post9.tele.dk

Gråsten

Årsskrift 2009

Udgivet af Historisk Forening for Graasten by og egn. 2009. 56 sider. Indhold: Pavl Heldt og Peter Alnor: »Glarimesterslægten Alnor« – Gerd Conradsen: »Vaarbjerg eller hvad?« – Elsebeth Thygesen Kristensen: »En Gråsten-familiekronike« – Else Egholm: »Dengang som nu« – Ulla Brusck: »Overdragelses- og Aftægkontrakt« – Elsebeth Thygesen Kristensen: »Årets gang« – Bodil Gregersen: »Foreningens beretning« – Else Egholm: »Beretning fra arkivet« – »Bestyrelsen« – »Vedtægter Historisk Forening for Graasten By og Egn«.

Ekspedition: Bodil Gregersen, Klokkevej 2, Rinkenæs, 6300 Gråsten, tlf.: 74 65 31 81, email: bouf@post.tele.dk

Haderslev

Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring Haderslev 2008

Udgivet af Forlaget Gammelting. 2008. 104 sider. Indhold: Jørgen Henneke: »Bygmester Paul Christiansen og hans slægt« – Egon Westergaard: »Min barndomsveninde – Thora Hartwig« – Trine Hjorth Vinderslev: »Thora Hartwig – forfatterinde fra Haderslev« – Henning Ehlers Olsen: »Alfred P. Guldbrandt – Rusland blev hans skæbne« – Lennart S. Madsen: »Tivoli – et udflugtssted i Haderslev« – Svend Åge Krarup: »Husmandsudstyknings i det gamle Haderslev Amt 1920 til 1945« – Dennis Betz Thygesen: »Mellemkrigstidens idrætsliv i Haderslev« – Trine Hjorth Vinderlev og Bent Vedsted Rønne: »Idrætskanon for Haderslev Kommune« – Julie Knudsen: »Haderslev – min ungdomsby« – Leif Petersen: »Værnemagten's ammunitionslager i Østerskov ved Haderslev«.

Langs Fjord og Dam. Lokalhistorie omkring Haderslev 2009

Udgivet af Forlaget Gammelting. 2009. 121 sider. Indhold: Gerhard Ludwig: »Flygtning i Haderslev maj 1945« – Jørgen Buch: »Lærerseminariet i Haderslev 1884-1920 – Königliches Lehrer-Seminar in Hadersleben« – Søren Wogensen: »Haderslev-reformationen og Frederik I's kirkepolitik« – Olaf Johnsen: »En overset læge med et omtumlet liv – Jacob Gyrsting (1782-1847)« – Henning Ehlers Olsen: »Alfred P. Guldbrandt – Rusland blev hans skæbne (II)« – Anna-Else Brandt: »Haderslev frivillige Brandværn – set i bakspejlet af en forhenværende brandmands kone« – Erik Jørgensen: »Om Øsby sogns oldtidsminder«.

Ekspedition: Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev, Dalgade 7, Postboks 122, 6100 Haderslev.

Halk-Hejsager

Gammelt Nyt 2007

Udgivet af Halk-Hejsager Lokalhistoriske Forening. 2009. 11. årg. 44 sider.

Indhold: Erik Snitkjær: »Forord« – »Indholdsfortegnelse« – »Indledning« – Erik Snitkjær: »Et foreningshus' historie« – »Et eventyr, et sagn fra gamle dage« – »Genforeningsstenen i Halk« – »Grarupstenen« – Bodil Kjestine Borch: »Posten i Halk – Hejsager« – Harald Schytt: »Lilholt« – Harald Schytt: »Bullader« – Hans Diederichsen: »Erindringer om livet på gården, der nu hedder Barkholt« – »Ejendomsbeskrivelser – Hejsager Strandvej«.

Ekspedition: Erik Snitkjær, Brunsbjerg 94, 6100 Haderslev.

Hejls-Hejlsminde

Årsskrift 2009

Udgivet af Lokalhistorisk Forening og Arkiv for Hejls-Hejlsminde. 2009. 61 sider. Indhold: Gunnar Krag: »Kalksandstenfabrikkens historie« – »Pastor Olav Fog-Nielsens erindringer fra tiden i Hejls (1911-1925)« – Gunnar Krag: »Udvandringen fra Hejls til Amerika i perioden 1869-1908«.

Ekspedition: Gunnar M. Krag, Trappendalvej 29, 6094 Hejls, tlf.: 75 57 47 54, email: trappendal@tdcadsl.dk

Hoptrup

Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening

Udgivet af Hoptrup sogns Lokalhistoriske Forening. 26. årgang. 2009. 47 sider. Indhold: Jens M. Knudsen: »Årsberetning« – Jørgen Hasberg: »Marstrup skole omkring år 1800« – Hans Zlerau: »Aktionen mod snedkeriet i Marstrup 13. sept. 1944« – Jørgen Hasberg: »Afsætning af mælken fra Marstrup Mejeri« – Jens Busk: »Skolen og slottet i Neder Kjestrup« – Jørgen Hasberg: »Nyt tag på Hoptrup kirke« – Laura Juhl Jensen: »Hoptrupmark« – Holger Juhl-Hansen: »Sommerhus ved Diernæs strand« – »For 100 år siden« – »For 75 år siden« – »For 50 år siden« – »For 25 år siden« – Manfred Petersen: »Fra slægtsgård til forsorgshjemmet 'Dalhoffsminde'« – Laurids Hansen: »Ejerne af slægtsgården gennem tiderne« – Laura Juhl Jensen: »Hovslundvej nr. 10«.

Ekspedition: Jens Knudsen, Kalmargårdparken 1, Marstrup, 6100 Haderslev, tlf.: 74 57 51 65.

Hørup

Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Hørup Sogn. Nr. 28a. 2010. 40 sider. Indhold: Anton Marckmann: »Fattighuset (E Armhus) i Høruphav« – Chresten Clausen: »Et liv som vognmand i en periode med store ændringer« – Chresten Clausen: »Nybyggeriet indvies« – Anna Kirstine Nielsen: »Kapellaniet« – Anna Kirstine Nielsen: »Jørgen Hansen Kaads erindringer« – »Klip fra året, der gik, 2009« – »Sognet rundt«.

Ekspedition: Chr. A. Krog, Majbøvej 17, 6470 Sydals, tlf.: 74 41 53 17.

Jegerup

Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn 2009

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn. 2009. 63 sider. Indhold: »Mathias Nørgaard: »Timeglasset« – »Året 2009 i Lokalhistorisk Forening for Jegerup Sogn« – Edith Hjuler: »I gamle dage« – »En historietime – med Aage

Gram« – Kaj Sandholdt: »Skatten i Selskær« – Villads Uldall: »Villads Uldall fortæller« – Ellen L. Petersen: »Mads Jensens Plads« – Kaj Sandholdt: »Pulpi-turet i Jegerup kirke« – Ejner Brodersen: »Fra Kestrup og ud i den store ver-den« – »Danseskole i Jegerup Forsamlingshus 1952« – »Skolefritteren Jegerup 2008-09«.

Ekspedition: Matthias Nørgaard, Haderslevvej 2, Simmersted, 6500 Vojens, tlf.: 74 50 61 84, email: boma-n@privat.dk

Løgumkloster

Årsskrift 2009

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster kommune. 2009. 46 sider. Indhold: Frede Gotthardsen: »Løgumkloster forsamlingshus, 80 år« – Jørgen Callesen: »Såvidt, æ ka' haus ...« – Peder Nielsen: »Friluftteatret i Øster Terp. Militærbanen Øster Terp – Branderup« – Niels T. Sterum: »En ovnplade fra Løgumkloster Slot – den hessiske forbindelse« – Allan Honoré: »Branden 1809 – Da Løgumkloster blev lagt øde!« – »Gaver til arkivet, 2008«.

Årsskrift 2010

Udgivet af Historisk Forening for Løgumkloster kommune. 2010. 54 sider. Indhold: Robert Nielsen: »Drengen med pigecyklen« – Niels T. Sterum: »Ab-bed Stefans bibel fra 1110 (+/-1) – et 900 års jubilæum« – Vagn Lauritzen: »Fuglsangbanen« – Christian R. Hansen: »Gravsten vendte tilbage efter 60 år som terrasse« – Frede Gotthardsen: »En ildsjæl kom til byen« – »Afleveringer til arkivet 2009«.

Ekspedition: Vagn Lauritzen, Ved Dammen 56, 6240 Løgumkloster, tlf.: 74 74 43 03, email: vagn-lauritzen@mail.tele.dk

Løjt

Det gamle Løjt

Udgivet af Løjt Sogns Lokalhistoriske Forening. Bd. 28. 2009. 104 sider. Indhold: Uwe From: »Forord« – Hanne Løfqvist/Karl Lildholdt: »En stranding på påskeøen« – H.P. Dinesen: »Barsmark stolen« – Uwe From: »Præstesønnen fra Løjt der blev Admiral« – Hanne Løfqvist/Karl Lildholdt: »Tante Augustas tragiske skæbne« – Bent Dahl-Olsen: »Kaptajngårdene i Dyrhave« – H.P. Dinesen: »Portræt af en vandringsmand« – H.P. Dinesen: »Manden på Rundemø-le« – Karl Lildholdt: »En familietur på cykel« – Jørn Frisendahl Søberg: »over-tro« – Erling Læbel Madsen: »Rundt om Genner Bugt« – H.P. Dinesen: »8 sten« – Bodil Callesen: »Dorothea Nissens Dagbog« – Uwe From: Et himmel-brev« – »Løjt lokalhistoriske forenings bestyrelse«.

Ekspedition: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevvej 1, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 61 78 04, email: elm@madsen.mail.dk

Oksenvad

Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Oksenvad Sogn og Omegn. 2009. 32 sider. Indhold: »Hans Kisendal fortæller« – »Bestyrelsen«.

2010. 29 sider. Indhold: »Hans Kisendal fortæller« – »Eftermæle« – »Bestyrelsen«.

Ekspedition: Grethe Kock, Vadstedvej 11, Oksenvad, 6560 Sommersted, tlf.: 74 50 56 80.

Rødding

Historisk Årbog fra Rødding-egnen 2009

Udgivet af de lokalhistoriske arkiver og foreninger i Rødding kommune. 2009. 117 sider. Indhold: »Forord« – Anton Boisen: »Skrave skole« – Kristian Jørgensen: »Skodborg Sparekasse« – Johannes Dommerby Jensen og Georg Bendix: »Rødding Frimenighed« – Harald Due Rytz: »Et liv i Argentina i årene 1928–1932« – »Signe Førby: »Fra Tømmerby til Harreby« – Paula Hansen: »Søfarere fra Jels« – Cecilie Bech Lorentzen og Hans Carlo Jensen: »Cecilie Bech Lorentzen« – Lene Dall: »Hvor blev de af?«.

Ekspedition: Ester Torp, Højskolelund 3F, 6630 Rødding.

Rødekro

Fra Rødekro kommune 2009

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Rødekro kommune. 2009. 180 sider. Indhold: »Foreningens bestyrelse og udvalg« – »Forord« – »Afleveringer til arkivet i 2008« – Ellen Jensen: »Året 2008-2009« – Bent Holsteen Jessen: »Alle veje fører til Brunde« – Erik Grangaard og Mogens Jessen: »Familien Grangaard« – Lavrids Hansen og Mogens Jessen: »Flugten til Danmark« – Edith Wind: »Mine erindringer« – Torp Friis Møller: »Hejmdal 1909« – Torp Friis Møller: »Jyske Tidende 1959« – Laif Nicolaisen: »Pakkedrengens erindringer« – Torp Friis Møller: »En sønderjysk soldats oplevelser i Verdenskrigen« (fortsat) – Hans Lund: »Om å æ – Vestermark« – Emil J. Skøtt: »Øster Løgum Frivillige brandværn« – Hans Ågård. »Mit Livs Legende 2« (fortsat) – Ellen Jensen: »Register over årbøger 1990-2008«.

Ekspedition: Rødekro Boghandel, Hærvejen 28, postboks 82, 6230 Rødekro, tlf.: 74 66 10 77.

Skærbæk

Fra Skærbækegnens Fortid

Udgivet af Historisk Forening for Skærbæk og Omegn & Skærbækegnens Museum i samarbejde med forlaget Melbyhus. Nr. 24, 2010. 24 sider. Indhold: H.E. Sørensen: »Pastor Schmidt og menigheden i Vodder« – H.E. Sørensen: »Sang ved troppernes hjemkomst«.

Ekspedition: Historisk Forening, tlf.: 74 75 17 04 eller Skærbækegnens Museum, tlf.: 74 75 20 52.

Starup

Starup Sogns Lokallhistoriske Arkivforening 2009

Udgivet af Starup Sogns Lokallhistoriske Arkivforening. 2009. 20 sider. Indhold: »Pluk fra aviserne 2008« – »Erindringer fra Starup Skole« – »Nyheder for 100 år siden i Modersmaalet«.

Ekspedition: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf.: 74 52 54 20.

Sundeved

Skrift for Historisk Forening for Sundeved 2009

Udgivet af Historisk Forening for Sundeved. 2009. 96 sider. Indhold: Signe Lützau Pedersen: »Stenderup anno 1300« – Carl Peter Møller: »En modig Sottrupskov-fisker narrede tyskerne på Allsund« – Louise Schultz: »Jørgen A. Jensens erindringer« – Jørgen Chr. Lei: »Postgangen i Sundeved før 1864« – Jørgen Chr. Lei: »Nis Hanssen – præst i Sottrup sogn 1859–1886« – Arne Jessen: »Hans den Yngre« – Carl Peter Møller: »Et menneskeliv i grænselandet« – Marie Hansen: »Eckersbergvej 15, Blans« – Nils Erik Andersen: »Et jysk folkeeventyr og genforeningen 1920« – Dorthe Ulstrup: »Nøffelstien« – »Året der gik«.

Ekspedition: Carl Peter Møller, Guldtoft 4, Avnbøl, 6400 Sønderborg, tlf.: 74 46 14 40, email: 461440@mail.dk

Toftlund

Toftlund Lokalhistorisk Forening. Årsskrift 2010

2010. Årgang 4. 52 sider. Indhold: »Indholdsfortegnelse« – »Forord« – »Bestyrelsen« – »Ny i bestyrelsen« – »Sodavandsfremstilling« – »Tilbageblik på et langt, virksomt liv« – »Feldpost« – »Skolebilledet fortæller« – »Lidt om Stenderup i begyndelsen af 1800-tallet« – »Det stod i Hejmdal i 1960« – »En militær vej fra 1. verdenskrig« – »Et husnavn og mennesket bag« – »Kirkhøj« – »Toftlund arrest« – »Mikael Johannsen og mindetavlerne i Toftlund kirke« – »Frugtavil på Toftlund-egnen« – »Johanne Dam« – »Genforeningsdugen« – »Generalforsamling«.

Ekspedition: Anne Grethe Petersen: Mariavænget 29, 6520 Toftlund, tlf.: 74 83 22 34, email: tlhf@forum.dk

Tønder

Tønder-erindringer X

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Gl. Tønder Kommune. 2009. 48 sider. Indhold: Inger Lis Andresen: »Mit arbejdsliv på Dommerkontoret i Tønder« – Karl Nissen: »Fodtøj i Tønder gennem 99 år« – Aksel Sønnichsen: »Lidt om min barndom i Lille Emmerske« – Frieda Larsen: »Julen som jeg husker den hjemme i Sølsted kro i 1920'erne« – Finn Kristensen: »Bankelev i Tønder i 1954« – Arne Fischer: »Guldsmed Ernst Fischers virke i Tønder fra 1910 til 1952« – Aage Schultz: »Tønder – da jeg var barn« – »Indholdsfortegnelse« (samtlige Tønder-Erindringer).

Ekspedition: Lokalhistorisk Forening for Gl. Tønder Kommune, Richtsensgade 10, 6270 Tønder, tlf.: 74 72 33 26, email: mail@iha-toender.dk

Vojens

Årbog 2009 for Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vojens kommune. 23. årgang. 2009. 67 sider. Indhold: Jørgen Witte: »J.H. Schmidts vej i Vojens« – Johs. Jespersen:

»Martine Madsens erindringer. 2. del« – »Noter fra aviser: For 50, 75 og 100 år siden« – Hans-Jørgen Jensen: »Familien Jensen, Vestergade 7, Vojens« – »Niels Kloster fortæller et eventyr for voksne« – Erik Christensen: »Boligselskabet af 1943 i Vojens« – M.H. Nielsen: »To bryllupper – et i Skrydstrup 1685 og et i Sønderballe 1686 – 2. del« – »Indvielse af Vojens Lokalhistoriske arkiv« – Chresten Pedersen: »Rosendalsvej« – Chresten Madsen: »Borgvold« – Hans Rasmussen: »Sønderjyske Sagn og gamle Fortællinger« – Viggo Hansen Witt: »Oplevelser fra mine ungdomsår 1947 og frem. 2. del« – Bent K. Andersen: »Tilbageblik på Orkanen december 1999« – Preben K. Andersen: »Foreningens virke 2009« – Agnes Svendsen: »Årets gang på Arkivet i 2009« – »Adresseliste m.m. for Lokalhistorisk Forening for Vojens-området«.

Ekspedition: Preben F. Nørup, Kædevænget 1, 6500 Vojens, tlf.: 74 54 16 02, email: noerupsenior@gmail.com

Vonsbæk

Årsskrift 2009

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Vonsbæk Sogn. 6. årgang. 2009. 20 sider. Indhold: Holger Eskildsen: »Nyt fra formanden« – Irene Sørensen: »Skrædder Jacob von Ziegler« – »Markedsdag d. 30. maj« – »Generalforsamling« – Rune Schmidt Eskildsen: »Vonsbæk Sogn i avisen« – Irene Sørensen: »Inderstehus Katrinehøj 10« – »Det stod i avisen« – »Indkomne arkivalier i 2008« – »Bestyrelsen«.

Ekspedition: Holger Eskildsen, Kildager 30, Bæk, 6100 Haderslev, tlf.: 74 57 91 10, email: he@haderslev.dk

Øster Lindet

Glimt. Fra Øster Lindet sogns historie

Udgivet af Lokalhistorisk Forening for Øster Lindet sogn. 2009. nr. 23. 12 sider. Indhold: »Fattigvæsen i Øster Lindet« – »Læge i Øster Lindet« – »Tale i Forsamlingshuset 16. August 2009«.

Ekspedition: Kaj Frandsen, Villavej 13, Øster Lindet, 6630 Rødding, tlf.: 74 84 61 06.

Aabenraa

Historier fra Bybakken

Udgivet af Aabenraa Byhistoriske Forening. 2009. 77 sider. Indhold: Hans H. Worsøe: »Handel med øl og brændevin i Aabenraa 1707-1710 og kan vi vide noget om, hvordan øllet smagte?« – Stefanie Robl: »Aabenraa Toldbod: Winstrup, Vestindien og Wilhelm Lund« – Leif Hansen Nielsen: »Fra kalkbrænderi til tømmerhandel – træk af Cimbria's historie frem til ca. 1925« – Lisbeth Skjernov: »Café Bonnich – et konditori i Aabenraa« – Kim Furdal: »Boliger for menigmand – boligbyggeri i Aabenraa 1921-1960«.

Ekspedition: Carlo Daus Petersen, Kaholt 12, 6200 Aabenraa, tlf.: 74 62 23 17.

Historisk Samfund for Sønderjylland

Styrelse:

Forretningsudvalg:

Formand: Arkivar, forskningsleder, dr.phil. Hans Schultz Hansen,
Østergade 14, 6392 Bolderslev, tlf. 65 48 03 02 (Landsarkivet), e-mail:
hsh@laa.sa.dk

Næstformand: Arkiv- og forskningschef, dr.phil. Lars N. Henningsen,
Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Postboks 528,
6330 Padborg, tlf. 0049 461 86 97 190, e-mail: lh@dcbib.dk

Kasserer: Regnskabschef Henning Mathiesen, Poppelhegnet 6, 6400
Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@pc.dk

Adjunkt, ph.d. Morten Andersen, Dalbyvej 101, 6000 Kolding, tlf.
75 52 51 93, e-mail: mars@kabelmail.dk

Cand.oecon. Mogens Asmund, Nørreløkke 5, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62
02 80, e-mail: moas@post.tele.dk

Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland – ISL-Lokal-
historie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail:
kifu@museum-sonderjylland.dk

Konsulent, cand.polit. Hans-Ole Mørk, Farverhus 21, 6200 Aabenraa,
tlf. 74 62 80 62, e-mail: hmoerk@gmail.com

Styrelsesmedlemmer i øvrigt:

Museumsinspektør, ph.d. Inge Adriansen, Gustav Johannsens Vej 6,
6400 Sønderborg, tlf. 74 42 95 25, e-mail: inge.adriansen@mail.dk

Journalist Finn Bach, Tækkerløkke 44, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 20 98,
e-mail: rfbach@hotmail.com

Generalkonsul, dr.phil. Henrik Becker-Christensen, Kgl. Dansk Gene-
ralkonsulat, Nordergraben 19, D-24937 Flensburg, e-mail: henbec
@um.dk

Overinspektør Elsemarie Dam-Jensen, Markledgade 20, 6240 Løgum-
kloster, tlf. 74 74 51 34 (Museum Sønderjylland – Kulturhistorie
Tønder), e-mail: edj@mail.tele.dk (privat), elda@museum-sonder-
jylland.dk (arbejde).

Overinspektør, ph.d. Henrik Skov Kristensen, Ørstedsgade 24, 6400
Sønderborg, tlf. 74 67 65 57 (Frøslevlejren), e-mail: froeslevlejrens-
museum@mail.tele.dk

Overinspektør Lennart S. Madsen, Museum Sønderjylland – Arkæologi Haderslev, Dalgade 7, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 75 66, e-mail: lema@museum-sonderjylland.dk

Universitetslektor, dr.phil. Carsten Porskrog Rasmussen, Rodekær 1, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 66 05, e-mail: marionogcarsten@webspeed.dk (privat), hiscpr@hum.au.dk (arbejde)

Museumsinspektør, cand.mag. René Rasmussen, Nygade 36, 6270 Tønder, tlf. 73 72 00 06, e-mail: renerasmussen@bbsyd.dk

Kredsudvalgsformænd (tillige medlemmer af styrelsen):

Haderslev: Karl Erik Olesen, Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keo@haderslev.dk

Aabenraa: Erling Madsen, Dybvighoved Møllevej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04, e-mail: elmmadsen@mail.dk

Sønderborg: Christian Bo Bojesen, Havbo 2, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 59 74, e-mail: havbo2@stofanet.dk

Tønder: Finn Clemmensen, Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47, e-mail: odaogfinn@get2net.dk

Sydslesvig: Christian Skov, Schiffbrücke 27, D-24939 Flensburg, tlf. 0049 461 16 89 870, e-mail: c@cskov.com

Sekretariat og ekspedition:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 46 83, e-mail: hssdj@hssdj.dk

Hjemmeside: www.hssdj.dk

Åbningstid: mandag-torsdag kl. 9–16, fredag kl. 9–12.

Redaktionsadresser:

Sønderjyske Årbøger: Konsulent, cand.polit. Hans-Ole Mørk, Farverhus 21, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 80 62, e-mail: hmoerk@gmail.com

Sønderjysk Månedsskrift: Museumsinspektør Kim Furdal, Museum Sønderjylland – ISL-Lokalhistorie, Haderslevvej 45, 6200 Aabenraa, tlf. 74 62 58 60, e-mail: kifu@museum-sonderjylland.dk

Skriftrække: Adjunkt, ph.d. Morten Andersen, Dalbyvej 101, 6000 Kolding, tlf. 75 52 51 93, e-mail: mars@kabelmail.dk

Kredsudvalg:*Haderslev kreds:*

Karl Erik Olesen (formand), Starup Kirkevej 25, 6100 Haderslev, tlf. 74 52 54 20, e-mail: keo@haderslev.dk

Ellen Jensen, Gejlager 9, Skodborg, 6630 Rødding, tlf. 74 84 86 88

Kirsten Fynbo, Københoved Skovvej 1, 6630 Rødding, tlf. 74 84 81 48

Jørn Olesen, Øsby Stadionvej 9, 6100 Haderslev, tlf. 74 58 41 31

Jørgen Petersen, Sundparken 66, 6100 Haderslev, tlf. 74 58 44 20

Aabenraa kreds:

Erling Madsen (formand), Dybvighoved Møllevvej 1, Løjt, 6200 Aabenraa, tlf. 74 61 78 04, e-mail: elmmadsen@mail.dk

Bent Pawlowski, Nørreagervej 2 A, 6360 Tinglev, tlf. 74 64 45 51

Ellen Jensen, Stationsvej 36, Hovslund, 6230 Rødekro, tlf. 74 66 44 04

Andreas Asmussen (kasserer), Kirkevej 2, Felsted, 6200 Aabenraa, tlf. 74 68 53 30, e-mail: asmussen@bbsyd.dk

Sønderborg kreds:

Christian Bo Bojesen (formand), Havbo 2, Høruphav, 6470 Sydals, tlf. 74 41 59 74, e-mail: havbo2@stofanet.dk

Vagn Hesselager, Stevningnorvej 45, 6430 Nordborg, tlf. 74 45 59 21, e-mail: Vagn@hesselager.com

Frede Ihle, Mågevej 16, 6300 Gråsten, tlf. 74 65 11 99

Margrethe Iversen (sekretær), Farverløkke 33, 6310 Broager, tlf. 74 44 08 01, e-mail: mail@huset.dk

Henning Mathiesen (kasserer), Poppelhegnet 6, 6400 Sønderborg, tlf. 74 42 92 16, e-mail: henning.mathiesen@pc.dk

Tønder kreds:

Finn Clemmensen (formand), Toften 22, 6780 Skærbæk, tlf. 74 75 21 47, e-mail: odaogfinn@get2net.dk

Olav Madsen (sekretær), Rylen 19, 6270 Tønder, tlf. 74 72 33 19

Carl E. Michelsen (næstformand), Galgestrømvej 2, 6270 Tønder, tlf. 74 72 50 63

Marie Stærk (protokolfører), Abterpvej 50, 6261 Bredebro, tlf. 74 71 11 00

Birte Tygesen, Golfvängen 14, 6520 Toftlund, tlf. 74 83 31 91

Sydslesvig kreds:

Christian Skov (formand), Schiffbrücke 27, D-24939 Flensburg, tlf. 0049 461 16 89 870, e-mail: c@cskov.com

Anders Schaltz Andersen (kasserer), Osterwung 5, D-25856 Hattstedt, tlf. 0049 4846 590, e-mail: schaltz@t-online.de

Jørgen Kühl (sekretær), Alt Frösleer Weg 8, D-24955 Harrislee, e-mail: joergen-kuehl@skoleforeningen.de

Kirsten la Cour, Gammelau 2, D-24980 Schafflund, tlf. 0049 4639 612, e-mail: lac@skoleforeningen.de

Regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland

RESULTATOPGØRELSE for perioden 1. januar til 31. december 2009

	<u>kr.</u>	<u>2008 tkr.</u>
INDTÆGTER		
Modtaget foreningstilskud	98.945	96
Kontingent/årbøger	261.827	220
Sønderjysk Månedsskrift	447.247	411
Skrifter	2.777.600	646
Medlemsaktiviteter	<u>104.200</u>	<u>80</u>
	<u>3.689.819</u>	<u>1.271</u>
UDGIFTER		
Årbøger	-286.619	-238
Sønderjysk Månedsskrift	-404.831	-359
Skrifter	-2.236.175	-362
Medlemsaktiviteter	<u>-160.413</u>	<u>-130</u>
	<u>-3.088.038</u>	<u>-1.089</u>
DÆKNINGSBIDRAG	601.781	182
Sekretariats- og styrelsesomkostninger	<u>-303.083</u>	<u>-261</u>
RESULTAT FØR RENTER	298.698	-79
Renteindtægter	90.253	107
Kursdifferencer m.v.	<u>27.744</u>	<u>15</u>
ÅRETS RESULTAT	<u>416.695</u>	<u>43</u>
Årets resultat foreslås disponeret således:		
Overførsel til frie reserver	<u>416.695</u>	

BALANCE
pr. 31. december 2009

	kr.	2008 tkr.
AKTIVER		
Beholdning af skrifter	177.292	87
Debitorer	192.030	145
Tilgodehavende moms	52.909	200
Periodeafgrænsningsposter	420.875	1.701
Obligationer (nom. kr. 1.547.583)	1.567.587	2.078
Likvide beholdninger	994.663	173
AKTIVER I ALT	3.405.356	4.384
PASSIVER		
Ikke disponerede midler	1.025.585	
Årets resultat	416.695	1.442.280
<i>Hensættelser primo:</i>		
Det sønderjyske landbrugs historie	250.000	
Sønderjyllands historie	500.000	
Kommende års udgivelser	150.000	900.000
EGENKAPITAL PR. 31. DECEMBER 2008	2.342.280	1.926
Kreditorer	183.284	117
Skyldige omkostninger	879.792	2.341
KORTFRISTET GÆLD	1.063.076	2.458
PASSIVER I ALT	3.405.356	4.384

Vi har revideret foranstående regnskab for Historisk Samfund for Sønderjylland. Vor revision har ikke givet anledning til bemærkninger.

Sign. Olaf Krag og Rasmus Callesen

Nyeste udgivelser fra Historisk Samfund for Sønderjylland

For priser og bestilling: se www.hssdj.dk

Komplet storværk om Sønderjyllands historie

Sønderjyllands Historie 1. Indtil 1815

Sønderjyllands Historie 2. Efter 1815

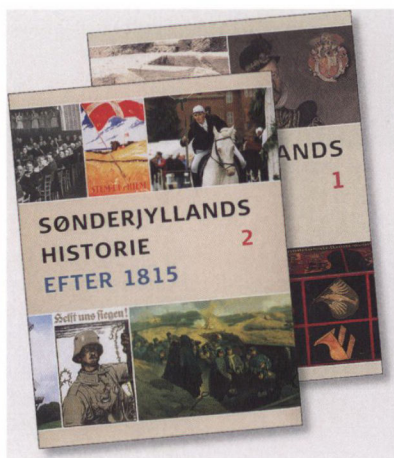
»Sønderjyllands Historie« udfylder et tomrum i dansk historieforskning og -formidling. Det er over 25 år siden, der sidst udkom en samlet fremstilling, og den har længe været udsolgt. Hertil kommer, at forfatternes indsigt i ny forskning tilføjer en række spændende aspekter til den gældende historieopfattelse af Sønderjylland.

Bind 1 af »Sønderjyllands Historie« blev udgivet for et år siden og omhandler landsdelens historie fra oldtiden frem til 1815. Hvordan Sønderjylland blev grænseland og som hertugdømme indtog en særstatus i det danske rige. Og om hvordan Sønderjylland blev et mødested mellem dansk, frisisk og tysk kultur og en bro mellem Europa og Danmark. Bind 1 er skrevet af museumsdirektør

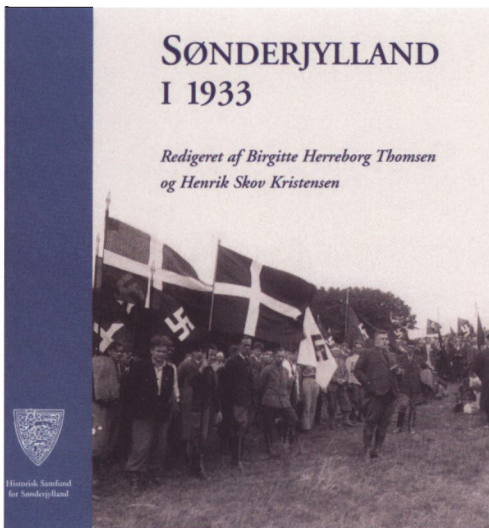
Orla Madsen, Museum Sønderjylland, professor Bjørn Poulsen og lektor Carsten Porskrog Rasmussen, begge Aarhus Universitet, og afdelingsleder Lars N. Henningsen, Studiefællesskabet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig.

Bind 2 dækker tiden fra 1815 frem til i dag – den epoke af Sønderjyllands historie, som for mange af os er den mest velkendte og nærværende. Den omfatter således de slesvigske krige i midten af 1800-tallet, tiden under preussisk herredømme, landsdelens deling i 1920, mindretalsforholdene og den fortsatte grænsekamp i mellemkrigstiden, besættelsestiden og den første efterkrigstid – samt den forbillige, fredelige sameksistens i landsdelen, som er udviklet gennem de seneste 50 år. Forskningsleder Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland, har skrevet om perioden frem til 1918, mens generalkonsul Henrik Becker-Christensen, Flensborg, dækker tiden derefter og helt frem til 2008.

Bøgerne er hver især på over 500 sider, solidt indbundne og rigt farveillustrerede.

Birgitte Herreborg Thomsen og Henrik Skov Kristensen (red.): Sønderjylland i 1933

Syv historikere med indgående kendskab til grænselandet har skrevet en bog om et kritisk år i Sønderjyllands historie.

Mellemkrigstidens sønderjyske historie har to sider. Den ene side er det lange, seje træk for at integrere landsdelen i Danmark – genforeringsarbejdet. Den anden side er de ofte turbulente begivenheder på de nationalpolitiske, partipolitiske og økonomiske områder. I 1933 opstod den hidtil alvorligste af mellemkrigstidens kriser for det danske greb om den sønderjyske landsdel.

Historisk Samfunds nye bog »Sønderjylland i 1933« handler om de forskellige sider af denne krise og behandler emnersom ensretningen i Sydslesvig og det danske min-

dretets vilkår under det nye nazistiske styre i Tyskland (museumsinspektør René Rasmussen), de slesvig-holstenske nazisters grænseflytningsoffensiv »Påskeblæsten« (lektor Peter Hopp), den begyndende nazificering og ensretning af det tyske mindretal i Nordslesvig (generalkonsul Henrik Becker-Christensen), landbrugskrisen og krisebevægelsen LS (arkivar Morten Andersen), nazisme, nazi-fascination og anti-nazisme i Sønderjylland (René Rasmussen) samt oprettelsen af Grænsesog- nenes Danske Samfund (forskningsleder Hans Schultz Hansen) og Det Unge Grænseværn (museumsinspektør Axel Johnsen).

Arkivleder Birgitte Herreborg Thomsen, Lokalthistorisk Arkiv, Tønder, og overinspektør Henrik Skov Kristensen, Frøslevlejrens Museum, har redigeret bogen, der er på 153 sider, indbundet og illustreret.

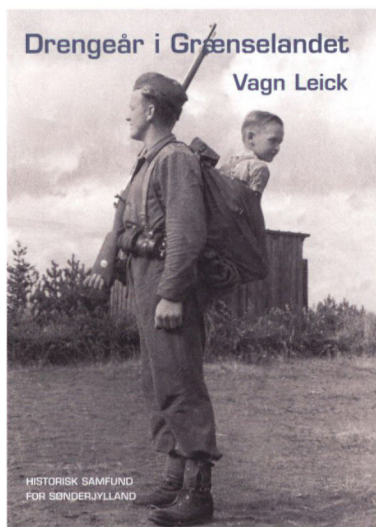
Vagn Leick: Drengear i Grænselandet

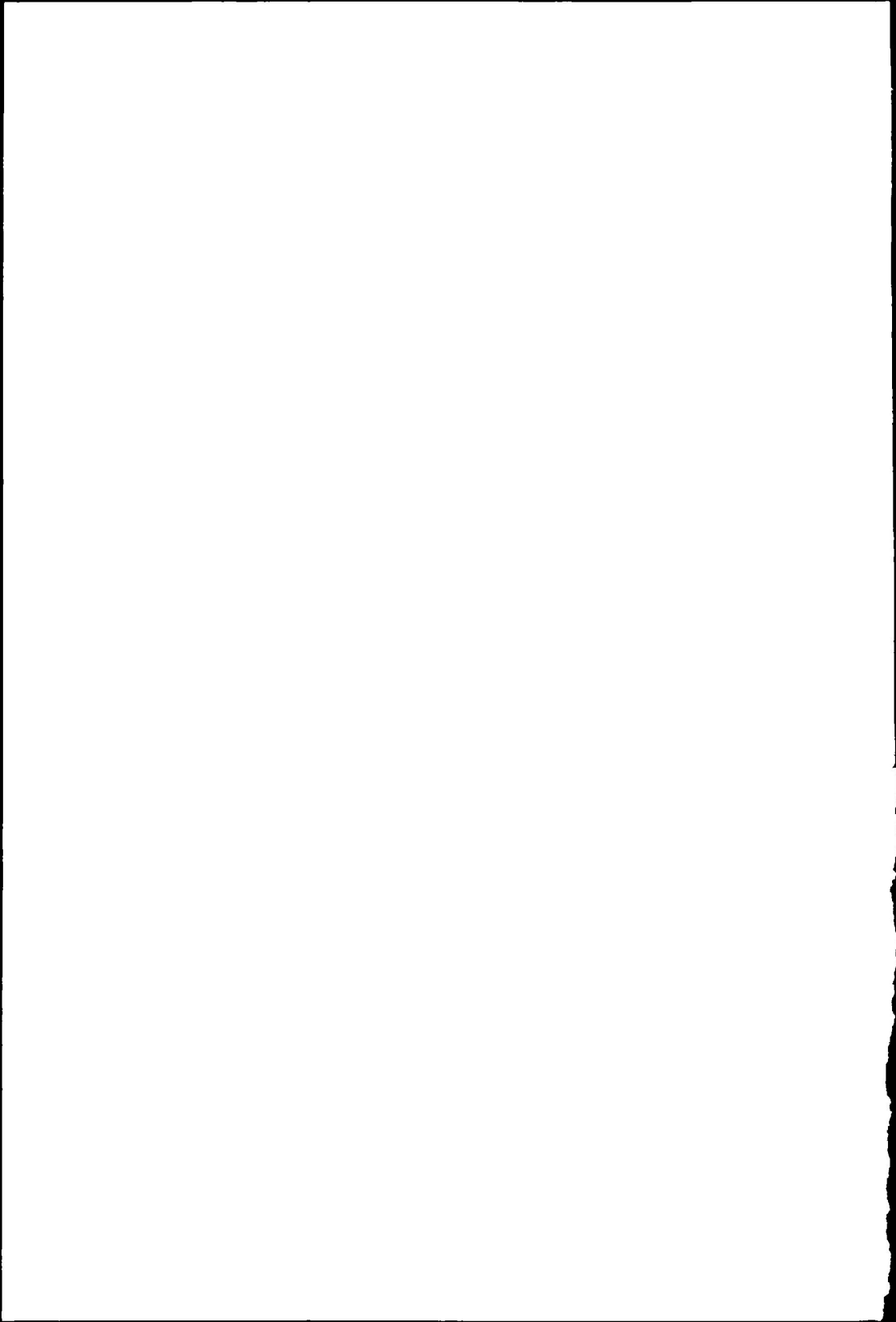
»Drengear i Grænselandet« er dr.phil. Vagn Leicks erindringer fra sin opvækst i landsbyen Lydersholm tæt på den dansk-tyske grænse. Det er en historie, der er tæt knyttet ikke alene til det lille lokalsamfunds, men også til grænselandets og Sønderjyllands historie.

Vagn Leicks far, Willy Leick, blev i 1920 fôrstelærer på Lydersholm Skole efter som ung sønderjyde at have deltaget i 1. Verdenskrig. Vagn Leick gør også brug af sin fars beretninger fra soldatertiden, og det er dermed ikke blot en erindringsbog, men en familiekronike fra grænselandet i 1900-tallets første halvdel. Familiekroniken runder således også familiens etablering i Lydersholm i 1920'erne og 1930'erne. Bogen berører også 2. Verdenskrig, Besættelsen og Befrielsen med hjælp fra Vagn Leicks bror, Adser Leicks beretning.

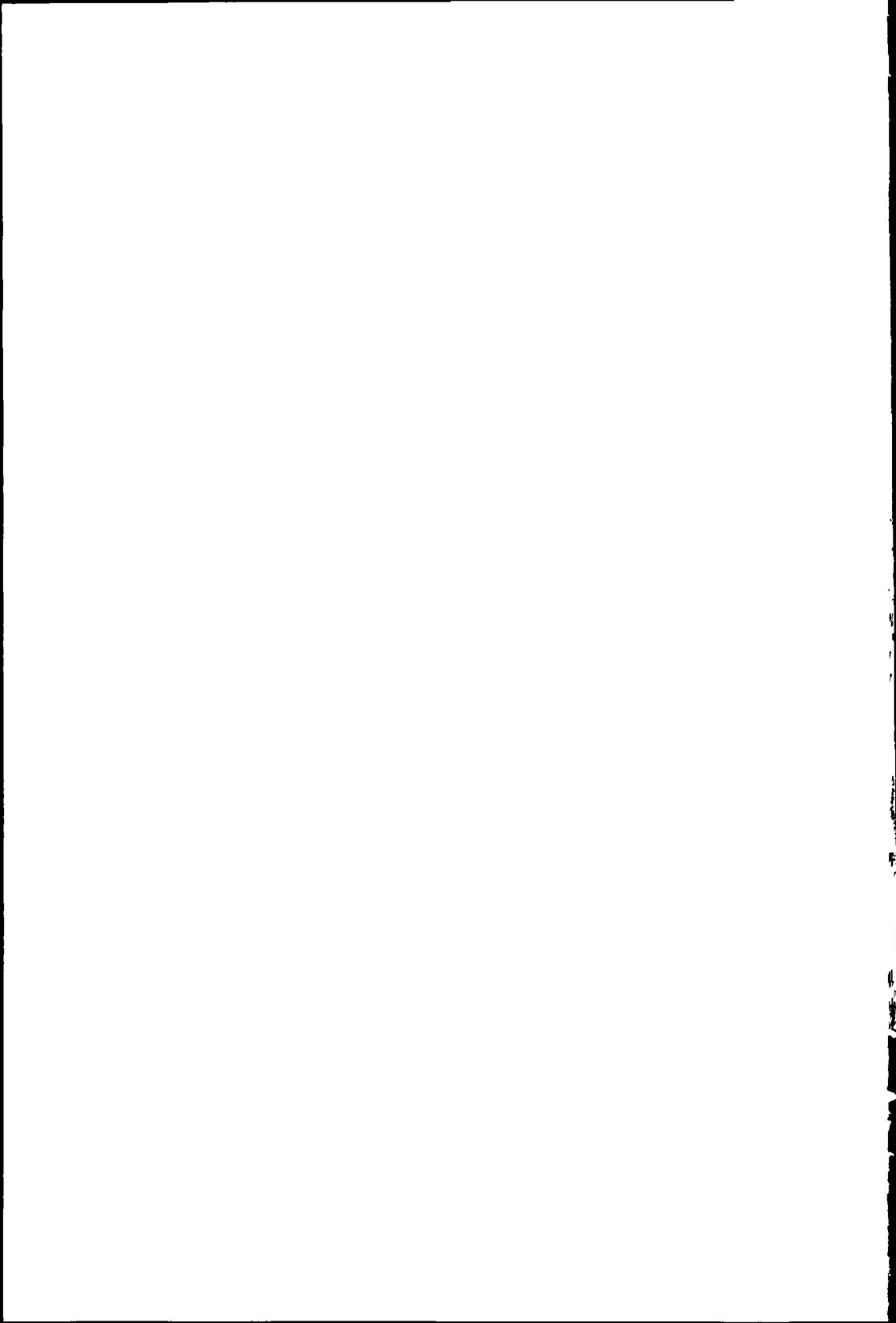
Vagn Leick fortæller videre om faderens gerning på Lydersholm Skole og om skolens betydning for lokalsamfundet, om Lydersholm Forsamlingshus, der længe var Danmarks mindste, om udgravningen af Grøngård Jagtslot i 1952, om grænsens og grænsebevogtningens betydning for byen og om forholdet mellem stedets dansk- og tysksindede. Hans erindringer slutter med tiden på statsskolen i Tønder i slutningen af 1950'erne, hvor jazz'en gjorde sit indtog. I 1958 forlod Vagn Leick Lydersholm og Sønderjylland.

»Drengear i Grænselandet« er illustreret bl. a. med Willy Leicks farvefotografier fra 1940'erne og 1950'erne. Bogen, der udgives i serien »Sønderjyske Levnedsløb«, er på 120 sider og indbundet.

Artikler

Jakob Andersen

Kodenavn TATE – topspionen fra Aabenraa

Morten Andersen

Oluf Wolf og den franske forbindelse.
En sønderjysk spionagesag under 1. Verdenskrig

Knud Gjørup

Store Dage. Oplevelser ved Genforeningen

Jürgen Beyer

Sønderborg-skipperes donationer til kirker på Gotland
i første halvdel af 1700-årene

Flemming Nielsen

Journalist i grænselandet

Frode Sørensen

Richard Hempel –
en sønderjysk arbejderleder mellem revolution og genforening

Historisk Samfund for Sønderjylland

www.hssdj.dk